

มชฌิมโมติ มชฌิมนิกายโ.

คำว่่า มชฌิม คือมชฌิมนิกาย.

อนุกุคเหตุวาทิ อัจฉริยานัน สนุติเก
 อสิกขิตวา. **ปญจนิกายมณฑลลล**
 ปญจนิกายลล **สิกขิตภิกขุสมุห.**
ปวิรวตเตสสามิติ อตุถัน วณฺณยิสสามิ.
กตมาฉฉริยานัน **อुकคโหติ** กตเมส
 อัจฉริยานัน สนุติกา อุกคหิโต อตุโก
 เต ปวิรวตตยตีติ อธิปปาโย. **อตุตโน**
อัจฉริยานนุติ อตุตโน กถตุ
 ยุตตานัน อัจฉริยานัน. **สุวินิจฺจติ**
 สพฺพา **ติปิฏกปริยตติ** **เอตสฺส**
อตุถิติ **สพฺพปริยตติโก,** **เตปิฏโกติ**
อตุโก. **ปีเจ** **นิสินฺโน** **ตโต**
โอดริตวา **ภุมิยํ** **ตญฺญิกาย** **นิตฺทิตวา.**
คตกสฺสชาติ **ปฏฺิปปตติคฺมเนน** **คตสฺส**
ทิกฺกุจสจฺจสฺส. **อาหฺรถาวุโส** **จิวฺรนุติ**
สทฺธิวิหฺริเกหิ **สงฺฆมาฏิจิวฺรํ** **อาหฺรา-**
เปตวา **อัจฉริยสฺส** **อปจิติ** **ทสฺสนตฺถ**
ปริมณฺทลํ **จิวฺรํ** **ปารุเปตวา.**
อาชานีโยติ **การณสฺส** **อาชานนโต**
อาชานียสทิส.

คำว่่า **ไม่ทันเรียน** ความว่่า
 ไม่ได้ศึกษาในสำนักของอาจารย์ทั้งหลาย.
 คำว่่า **ในวงศ์ปญจนิกาย** ความว่่า ในหมู่
 ภิกษุผู้ศึกษานิกาย ๕ แล้ว. คำว่่า **เรา**
จักปวิรวต ความว่่า เราจักพรรณนา
 เนื้อความ. คำว่่า **มีการเรียนต่ออาจารย์**
ไหนด ความว่่า เนื้อความที่ท่านเรียน
 จากสำนักอาจารย์เหล่าไหนด อธิบายว่่า
 ให้อาจารย์เหล่านั้นปวิรวต. คำว่่า
อาจารย์ของตน ความว่่า อาจารย์ผู้
 ควรบอกแก่ตน. ชื่อว่่า **ผู้ชานาญปริยัติ**
ทั้งปวง ด้วยอรรถว่่า ผู้มีการเรียน
 พระไตรปิฏกทั้งหมดที่วินิจฺจติแล้ว,
 อธิบายว่่า ผู้ทรงพระไตรปิฏก. ภิกษุ
 นั้นนั่งบนตั่ง ลงจากตั่งนั้น นั่งบนเสื่อ
 ที่พื้น. คำว่่า **ผู้ไปถึงแล้ว** ความว่่า
 ผู้ถึงโดยการดำเนินไปคือปฏิบัติ ได้แก่
 ผู้เห็นสัจธรรมแล้ว. คำว่่า **อาวุโส**
ท่านจงหยิบจิวฺรมา ความว่่า ให้
 พวกสัทธิวิหาริกนำผ้าสังฆาฏีและจิว
 มาให้ ห่มจิวฺรเป็นปริมณฺทล เพื่อแสดง
 ความยำเกรงต่ออาจารย์. คำว่่า **เป็น**

คุณเหมือน ทองบุศย์ และคณะ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาชาไนยบุคคล ความว่า ชื่อว่า เป็นเช่นกับม้าอาชาไนยเพราะเข้าใจถึง เหตุการณ์.

ไปถุชชนิกาติ ปุถุชชเน ภาวา.
 ทุปุปริหารา พหุปริสุสยตาย. วิปสุสนาย
 ปลิโพธ โหตีติ ปฏิลทุชชณัน
 ปาทกั กตฺวา ฌานกตสงฺขาระ
 สมฺมสนวเสน วา ตั ปากฏุ อกตฺวา
 รูปรูปธมฺเม สวณวเสน วา
 ภาวียมานาย ทูริชาย วิปสุสนาย
 ปลิโพธ โหตี. อุปจฺฉินฺทิตฺตพฺโพ
 อวพณฺชเนน. อิตเรนาติ สมถตฺตภิเกน.
 อวเสสาติ อิทฺธิวิริหิตา นว ตสฺส
 อิทฺธิยา อภาวโต.

คำว่า ฤทธิ์ของปุถุชน ความว่า ฤทธิ์มีอยู่ในปุถุชน. (ฤทธิ์นั้น) ชื่อว่า เป็นสิ่งรักษายาก เพราะมีอันตรายมาก. คำว่า เป็นปลิโพธต่อวิปัสสนา ความว่า เป็นปลิโพธต่อวิปัสสนา ๒ อย่างที่ให้ เจริญอยู่ ด้วยอำนาจการกระทำฌานที่ ได้แล้วให้เป็นบาทแล้วพิจารณาสังขารที่ มีในฌาน หรือด้วยอำนาจการไม่ทำฌาน ที่ได้แล้วนั้นให้ปรากฏ แล้วพึงรูปธรรม และอรุปรธรรม. พึงตัดปลิโพธ ด้วยการ ไม่ใช่สอย. คำว่า พระโยคีนอกนี้ ความว่า ผู้ต้องการสมณะ. คำว่า ปลิโพธที่เหลือ ความว่า ปลิโพธ ๔ อย่าง เว้นฤทธิ์ เพราะพระโยคีนั้นไม่มีฤทธิ์.

คุณเหมือน ทองบุศย์ และคณะ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กัมมฏฐานทายกถาวณณา

๔๒. กัมมฏฐานเน นียุตโต
 กัมมฏฐานิโก, เตน. ปริจฺจนฺทิตฺวาติ
 'อิมสฺมิมิ วิหารเ คามเม'ติอาทินา
 ปริจฺจนฺทํ กตฺวา. ตตฺถ มนุสฺเส
 อูปาทาย สพฺพสฺตฺเตสฺสุติ ตสฺมิมิ
 โคจรคามเ มนุสฺเส อูปาทาย
 'ตสฺมิมิ ชนปเท รฎฺเฏ เทเป ทีปนุตเรสฺสุ
 สกเลปี จกฺกฺวาเพ จกฺกฺวาพนุตเรสฺสุ
 อนุเตสฺสุ สตฺตา สุขิตา ภาวนตุ'ติ
 เอวํ กเมเนว สตฺเตสฺสุ. มุทฺตฺติจตฺตฺนฺติ
 อตฺตฺนฺนิ มุทฺตฺติจตฺตํ. อิทญจ อภาวิทาย
 เมตฺตฺตาย สีขุณฺตี. 'มนุสฺसानํ
 ปิโย โหตี'ติอาทิวจฺนโต อโนลีน-
 วุตฺติโก โหตี สมฺมาปฺปฏิปตฺติยํ. น
 ปฺริยาทฺธิยนฺตฺติ น คณฺหนฺติ, น
 วินาสเตีติ.

พรรณนาถาวว่าด้วยกัมมัฏฐานทายก.

๔๒. ภิกษุผู้ประกอบในกรรมฐาน
 ชื่อว่ากรรมฐานิกภิกษุ, อันภิกษุผู้
 ประกอบกรรมฐานนั้น. คำว่า
 กำหนดเอา ความว่า ทำการกำหนด
 โดยนัยมีอาทิว่า 'ในบ้านไกลวิหารนี้'.
 คำว่า ในสัตว์ทั้งปวงหมายเอามนุษย์ทั้ง-
 หลาย ในโคจรคามนั้น ความว่า
 หมายเอามนุษย์ในโคจรคามนั้น คือ ใน
 สัตว์ทั้งหลายตามลำดับนั้นแหละอย่างนี้ว่า
 'ขอสัตว์ทั้งหลายในชนบทนั้นจงมีความสุข
 ในแคว้น ในทวีป ในทวีปอื่น ใน
 จักรวาลแม้ทั้งสิ้น ในจักรวาลอื่น และ
 ในภายในจักรวาลนั้น จงมีความสุข'.
 คำว่า ความเป็นผู้มีจิตอ่อน ความว่า
 ความเป็นผู้มีจิตอ่อนโยน(ให้เกิด)ในตน.
 ก็ความเป็นผู้มีจิตอ่อนโยนนั้นสำเร็จ
 เพราะเมตตาที่ยังมิได้อบรมแล้ว. ภิกษุนั้น
 ย่อมเป็นผู้มีความประพฤดีไม่ย่อหย่อน
 ในสัมมาปฏิบัติ เพราะพระดำรัสมีอาทิ
 ว่า 'ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย'.

วสุทถมรรคจฺจุพฺพฎฺฐกา.ป-ท.๑-๑๗

๑ อญ. เอกาทสก. ๒๔/๓๗๑, พ. ป. ๓๑/๔๘๒.

พันธ์เอก(พิเศษ)ประดิษฐ์-อ.ฉวีวรรณ จันทรวงศ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คำว่า **ยอมไม่ยึด** ความว่า ยอมไม่ยึดถือ, ไม่ยังจิตของเธอให้พินาศ.

สพฺพสมฺมึ ภาวนา กมฺเม ปุพฺพพา-
เสวนวเสน อิจฺฉิตพฺพํ ปวตฺเตตพฺพนฺตึ
อตฺโต. **ชานนฺตึ** นิจฺจการณํ.

ฟังปรารธนา อธิบายว่า ฟังให้
เป็นไปในภาวนากรรมทั้งหมด ด้วย
อำนาจเสพคั่นอยู่ก่อน. คำว่า **เป็นฐาน**
ความว่าเป็นเหตุตั้งอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์.

นิจฺจนฺตึ นินฺนตฺรํ, ปุริมํ วิว
น อนุตฺรนฺตฺราติ อธิปฺปาโย.

คำว่า **เป็นนิจ** ความว่า ไม่มี
ระหว่าง, อธิบายว่า ไม่มีระหว่าง ๑
จุดครั้งก่อน.

ปิโยติ โยเคน สพฺพเพสํ ปิโย.
สีลสมฺปตฺติยา ทรุ. สุสณฺณิตินฺทฺริยตาย
มยาปิ อีทิสฺเสน ภวิตพฺพนฺตึ ภาวนํ โย.
ปาปครหิตาย วตฺตฺตา โจทโก. ยถา
ปนํ เต คณฺหนฺตึ, ตถา วจเนน
ขโม สมตฺโต. สุตสมฺปตฺติยา
สจฺจปฏิจฺจสมฺบุปฺปาทา ทิคมฺภีรณฺจ กถํ
กตฺตฺตา. ปญฺญากรุณา ทิสมฺปตฺติยา
ปเรสํ หิตา หิตํ ฌตฺวา เตสํ
อชฺฌาสยานุคฺคณํ หิตญฺจาเน เอว
นโยชนสีลตาย ตปฺปฏิปกฺขเ อญฺจาเน
โน จ นโยชเย, น นโยชเยติ
อตฺโต. **เอวมาทิกุณฺสมนฺนาคตฺนฺตึ**

คำว่า **เป็นที่รัก** ความว่า เป็น
ที่รักของชนทั้งปวงด้วยความพยายาม.
ชื่อว่า **เป็นที่น่าเคารพ** ด้วยคุณสมบัติ
คือศีล. ชื่อว่า **เป็นที่น่ายกย่อง** ด้วย
อรรถว่า แม้เราฟังเป็นเช่นนี้ เพราะ
เป็นผู้มีอินทรีย์สงบดี. ชื่อว่า **เป็นผู้**
ว่ากล่าว เพราะติเตียนความชั่ว คือผู้
ดักเตือน. ชื่อว่า **เป็นผู้อดทน** ด้วย
ถ้อยคำเหมือนเหล่าชนผู้รับคำ คือผู้
สามารถ. ชื่อว่า **เป็นผู้แต่งถ้อยคำ** ที่
ลึกซึ้งมีอริยสัจและปฏิจจสมฺบุปฺปาทเป็นต้น
ด้วยความถึงพร้อมแห่งสุตะ. รู้สิ่งที่เป็น
ประโยชน์เกื้อกูล และไม่เป็นประโยชน์

พันเอก(พิเศษ)ประดิษฐ์-อ.ฉวีวรรณ จันทรางกูร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยถาวุตเตหิ ปียตตครุตุตาทีหิ
 อญเณหิ จ วิปสฺสนาทีหิ कुणेหิ
 युत्तं. วุฑฺฒิปกฺเขตติ อปรุปรि
 วุฑฺฒमानकुณตาย प्रसज्ज वुฑฺढि-
 गोणुजाเส จित्तं.

เกื้อกูลแก่ชนอื่น ด้วยความถึงพร้อม
 ด้วยคุณสมบัติ มีปัญญาและกรุณา
 เป็นต้น ย่อมไม่แนะนำ อธิบายว่า
 ไม่ชักชวน ในฐานะที่ไม่ควรอันเป็น
 ปฏิปักษ์ต่อฐานะที่ควรนั้น เพราะมีปกติ
 แนะนำในฐานะที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล
 ตามสมควรแก่อัธยาศัยของชนเหล่านั้น
 นั้นแล. คำว่า ถึงพร้อมด้วยคุณมีอาทิ
 อย่างนี้ ความว่า ประกอบด้วยคุณมี
 ความเป็นที่รักและความเป็นที่น่าเคารพ
 เป็นต้นตามที่กล่าวแล้ว และคุณเหล่านี้
 มีวิปัสสนาเป็นต้น. คำว่า ในฝ่ายความ
 เจริญ ความว่า ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มี
 คุณเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป และในส่วนแห่ง
 ความเจริญแก่ชนอื่น.

กั วตฺตพฺพํ อตฺตानํ วา
 ปกาสนํ อวุตฺตสิทฺฐนฺตติ อธิปฺปาโย.
 ตทฺเวหาห "การกภาวํ หี"ติ, โยคกมฺเม
 ยถานุสิฏฺฐจํ ปฏิปชฺชนภาวนฺตติ อตฺตโก.
 นนุ กเถสิตฺติ สมฺพนฺโธ. อิมสฺสาติ
 อิมินา ภิกฺขุณา. อากาเส ๗เป๗
 นิสินฺโนติ เอเตน ชีณาสวภาวสฺส
 ปกาสิตภาวํ ทีเปติ.

จะต้องพูดอะไรกันเล่า อธิบายว่า
 หรือว่าการประกาศตนสำเร็จแล้วด้วยคำ
 ที่ไม่ได้กล่าวไว้. ท่านหมายเอาคำนั้น
 นั้นแหละ จึงกล่าวว่า "ด้วยว่าซึ่งความ
 เป็นการบุคคล", อธิบายว่า ซึ่งความ
 เป็นผู้ปฏิบัติตามเหมาะสมในโยคกรรม.
 เชื่อมความว่า กล่าวแล้วมิใช่หรือ. คำว่า
 รูปนี้ ความว่า อันภิกษุรูปนี้. ด้วยคำว่า

วสุทฺถมรรมรคจฺจุฎฐกา.ป-ท.๑-๑๗

พันเอก(พิเศษ)ประดิษฐ์-อ.ฉวีวรรณ จันทรางกูร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปุริมสฺส สนฺติเก คเหตุพฺพนฺติ
 สมฺพนฺโร. เอวฺรุโปติ ลชฺชี่ภาเว
 ปติฏฺฐิตฺ พหุสฺสุโต. ตนฺติ ปาฬี
 ปาจรโต อตฺถโต จ วิโกเปตฺ
 อทตฺวา อสฺหีรภาเวณ ธาเรติ,
 ปเรสณฺจ ปกาเสตฺติ ตนฺติธโร.
 ปรียตฺติปฺปฏิปตฺติฏฺฏตฺ อริยวสฺ อวินสฺสมานํ
 รกฺขเตตฺติ วสฺธานุรกฺขิตฺ.^๒ นิกายนฺตฺราที-
 ลทฺธิปฺริหรณฺน เถรปฺรมุปรากตํ
 นยปเวณิ ปาเลตฺติ ปเวณิपालโก.
 สยมฺปิ พาหุสฺจจุสฺสีลาทีโยเคน, ปเรหิ
 อจฺจริตพฺพโต เสวิตพฺพโต อจฺจริโย.
 อจฺจริยานํ ลทฺธิ คเหตุวา
 โวหรณฺสีโล อจฺจริยมติโก. น อตฺตโน
 อนฺรุปฏฺฐิตมณฺเฒสฺ เวทคฺคณํ คเหตุวา
 วิจฺรณฺสีโล น อตฺตโน มติโก.

พลาดท่อนหนึ่งในอากาศ ฯลฯ นั่งแล้ว
 นี้ ท่านแสดงว่า พระอัสสกุตตเถระ
 ประกาศความเป็นพระขีณาสพแล้ว.

เชื่อมความว่า ฟังถือเอากรรมฐาน
 ในสำนักพระเถระรูปก่อน. คำว่า ผู้
 เช่นนี้ ความว่า ผู้ดำรงอยู่ในความเป็น
 ลัทธิ เป็นพหุสูต. ภิกษุผู้เช่นนี้ ชื่อว่า
 เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งแบบแผน ด้วยอรรถว่า
 ย่อมทรงไว้ซึ่งแบบแผนคือบาลี ไม่ยอม
 ให้พระบาลีคลาดเคลื่อนไปจากพระบาลี
 และอรรถกถา โดยความหนักแน่น
 และประกาศแก่ชนเหล่าอื่น. ชื่อว่า เป็น
 ผู้ตามรักษาวงศ์ ด้วยอรรถว่า รักษาวงศ์
 แห่งพระอริยะเป็นปริยัติและปฏิบัติอันไม่
 ให้ขาดสูญไป. ชื่อว่า เป็นผู้รักษา
 ประเพณี ด้วยอรรถว่า รักษาประเพณี
 ตามนัยที่พระเถระนำสืบต่อกันมา ด้วย
 การป้องกันลัทธิมีนิกายอื่นเป็นต้น (เข้า
 มาแทรกแซง). ชื่อว่า เป็นอาจารย์
 เพราะชนเหล่าอื่นฟังประพฤติเอื้อเพื่อ คือ

^๑ โป. เอวฺรุโป.

^๒ ย. วสฺธานุรกฺขโก.

ฟังคบหาโดยความเป็นผู้ประกอบด้วย
พหุสัจจะและด้วยศีลเป็นต้น แม้ด้วย
ตนเอง. ผู้เชื่อถือลัทธิของอาจารย์ทั้งหลาย
แล้วตัดสินใจ ชื่อว่า ผู้ถือตาม
อาจารย์มัตติ. ผู้มีปกติไม่ถือเอาคุณคือ
เวทของชนเหล่าอื่น ซึ่งดำรงอยู่โดย
สมควรแก่ตนมาวิจารณ์ ชื่อว่า ไม่
ถือเอาอัตโนมัตติ.

ปุพฺพเพ วุตฺตาทิอาทิจิ 'เอกจ-
ชึณาสวโต พหุสฺสุโตว กมฺมฏฺฐานทานเน
เสยโย'ติ ทสฺสนตฺถํ อารทฺธํ. ตตฺถ
สุตฺตนฺตํ ปาฬี. การณนฺตํ
สุตฺตานุโลมาทินิสฺสิตํ ยุตฺติ. โยเชตฺวาติ
ยุตฺติยา นิรุเปตฺวา.

คำมีอาทิวา ผู้ที่กล่าวแล้วในก่อน
นี้ ท่านปรารภเพื่อแสดงว่า 'ภิกษุเป็น
พหุสุตนั้นเทียว ยอดเยี่ยมกว่าพระ-
ชึณาสพบางรูปในการให้กรรมฐาน'.
บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สุตฺร คือ
พระบาลี. คำว่า การณ คือความ
เหมาะสมที่อาศัยสุตฺตานุโลมเป็นต้น.
คำว่า ประกอบเข้า ความว่า ประกอบ
ด้วยความเหมาะสม.

ตํ วิหารนฺตํ อจาริเยน
นินฺนุณวิหารํ. ทนฺตกฏฺฐํ กปฺปิยํ
การาเปตฺวาติ อิทํ 'อจาริยสฺส
วตฺตกรณกาเล ติวิธทนฺตกฏฺฐทานตฺถาย
ตตฺถ คเวสนํ ปปฺพจน'ติ วุตฺตํ.

คำว่า วิหารนั้น ความว่า วิหารที่
อาจารย์นั่งอยู่แล้ว. คำว่า ขอร้องให้ทำ
'ไม้ชำระฟันให้เป็นกัปปิยะ นี้ ท่านกล่าว
ว่า 'การแสวงหาในวัดนั้น เพื่อถวาย
ไม้ชำระฟัน ๓ ชนิด ในเวลาทำวัตรแก่

พันเอก(พิเศษ)ประดิษฐ์-อ.ฉวีวรรณ จันทรางกูร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อสุชาติ อากาศสุส ภิกขุสุส,
วิปปฏิสาร์ อุปปาทยะยุนติ สมุพนุโธ.
เยนาติ วิปปฏิสาเรน.

อาจารย์ เป็นการเน้นซ้ำ. คำว่า นั้น
ได้แก่ ภิกษุผู้มาแล้ว เชื่อมความว่า
ให้ความเดือดร้อนเกิดขึ้น. คำว่า เหตุใด
ได้แก่ เพราะความเดือดร้อน.

น สาทิตพพานิติ อตตโน
สการวทสสนตถ. อภตฺตุนฺติ โสตฺตภาทีหิ
อานิตฺ.

คำว่า ไม่พึงยินดี ท่านกล่าวไว้
เพื่อแสดงว่าตนมีความเคารพ. คำว่า
นำมาแล้ว ได้แก่ นำมาแล้วด้วย
ความปลอดภัย.

สพฺพปาริหารียเตลนฺติ สพฺพเพสํ
องฺคานํ ภิกฺขุณฺ วา อตฺตถาย
ปฺริหริตพฺพเตลฺ. ธเปมิตฺติ สยนญ-
จปนตฺถาย อापฺจุจฺจนฺ. ยนฺตํ
สมฺมาวตฺตนฺติ สมุพนุโธ.

คำว่า นำมันใช้ได้ทุกอย่าง ความว่า
เป็นน้ำมันที่พึงใช้เพื่อประโยชน์แก่อวัยวะ
ทุกอย่างก็ได้ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทุกรูป
ก็ได้. คำว่า วางไว้ เป็นคำถามโดย
เอื้อเพื่อ เพื่อต้องการจะเก็บไว้บนที่นอน.
เชื่อมความว่า สัมมาวัตรนั้นใด.

เอกทิวสนฺติ เอกสมิ ทิวเส.

คำว่า วันหนึ่ง ความว่า ใน
วันหนึ่ง.

๑ ไป. อาหตฺ.

จரியากถาอณณา

๔๓. สนุตาเน รากุสสนุนภาเวน
 จรณํ ปวตฺติ รากจริยา, เอวํ
 สพฺพตฺถํ. สํสคฺคสนฺนิปาตวเสนาติ
 รากโทสจริยา, รากโมหจริยา,
 โทสโมหจริยาติ ตินฺณํ ทุกานํ
 วเสน สํสคฺโค, รากโทสโมหจริยาติ
 สพฺพเพสมฺปิ วเสน เอโก สนฺนิปาโต.
 เตนาห 'อปฺราปิ จตฺสฺโส'ติ. ตีหิ
 เอกกาหิ อญฺญา จตฺสฺโส จริยาติ
 อตฺถโก. อิติ รากาทิตฺติเก สตฺต จริยา
 โหนฺติ, ตถา สทฺธาทิตฺติเก สตฺตาทิ
 จุทฺทส อิจฺฉนฺติ.

รากาทินนฺติ รากาทินํ สตฺตนฺนํ จริยานํ
 สทฺธาทีหิ สตฺตหิ จริยาหิปี สทฺธี
 รากสทฺธาจริยา รากพฺุทฺธิจริยา
 รากวิตกฺกจริยา รากสทฺธาพฺุทฺธิจริยา

พรรณนากถาว่าด้วยจริต

๔๓. ความประพฤติได้แก่ความ
 เป็นไปโดยความหนาแน่นแห่งรากะใน
 สันดาน ชื่อว่า รากจริต, ในจริตทั้งหมด
 ก็อย่างนั้น. คำว่า ด้วยอำนาจสังสัคคะ
 และสันนิบาต ความว่า ความระคนกัน
 ด้วยอำนาจหมวดทูกะ ๓ หมวด คือ
 รากโทสจริต รากโมหจริต และโทส-
 โมหจริต, ความรวมกัน เป็นอันเดียว
 ด้วยอำนาจจริตแม้ทั้งหมด คือรากจริต
 โทสจริตและโมหจริต. เพราะเหตุนั้น
 ท่านจึง กล่าวว่่า 'จริต ๔ แม้อย่างอื่น'.
 อธิบายว่า จริต ๔ อื่นจากจริตหมวด
 หนึ่ง ๆ ๓ หมวด. ท่านอาจารย์ทั้งหลาย
 ย่อมปรารภนาจริต ๑๔ คือ ในหมวด ๓
 แห่งจริตมีรากะเป็นต้น ได้จริต ๗, ใน
 หมวด ๓ แห่งจริตมีศรัทธาเป็นต้น ได้
 จริต ๗ เหมือนกัน.

คำว่า มีรากะเป็นต้น ความว่า
 จริตที่ท่านประกอบกระทำการระคนกัน
 และรวมกันแห่งจริต ๗ มีรากจริตเป็นต้น
 กับแม้ด้วยจริต ๗ มีศรัทธาจริตเป็นต้น

พันเอก(พิเศษ)ประดิษฐ์-อ.ฉวีวรรณ จันทรางกูร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ราคสทฐาวิตกกจรिया ราคพุทธิ-
 วิตกกจรिया ราคสทฐาพุทธิวิตกก-
 จริยาติ ราคมูลกา สตุต, ตถา
 โทสภาทิมูลกาติ เอว สตุตสตุตทวเสน
 สํสคฺคสนฺนิปาตํ กตฺวา โยชียมานา
 เอกุณฺปนฺณาส โหนฺติ. เอตา จ
 ปุริมา จ จุฑฺทสาติ เตสฺมฺหิ
 โหนฺติ, ตโตปิ वा อธิกา มูลจริยานํ
 วิกฺขฺเปเน. เตเนว คณฺณานิยมํ
 อกตฺวา 'อเนกา จริยา โหนฺตี'ติ
 วุตฺตํ.

ด้วยอำนาจหมวด ๗ แห่งจริต ๗ หมวด
 มี ๔๔ จริต อย่างนี้คือ หมวดแห่งจริต
 ซึ่งมีราคาเป็นมูลรวมเป็น ๗ คือ
 ราคสทฐาจริต ราคพุทธิจริต
 ราควิตกกจริต ราคสทฐาพุทธิจริต
 ราคสทฐาวิตกกจริต ราคพุทธิวิตกกจริต
 ราคสทฐาพุทธิวิตกกจริต, จริตที่มีโทษะ
 เป็นต้นเป็นมูล ก็เหมือนกัน. จริต ๔๔
 เหล่านี้ กับจริต ๑๔ ข้างต้น รวมเป็น
 จริต ๖๓ จริต, อีกอย่างหนึ่ง จริตมี
 มากแมกกว่านั้น ด้วยการกำหนดมูล
 ของจริต. เพราะเหตุนี้นั่นเอง ท่านไม่
 ทำการกำหนดนับ จึงกล่าวว่า 'จริต
 มีได้มากมาย'.

ยา ปเนตถ สํสคฺคสนฺนิปาตวเสน
 อเนกา จริยา ภาวนฺติ, ตาสฺ
 ยสฺมา โมหพุทธิจริยาทโย วิรุฑฺชตฺตา
 สตุเตสฺส น สมฺภาวนฺติ, อวิรุฑฺชานญจ
 ตาสํ สํสคฺคชาเน จริยานํ
 ทสฺสเน ปโยชนํ นตฺถิ, ตสฺมา
 โวมิสฺสตา อธิ น อุกฺกฏาติ
 เวทิตพฺพา. เตนาห 'ตสฺมา'ติอาทิ.

ก็เพราะเหตุที่บรรดาจริตที่มีมากมายด้วย
 อำนาจความระคนกัน และความร่วมกัน
 ในที่นี้ จริตมีโมหจริตและพุทธิจริต
 เป็นต้น หามีในสัตว์ทั้งหลายไม่ เพราะ
 ต่างกัน, และหาประโยชน์มิได้ในการ
 ชี้แจงจริตที่เกิดระคนกันเหล่านั้นซึ่งไม่
 ต่างกัน ฉะนั้นความที่จริตเจือกัน ฟัง
 ทราบว่า มิได้ยกขึ้นแสดงไว้ในที่นี้.

พันเอก(พิเศษ)ประดิษฐ์-อ.ฉวีวรรณ จันทรางกูร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตถ ยสฺมา นานปฺปการจฺรียานํ
ทสฺสนํ นาม อติปฺปญฺจํ นิปฺปโยชนญฺจ,
ตสฺมา. ปกฺคิตฺติ สภาโว. อุตฺตมฺนตฺตติ
อญฺจธมฺเมหิ ราคาทินํ อธิกตฺตา.

อาสฺนฺนคฺคณฺตฺตตฺตติ สภาคกิกจฺจตฺตตฺตา.
สภาคตฺตา เจตฺถ อาสฺนฺนตฺตา.
เตนาห 'ราคจฺริตสฺส สทฺธาจฺริโต
สภาโค'ติ.

ปญฺญา พลวตี โหตีติ วตฺถุ-
ปตฺติการณสมเย สติ. โทสสฺส
สตุตปฺริวชฺชนํ เอเตสํ อหิตากามตฺตาย
ทฺุรกรณํ, ปญฺญา ย สงฺขารปฺริวชฺชนํ
อนิจฺจาภิภาวทสฺสเนน นิพฺพินฺนทฺน.

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า
'ฉะนั้น'. บรรดาจริตเหล่านั้น เพราะ
เหตุที่ ชื่อว่า การแสดงจริตมีประการ
ต่าง ๆ เป็นความเห็นซ้ำและเป็นการไร้
ประโยชน์, ฉะนั้น. คำว่า ปกติ ได้แก่
สภาพ. ชื่อว่า ความหนาแน่น ได้แก่
ความที่ราคะเป็นต้นเป็นธรรมที่ยิ่งกว่า
ธรรมเหล่าอื่น.

คำว่า เพราะความที่ศรัทธามีคุณ
ใกล้ต่อราคะ ความว่า เพราะศรัทธา
มีหน้าที่เสมอเหมือนกัน. ก็ในที่นี้ ความ
ที่ราคะเป็นต้นมีส่วนเสมอเหมือนกัน ชื่อว่า
ความที่ราคะเป็นต้นหนาแน่น. เพราะ
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า 'คนศรัทธาจริต
เป็นสภาคต่อบุคคลราคจริต'.

คำว่า ปัญญา ย่อมเป็นธรรมชาติมี
กำลัง ก็มีสติในสมัยมีเหตุเกิดขึ้นแห่ง
เรื่อง. สำหรับคนโทสจริต การเว้นขาด
จากสัตว์ คือการทำสัตว์เหล่านั้นให้ไกล
โดยความเป็นผู้ไม่ต้องการประโยชน์,
สำหรับคนพุทธิจริต การเว้นขาดจาก
สังขาร คือการเบื่อหน่ายโดยเห็นว่า สัง
ขารไม่เที่ยงเป็นต้น.

ไลออนนงเยาว์ สุขสมยศ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนุตรายกรา วิตกกาติ เอกา-
 รมณาวุจิติวิพนุชกา มิจฉาวิตกกา.
 เตนาห 'อาสนนุณลกขณตตาดิ. วิสเย
 อนววุจิตติยา สภาคลกขณตตาดิ อตุโถ.
 ตเมวาห 'ยถา หิ'ติอาทินา.
 ปริพฺยาถูตตายาดิ สมมุพฺพหตาวเสน
 ปริพฺภมณตาย. อนววุจิตโต วิสยภาเวน
 อนววุจิตตตาดิ เอว. จญฺจโล
 อนววุจันจญฺจลตาทาทาภาวา. วิสย-
 เกเทน หิ ปริกปฺปิตํ อนววุจัน,
 อตุตโน สภาเวน จญฺจลนฺติ
 เอตตกเมว วิเสโส.

นาตีวตฺตตีติ ตณฺหา ราก-
 สภาวตฺตา, มาโน จ ตํสมฺปยุตฺตตตาดิ
 นาติกุกมฺติ, ตทนฺโตคฺชเมว โหตีติ
 อตุโถ. อนุปตตีติ อนุกฺจจฺติ.

คำว่า วิตกทั้งหลายที่ทำอันตราย
 ความว่า มิจฉาวิตกที่ไม่ผูกพันอยู่ในความ
 หยุดหนึ่งกับอารมณ์เดียว. เพราะเหตุนั้น
 ท่านกล่าวว่า 'เพราะมีลักษณะใกล้เคียง
 กัน'. อธิบายว่า มีลักษณะเสมอกัน
 โดยไม่หยุดหนึ่งอยู่ในอารมณ์. ท่าน
 กล่าวคำนั้นนั้นเทียว โดยนัยมีอาทิว่า
 'จริงอยู่ ฉันทใจ'. คำว่า เพราะมัววุ่นวาย
 อยู่ ความว่า เพราะหม่นไปด้วยอำนาจ
 ลุ่มหลง. ชื่อว่า 'ไม่ตั้งลงไป' เพราะ
 ไม่หยุดหนึ่งอยู่โดยความเป็นอารมณ์ที่เดียว.
 ชื่อว่า มีความหวั่นไหว เพราะไม่มี
 ความแตกต่างกัน โดยความไม่หยุดหนึ่ง
 อยู่ และความหวั่นไหว. จริงอยู่ คำ
 มีเพียงเท่านั้นแหละว่า การกำหนด
 โดยความแตกต่างของอารมณ์ เป็น
 ความไม่ตั้งมั่น เป็นความหวั่นไหว
 โดยสภาพของตนดังนี้ เป็นความแปลก
 กัน.

คำว่า หาได้พันไปไม่ ความว่า
 ตณฺหา ชื่อว่า ย่อมไม่พันไป เพราะมี
 สภาพเหมือนรากะ และมานะ ชื่อว่า
 ย่อมไม่พันไป เพราะสัมปยุตกับตณฺหานั้น,

โลอนนงเยาว์ สุขสมยศ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอเตน 'มานทิกุญโยปี วิสุ จรียาว
ตาสมฺปิ รากโมหจรียานํ วย
สฺปฺปายาทิวิธานนฺติ ตทนฺโตคธา
กตฺวา วิสุ น วุตฺตา'ติ ทสฺเสติ.

อธิบายว่า เป็นธรรมชาติที่รวมลง
ภายในราคะนั้น. คำว่า ตกตาม ความว่า
ไปตาม. ด้วยคำนี้ ท่านแสดงว่า 'แม้
มานะและทิจู เป็นจริตแผนกหนึ่งแท้,
แม้มานะและทิจูเหล่านั้น มีวิธีทำให้เป็น
สัปปายะเป็นต้นได้เหมือนราคจริตโมหจริต
เหตุ นั้น การที่มานะและทิจูรวมลงอยู่ใน
ราคะนั้น ท่านมิได้กล่าวแยกไว้ต่างหาก'.

๔๔. ปุพฺพาจิณฺณนฺติ ปุริมชาติสุ
อาจริตํ. เอกจฺเจติ อุปฺติสฺสตุเถรํ
สนฺธายาห. เตน ี วิมุตฺติมคฺเค
ตภา วุตฺตํ. กิราติ อรุจฺยํ.
อิฏฺฐปฺปโยโค อิฏฺฐารมฺมณํ คเวเสตฺวา
กายวาจาหิ กิพฺนาทปิยกมฺมกิริยา จ.
สุภกมฺมํ อตฺตภาวมณฺฑนปฺริกฺขาร-
มณฺฑนนานํ มงฺกลสฺสวาทีนญฺจ กรณํ.
ตทฺภยมฺปิ เยภฺยุเยน ปวตฺติโต
อิฏฺฐปฺปโยคสุภกมฺมพฺหุโล. ยสฺมา ปน
อลฺลทฺธาปิ กมฺมานุคฺคณํ กมฺมปฺปโยค-
สุคติคมนาทียุตฺตา โหนฺติ, อตฺตการณํ
ปฺริจฺเจตฺนาทิวีหีสากมฺมนิรยุปฺปตฺติ, ตสฺมา
'เอกจฺเจ'ติ วุตฺตํ.

๔๔. คำว่า อาจิณณกรรมในชาติ
ก่อน ความว่า กรรมที่ประพฤติบ่อย ๆ
ในชาติก่อนทั้งหลาย. คำว่า บางพวก
ความว่า ท่านกล่าวหมายถึงพระอุปติส-
เถระ. ก็เพราะเหตุ นั้น ท่านกล่าวไว้
แล้วในคัมภีร์วิมุตติมรรคเหมือนกัน.
ศัพท์ว่า ว่ากันว่า ลงในอรรถว่า ไม่
ชอบใจ. ชื่อว่า ประกอบด้วยอารมณ์ที่
น่าพอใจ คือกิริยาที่กระทำอันเป็นที่รัก
มีการแสวงหาอิฏฐารมณแล้วเล่นด้วย
กายและวาจาเป็นต้นแล. กรรมที่ดีงาม
คือการกระทำการประดับอัฐภาพและการ
ประดับบริวารและมหรสพอันเป็นมงคล
เป็นต้น. ผู้ที่ให้กรรมแม้ทั้ง ๒ นั้นเป็นไป
โดยมากชื่อว่า ผู้มากไปด้วยการประกอบ

วสฺททธรารคจฺพมฺปิ.ป-VI.๑-๑๘

ไลอนนงเยาว์ สุขสมยศ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ด้วยอารมณ์ที่น่าพอใจและกรรมที่ดีงาม. ก็เพราะเหตุที่แม้คนที่ไม่โลก ย่อมเป็นผู้ ประกอบด้วยผล มีการไปสู่สุคติด้วยการ ประกอบกรรมสมควรแก่กรรมเป็นต้น และมีการเกิดในนรกเพราะกรรม คือ การเบียดเบียนเพื่อประโยชน์มีการปกปิด เหตุ(ความผิด)ของตนเป็นต้น ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า 'อาจารย์บางพวก'.

อาสงกตนุติ ทสฺเสตุ 'ตตถ
ยสุมา'ติอาทิ วุตตํ. อุตฺสทนิยโม
นตฺถิติ 'ราคาทินํ อุตฺสนนฺตานนิยโม
นตฺถิติ ปญฺจกฺขนฺธาทิวโรธํ ทสฺเสติ.
น หิ ตถา นนิยเม ราคาทิ-
อุตฺสนนฺตานนิยโม ทิสฺสติ ตพฺพิปริตโตปิ
ทสฺสนโต ยุตฺตือภาวโต จ.
โทสนนิยเม จาติ เสมหาทิโทเสหิ
ราคาทิจรียนนิยเม จ. รากโมห-
ทวยเมวาติ เอเตน 'อพฺยาปกเมตํ
ลกฺขณนฺ'ติ ทสฺเสติ. ตมฺปีติ
อพฺยาปกวจนํ. 'เสมหาทิโก ราก-
จริโต'ติ วตฺวา ปุณฺ ตสฺเสว
โมหจริตาทิกถเนน ปุพฺพาปฺรวิรุทฺธเมว
โหติ, ปุพฺพาจิณฺณธาตฺุโทเสสุ เอกมฺปิ

เพื่อแสดงว่า อันท่านระวางแล้ว ท่านกล่าวคำมีอาทิว่า 'บรรดาคน เหล่านั้น เพราะเหตุที่'. ด้วยคำว่า 'ไม่มีการกำหนดความหนาแน่น นี้ ท่าน แสดงถึงการไม่ยินดีเบญจขันธ์เป็นต้นไว้ ว่า 'การกำหนดโดยความหนาแน่น แห่งราคะเป็นต้น มีไม่ได้. จริงอยู่ การกำหนดความที่ราคะเป็นต้นหนาแน่น จักไม่ปรากฏในที่กำหนดอย่างนั้น เพราะ แสดงไว้แต่ตรงกันข้ามกับการกำหนดนั้น และเพราะไม่มีความเหมาะสม. คำว่า และในการกำหนดด้วยโทษ ความว่า และในการกำหนดจริตมีราคจริตเป็นต้น ด้วยโทษมีเสมหะเป็นต้น. ด้วยคำว่า หมวด ๒ คือราคะและโมหะเท่านั้น นี้

โลอนนงเยาว์ สุขสมยศ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิทาน น วุตต. อปริจินฺนวจนฺนติ
ปณฺณาย ปริจินฺนิตฺวา วจฺนํ น
โหตีติ อตฺโถ.

ท่านแสดงว่า 'ลักษณะนี้เป็นคำไม่
แจ่มแจ้ง'. คำว่า คำทั้งหมดเมื่อนั้น
ความว่า เป็นคำพูดไม่แจ่มแจ้ง. คำหน้า
และคำหลัง ผิดแล้วทีเดียว ด้วยการ
กล่าววว่า 'คนราคจริตยิ่งไปด้วยเสมหะ'
แล้วกล่าวเพิ่มเติมสำหรับคนที่ยิ่งไปด้วย
เสมหะนั้นนั้นแหละว่า เป็นคนโมหจริต
เป็นต้น, ท่านจึงไม่กล่าวต้นเหตุแม้
อย่างหนึ่งไว้ในโทษแห่งธาตุที่สั่งสม
มาก่อน. คำว่า เป็นคำที่มีได้กำหนด
ความว่า เป็นคำที่มีได้ใช้บัญญัติกำหนด.

อุสุตฺตทิกิตฺตเนติ วิปากกถายํ
ปวิฏฺฐสฺส รากาทีอุสุสนฺนสฺส ปกาสนเน.
โมهنฺน อฺสุสทา โมโห วา
อุสุสโท เอเตสนฺนติ โมหฺอุสุสทา. เอวํ
เสเสสฺสุปี.

คำว่า ในการระบุถึงความ
หนาแน่น ความว่า ในการประกาศ
ถึงความหนาแน่นแห่งกิเลสมีรากะเป็นต้น
ที่ปรากฏในวิปากกถา. ชื่อว่า ผู้
หนาแน่นด้วยโมหะ เพราะอรรถว่า
มีความหนาแน่นด้วยโมหะหรือมีโมหะ
หนาแน่น. แม้ในคำที่เหลือก็อย่างนี้.

ปฺพุเพเหตุนิยามํ วิภาคโต ทสฺเสตฺตุ
'ยสฺส หี'ติอาที วุตต. หีตี
ยสฺมาอตฺเต, ตสฺส อฺปริ ตสฺมาตี
ปแทน สมฺพนฺโร. กมฺมายุหนกฺขณฺเนติ
ทานาทีกฺุสลกมฺมกรณเวลายํ. พลวา

เพื่อแสดงนิยามเหตุในเบื้องต้นโดย
การจำแนก ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า
'เพราะเหตุที่ผู้ใด'. ศัพท์ว่า หี ลงใน
อรรถว่าเพราะเหตุใด, มีสัมพันธด้วย
บทว่าเพราะเหตุานั้นข้างหน้าคำนั้น. คำว่า

คุณวิกรม-ไลออน อารมณฺ์ ชลลัมพี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังษณฺ์ปฏิภา.ป-ท.๑-๑๘

โลกการณพหุเลน ติพฺโพ. อิทญจ
 ปุพฺพปาปรเจตนาภุชณมฺปี เอกนฺเตน
 คเหตฺวา วุตฺตํ. สนฺนิฏฺฐาปกเจตนา-
 วารสฺส ปุพฺพปาปเรสุ เจตนาวาเรสุ
 'เอวํ สุนฺทรํ มหคฺชมฺยจ น
 สกฺกา ทาทฺตุนฺ'ติอาทินา โลโก
 พลฺวา โหติ, ตโต สนฺนิฏฺฐาน-
 เจตนาวาเร อาสนฺนโลภพลฺลปฺหต-
 อฺปนฺนิสฺสยปจฺจโย อโลโก มนฺโท
 โหติ. อโทสโมหา ปนฺ อาสนฺน-
 อฺชฺริปจฺจนีกานํ อภาเวน ตาทิสฺ-
 ปการปฺปจฺจยลาภเณ จ พลฺวนฺโต
 โหนฺติ, ตทา อวิชฺชมานาปิ
 โทสโมหา อตฺตโน ปฏฺิปกฺขธฺมมานํ
 พลฺวตฺยา อฺปฺหตฺตฺปนฺนิสฺสยตฺตา
 อปรกฺขณฺสฺ อฺปฺปชฺชนฺตฺตาปิ มนฺทา
 โหนฺติ. เตนฺนาห 'โทสโมเห ปรียาทาทฺตฺ
 สกฺโกณฺตี'ติ.

ในขณะที่พยายามทำกรรม ความว่า
 ในคราวทำกุศลกรรมมีทานเป็นต้น. มี
 กำลัง คือกำลังเพราะมากด้วยเหตุแห่งโลภะ.
 ก็กำลังที่ทานกล่าว รวมแม้ขณะบรรพเจตนา
 และอปรเจตนาเข้าด้วยกัน. สำหรับ
 วารเจตนาเป็นเหตุให้ตั้งลง(ตกลงใจ)
 โลภะมีกำลังในวารเจตนาทั้งที่เป็นบรรพ-
 เจตนา และอปรเจตนา โดยนัยมีอาทิว่า
 "เราไม่สามารถให้สิ่งทีงามและมีค่า
 อย่างนี้ได้", เพราะเหตุนั้น อโลภะอัน
 เป็นอุปนิสัยปัจจัยถูกกำลังแห่งโลภะที่ใกล้เคียง
 ในวาระการตัดสินใจกำจัด จึงอ่อนกำลัง.
 ส่วนอโทสะและอโมหะมีกำลังเพราะไม่มี
 ธรรมเป็นข้าศึกที่ใกล้เคียงและโดยตรง และ
 เพราะได้ปัจจัยมีอุปการะ เช่นนั้น ใน
 กาลนั้น โทสะและโมหะแม้ยังไม่มีถึงจะ
 เกิดขึ้นในขณะที่อปรเจตนา เพราะมี
 อุปนิสัยปัจจัยถูกขจัดแล้วโดยความที่
 ปฏิบัติกรรมของตน เป็นธรรมชาติมี
 กำลัง ย่อมอ่อนกำลังลง. เพราะเหตุนี้
 ทานกล่าวว่า "อาจบรรเทาโทสะและ
 โมหะได้".

โสดิ ยถาวุตตโทษคุณสมงคิ ปุคฺคโล.
 เตน กมฺเมนาติ เตน โลภาทิ-
 อุปนิสฺสยวตา กุสลกมฺเมน. สุขสีโลติ
 สขิลो. ตเมวตถํ 'อกุโกธโน'ติ
 ปรียาเยน วทติ, ตทฺภเยน อโทสผลํ
 ทสฺเสติ. ปญฺญวาทิอาทินา อโมหผลํ.
 อิมินา นเยน อุปริปี ยถารหํ
 ฌาตพฺพ.

ปุริมนเยนาติ 'ตสฺส มนุโท
 อโลโก'ติอาทินา อนนฺตเร วุตตนยํ
 อติทิสฺสติ. ทุญฺโจะติ โกธโน.
 ทตฺตตามยตฺเถเร กิร ตาทิสเ นิตสฺสโต.

ทนุโรติ มนุทปญฺโณ. สีลโกติ
 สุขสีโล. เอตถ จ 'โลภาทิอกุสลตฺติเก
 ตินฺนํ เอกกานํ ตินฺนํ ทุกานํ
 เอกสฺส จ สนฺนิปาตสฺส วเสน
 สตฺต อสฺสทวิภาคา ตถา กุสลตฺติเก
 สตฺตา'ติ จุทฺทส ลพฺภานฺติ. เต

คำว่า บุคคลนั้น ความว่า บุคคลผู้
 พร้อมเพียงด้วยโทษและคุณตามที่กล่าว
 แล้ว. คำว่า ด้วยกรรมนั้น ได้แก่
 ด้วยกุศลกรรมอันมีโลภะเป็นต้นเป็น
 อุปนิสยปัจจัย. คำว่า มีปกติเป็นสุข
 ความว่า เป็นคนเยือกเย็น. ท่านกล่าว
 ความนั้นนั้นแหละ โดยตรงว่า 'เป็นผู้
 ไม่มักโกรธ'. ด้วยคำทั้งสองนั้น ท่าน
 แสดงผลโทษะ. ด้วยคำมีอาทิวา เป็น
 ผู้ฉลาด นี้ ท่านแสดงผลอโมหะ. ตามนัยนี้
 พึงทราบคำต่อ ๆ ไปตามสมควร.

คำว่า โดยนัยก่อน ท่านแสดง
 นัยที่กล่าวตามลำดับ ตามคำมีอาทิวา
 'บุคคลนั้นมีมือโลภะอ่อน'. คำว่า ฉุนเฉียว
 ความว่า เป็นผู้มักโกรธ. ทราบว่า
 ท่านแสดงธรรมเช่นนั้นไว้ในพระทัตตา-
 ภยเถระ.

คำว่า เป็นผู้ทึบ ความว่า ผู้มี
 ปัญญาอ่อน. คำว่า ผู้ใจเย็น ความว่า
 เป็นผู้ที่มีปกติสบาย. ก็ในคำนี้ จึงได้
 จริต ๑๔ คือ 'ในอกุศล ๓ หมวดมี
 โลภะเป็นต้น มีจริตที่จำแนกโดยความ
 หนาแน่น ๗ จริต คือที่เป็นเอกกะ ๓ จริต

ปน สพฺเพปิ อิธ อฏฺฐหิ วาเรหิ
 ยถาโยคํ กุสลากุสลา โวมิสฺเสตฺวา
 ทสฺสิตาติ เวทิตพฺพา. กถํ? อกุสลมูลเกสฺสุ
 หิ จตุสฺสุ วาเรสฺสุ อาทิตฺโต
 ยถากุภมํ อโทสโมหทุภํ อโมหเมกภํ
 อโทสเมกภญฺจาติ ตโย กุสลุสฺสท-
 วิภาคาปี ทสฺสิตา. อิมินา นเยน
 กุสลมูลเกสฺสุปี จตุสฺสุ วาเรสฺสุ อาทิตฺโต
 ติสฺสุ ตโย อกุสลุสฺสทวิภาคาปี
 ทสฺสิตาติ ฉหิ วาเรหิ ทฺวาทส
 อุสฺสทวิภาคา ทฺวีหิ สนนฺนิปาตวาเรหิ
 เทว เอวาติ จุทฺทส โหนฺติ.

เอตฺถ จาติ เอเตสฺสุ วาเรสฺสุ.
 โย ปุคฺคโล 'ลฺลทฺโร'ติ วุฑฺฒโต,
 อโย อิธ จริยาธิกาเร รากจริโต,
 ทฺวญฺโจ โทสจริโต, ทนฺโร
 โมหจริโตติ โยชนา. สทฺธาปสาเทเนว

ที่เป็นทุกะ ๓ จริต และที่รวมกัน ๑ จริต
 ในกุศล ๓ หมวด มีจริตที่จำแนกโดย
 ความหนาแน่น ๗ จริตเหมือนกัน'. ก็
 จริตเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ฟังทราบว่
 ท่านแสดงไว้ในที่นี้ระคนกันทั้งกุศลและ
 อกุศลตามที่ประกอบได้ถึง ๘ วาระ.
 อย่างไร? ก็ในวาระ ๔ ที่มีกุศลเป็นมูล
 ท่านแสดงแม้การจำแนก โดยความ
 หนาแน่นแห่งกุศล ๓ คือหมวด ๒ แห่ง
 อโทสกะกับโมหะ ๑ หมวด อโมหะ ๑ หมวด
 และอโทสกะ ๑ หมวด ตามลำดับแต่ต้น.
 โดยนัยนี้ บรรดา วาระ ๔ แม้ที่มีกุศล
 เป็นมูล ในวาระ ๓ ข้างต้น ท่านแสดง
 แม้การจำแนกโดยความหนาแน่นแห่ง
 อกุศลไว้ ๓ หมวด เหตุนั้น โดยวาระ ๖
 มีอุสสทวิภาค ๑๒ โดยวาระที่รวมกัน ๒
 มีอุสสทวิภาค ๒ เท่านั้น รวมความว่า
 อุสสทวิภาคมี ๑๔.

คำว่า ก็แลในที่นี้ ความว่า
 ในวาระเหล่านี้. มีวาจาประกอบความว่า
 บุคคลใดท่านเรียกว่า 'คนโลก' บุคคลนี้
 เป็นคนรากจริตในที่นี้ คือในจริยาธิการนี้
 ที่เรียกว่า ฉุนเฉียว เป็นคนโทสจริต

อลุทฐาทินิยโมติ อาห 'ปสนน-
 ปกิตตาया'ติ. อีธ ปน วิตกุกจริยา
 อนุทฐฎา. สापि โมหาทิกา โมหโทส-
 มุลิกา เอวาติ คเหตุพพา. เตนาห
 'กามวิตกุกาทีปริวาเรนา'ติ. อิทานิ
 สทฐาวิตกุกจเรียนัน อเวณิกเมว
 เหตุนิทสสนปุพุกกั ทสเสตุ 'ยถา
 วา'ติอาที วุตตุ. อโมหปริวาเรนาติ
 อุปนิสสยโต จ ปณญาย ปริจิตน.
 กามวิตกุกาทีปริวาเรนาติ เอตุถ
 อุปนิสสยวเสเนว วุตตุ. โวมิสฺส-
 ปริวาเรนาติ โลกโทสาทีทุกน วา
 อณฺณมณฺณ อวิรุทฐโวมิสฺสปริวาร-
 ยุตเตนาติ อตุโถ. ยถาวุตตุตมตุถ
 นิคเมนุโต อาห 'เอวณ'ติอาที.

ที่เรียกว่า ฉะยชา เป็นคนโมหจริต.
 การกำหนดบุคคลผู้ไม่โลภเป็นต้น ด้วย
 ศรัทธาเลื่อมใสนั้นเทียว เหตุนั้น ท่าน
 จึงกล่าวว่า 'เพราะมีปกติเลื่อมใส'.
 แต่ในที่นี้ท่านมิได้ยกวิตกจริตขึ้นแสดง.
 วิตกจริตแม้ที่นี้พึงถือเอาว่า มากด้วย
 โมหะมีโมหะและโทสะเป็นมูล. เพราะ
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า 'อันมีกามวิตก
 เป็นต้น เป็นบริวาร'. บัดนี้ เพื่อแสดง
 ตัวอย่างเหตุในก่อน อันเป็นเหตุพิเศษ
 แห่งสัทธาจริตและวิตกจริต ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวคำมีอาทิวา 'อีกอย่างหนึ่ง
 ฉันใด'. คำว่า อันมีโอโมหะเป็นบริวาร
 ความว่า อนึ่ง อันสั่งสมไว้ด้วยปัญญา
 โดยเป็นอุปนิสัยปัจจัย. คำว่า อันมีกาม-
 วิตกเป็นต้นเป็นบริวาร ท่านกล่าวไว้
 ด้วยอำนาจเป็นอุปนิสัยปัจจัยในที่นี้. คำว่า
 อันมีโลภะเป็นต้นที่เจอกันเป็นบริวาร
 ความว่า หรืออันมีหมวด ๒ แห่งจริต
 มีโลภจริต กับโทสจริตเป็นต้น คืออัน
 ประกอบด้วยธรรมที่เจอกันกัน ซึ่งไม่
 ขัดแย้งกันและกันเป็นบริวาร. ท่าน
 อาจารย์เมื่อจะกล่าวย่อเนื้อความตามที่

คุณเพลิน-คุณลออ-คุณอิงอร ศรีทรงเมือง, คุณมาลีรัตน์ สุภคตม์, คุณธวัช-คุณหทัยชนก-
 คุณศยาม ชำรงปรีชากุล สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กล่าวแล้ว   จึงกล่าวคำมีอาทิว่า
'ฉนั้นนั้น'.

๔๕. ตตฺตฺรายํ   นโยติ   ตสฺสํ
ปฺจฺจนายํ   อโย   รากจริตาทึนํ   ชานนโย.

จริยาสุ   วิภาวิตาสุ   ตจฺริโตปิ
ปุกฺคโล   วิภาวิตว   โหตีติ   อาห
'จริยาโย   วิภาเว'ติ.

ปกตฺติคฺคฺมเนนาติ   เอเตน   ภายาทึ-
สมฺภูจิตคฺคฺมน์   นีวตฺเตติ.   จาตุริเยนาติ
วิลลาเสน   สิงคาเรน.   อุกฺกุฏิกนฺติ
อสมฺมุฏฺจมฺชฺฉ.   ขณฺนุโต   วิทยาติ
กุกฺกาทาเลน   ปจฺวี   อาโกฏฺเณโต   วย.
เตนสฺส   ปทํ   ปทวลณฺชํ   อนุกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
อภิมฺมุขากฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก.   ฌมฺภิตฺติ   ปกมฺปิโต.
เตนสฺส   ปทวลณฺชํ   สหฺसानุปีพิตํ
ติริยํ,   จลิตํ   อคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค.   วิโกปิตํ
พฺยาทุลิตนฺติ   อตฺโต.   ปุโรโต
อาภาทุลิตนฺติ   เกจิ.

๔๕. คำว่า ในข้อนั้น ฟังทราบ
นัยนี้ดังต่อไปนี้ ความว่า ในคำถาปนนั้น
มีนัยเพื่ออันรู้รากจริตเป็นต้น ดังต่อไปนี้.

เมื่อท่านประกาศจริตแจ่มแจ้งแล้ว
บุคคลแม้ประพฤติดตามจริตนั้น ย่อมเป็น
อันประกาศแล้ว เหตุนั้น ท่านอาจารย์
จึงกล่าว ว่า 'ฟังประกาศจริตทั้งหลาย'.

ด้วยคำว่า โดยการเดินไปตามปกติ
นี้ การเดินไปสะดุ้งแต่ภัยเป็นต้นย่อมหยุด.
คำว่า ด้วยอาการนารัก ความว่า ด้วย
ความนารักอันงดงาม. คำว่า กระโหย่ง
ตรงกลาง ความว่า ตรงกลางไม่
สัมผัสพื้น. คำว่า ราวกะชูดดิน ความว่า
ดูจเอาจอบขุดพื้นดิน. เพราะเหตุนั้น
เท้า คือ รอยเท้าของคนโทสจริตนั้น เป็น
รอยขยุ้มลง คือเป็นรอยจิกลงข้างหน้า.
คำว่า เหมือนหวาดสะดุ้ง ความว่า
ให้หวาดหวั่น. เพราะเหตุนั้น รอยเท้า
ของคนโมหจริตนั้น จดลงเร็ว เป็น
รอยขวาง,   คือเป็นรอยเลอะเลือน

คุณเพณิน-คุณฉอ-คุณอิงอร ศรีทรงเมือง, คุณมาลีรัตน์ สุภคุดม, คุณธวัช-คุณหทัยชนก-
คุณศยาม ธีรวงปรีชากุล สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อธิบายว่า ปลายเท้าสั้นสะเทือน. อาจารย์ บางพวกกล่าวว่ารอดเข้ามา.

วิญจนาทสุชาติ ปหีนณาณา-
วรรณาสวสุ. อิทมัทิสนุติ ภควโต
ปทวลณซ์ พุราหมณสุส ทสฺเสติ,
พุราหมณฺ วทติ.

คำว่า ผู้มีหลังคาอันเปิดแล้ว
ความว่า ผู้ละอาสวะตัวปิดกั้นญาณได้
แล้ว. ด้วยคำว่า นี้เช่นนี้ นางพราหมณี
แสดงรอยพระบาทพระผู้มีพระภาคแก่
พราหมณ์, คือบอกกะพราหมณ์.

สโมธายาติ สณฺณตกาการ์
ชเปตฺวา. สยตีติ นิตฺททายติ.
ปกฺขิตฺตกาโยติ จตฺวา อวิกฺขิตฺตกาโย.
ภกฺขี กตฺวาติ สรีริ ภฺกฺขิลํ กตฺวา.
วิกฺขิตฺตกาโยติ อิตฺโต จิตฺโต จ
จลิตองฺคปจฺจงฺโก.

คำว่า รวบไว้ดี ความว่า วาง
อาการอย่างสงบไว้. คำว่า นอน ได้แก่
นอนหลับ. คำว่า ทิ้งกายลง ความว่า
ย็นทิ้งกายลง(นอน). คำว่า ทำหน้านิ้ว
ความว่า ทำตัวให้งอ. คำว่า มีกาย
เกะกะ ความว่า อวัยวะน้อยใหญ่
ห้วนไหวไปข้างโน้นและข้างนี้.

สินฺธุวารกฺขฺมฺนุติ นิคฺคฺคุตฺทิปปุณฺ.
สมฺมุชฺชณียา วาลิกาสฺ อปนีตาสฺ
มชฺฉเ สิตฺถฺจฺานสุส นินฺนตฺตา
ทฺวีสุ ปสฺเสสุ อุนฺนตาทกาโร
ปณฺณายตีติ อาท วาลิกํ
อฺสุสาเทฺนุโต'ติ, สกฺลมฺงฺคณฺนินฺนตฺตา-
กโรติ อตฺตโก. เตนาท 'วิสมํ
สมฺมุชฺชตี'ติ. สฺทฺทฺนฺติ กจฺวารริตํ.

คำว่า ดอกยางทราย ความว่า
ดอกไม้ยางทราย. คนโทสจริตเวลา
กวาดพื้น ปราบกฏอาการทรายหนุนขึ้น
ทั้งสองข้าง เพราะเมื่อกวาดทรายออก
พื้นที่ราบกลับเป็นลุ่มตรงกลาง เพราะ
เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า 'ทำทรายให้
หนุนขึ้น', อธิบายว่า ทำให้พื้นที่หมด
ลุ่มบ้างดอนบ้าง. เพราะเหตุนั้น ท่าน

วสฺทฺมวราจฺพญฺา.ป-พ.๑-๑๘

คุณเพลิน-คุณลออ-คุณอิงอร ศรีทรงเมือง, คุณมาลีรัตน์ สุภคฺตม, คุณรัช-คุณหทัยชนก-
คุณศยาม ธารงปรีชากุล สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมุปริวตตกนฺติ ยถา สมมุชฺชนิทณฺโฑ
 หตฺถเก ปริภมฺติ, เอวํ กตฺวา.
 อาโรพฺยมาโนติ วาสิกากจฺวราณี
 อากุลยนฺโต. อสฺสทฺฐนฺติ สกจฺวรํ.

นิปฺพนมฺฐรสฺมสฺสทุกฺขจฺการีติ สฺโกสฺสลฺลํ
 สุนฺทรํ อวิสมํ สามีสงฺขารณฺจ
 กรณฺสีโล. คาพฺุหตฺทฺฐวิสมการีติ
 ทพฺุหขรวิสมการี. อนิปฺพนํ อสมฺมมฺฐจํ
 อปริจฺฉินฺนํ อปริณิฏฺฐจิต्तํ.

มุขํ ปุเรตีติ มุขปุรํ, มหนฺตนฺติ
 อตฺถโก. ภาชเน สิตฺถานี ฉนฺนฺเตนฺโตติ
 มุขเน คหิตมฺปิ ปตฺเต จ เสเสนฺโต.

อาจารย์จึงกล่าวว่า "กวาดไม่เรียบร้อย".
 คำว่า สะอาด ความว่า เว้นขยะ(ไม่มี
 ขยะ). คำว่า กวาดไปกวาดมา ความว่า
 กระทำเหมือนด้ามไม้กวาดหมุนอยู่ในมือ.
 คำว่า กวาดทำให้เปราะ ความว่า
 ทำทรายและขยะให้เปราะ. คำว่า ไม่
 สะอาด ความว่า ยังมีขยะอยู่.

คำว่า มักทำเลียดนี้มนวล
 เรียบร้อยและโดยเคารพ ความว่า มี
 ปกติกระทำสถานที่สะอาดดี สวยงาม
 และปรับปรุงไม่มีที่ตำหนิ. คำว่า มักทำ
 แน่นหนาแข็งแรง แต่ไม่เรียบร้อย
 ความว่า มีปกติกระทำมันคงแข็งแรง
 แต่ไม่เรียบร้อย. ไม่ละเอียด คือไม่เกลี้ยง
 ไม่แล้วเสร็จ คือไม่สิ้นสุด.

ชื่อว่า ทำคำข้าวเต็มปาก ด้วย
 อรรถว่า ทำให้เต็มปาก, อธิบายว่า
 ทำให้ใหญ่. คำว่า ปล่อยเมล็ดข้าวลงใน
 ภาชนะ ความว่า และให้อาหารที่อม
 แล้วเหลืออยู่ในบาตร.

๑ ส. สโกสลล.

ทุพพิเชยดา^๑   ทุปฺปฏินิสฺสคฺคิตา.
 อาทิสฺสทฺเทน   มุฏฺฐสจฺจจอสฺมปชฺฌณณานํ
 สงฺคโห.   มุตฺตจาคตา   นิสฺสจฺจปฺริจฺจาโค.
 ปสาทนียฺญฺจานํ   นาม   วตฺตตฺตยํ.
 อาทิสฺสทฺเทน   ทานสึลาทิสฺสการวาทินํ
 สงฺคโห.   สํเวชนียฺญฺจานานิ   ชาตโอาทินิ.
 อาทิสฺสทฺเทน   ทุขุขนิพฺพิทฺตนาทินํ
 สงฺคโห.   ภสฺสพฺพหุสฺสตาติ   ราชโจราทิ-
 กถาพฺพหุสฺสตา.   กุสฺสลาณฺุโยเคติ   ภาวนา-
 ณฺุโยเก.   'เอวณฺุจ   กริสฺสสามิ'ติ
 รตฺตติยํ   ปฺริวิตกฺกนํ   รตฺตติชฺฌมาชนา.^๒
 ตถาวิตกฺกิตานํ   เตสํ   ทิวสฺสภาเค
 อนฺุญฺจานํ   ทิวาปชฺชชฺฌนา.^๓   หุราหุรํ
 ธาวนาติ   อิตฺโต   จิตฺโต   จ   ตตฺถ   ตตฺถ
 อารมฺมณฺเณ   จิตฺตวอสฺสคฺคโค.   อาทิสฺสทฺเทน
 กามวิตกฺกาทินํ   สงฺคโห.

ประมาทเข้าด้วย. ด้วยศัพท์ว่า เป็นต้น
 ในคำว่า มีอย่างนี้เป็นต้นว่า ความริษยา
 ความตระหนี่ นี้ ท่านสงเคราะห์ความ
 เป็นผู้ว่ายากและมีมิตรชั่ว เป็นต้น เข้าไว้
 ด้วย. คำว่า ความถือผิด ได้แก่ ความ
 ถือมั่นโดยไม่แยบคาย. ความถือมั่น
 ได้แก่ ความปล่อยได้ยากถึงการถือผิด
 ที่ตนยึดถืออยู่. ด้วยศัพท์ว่า เป็นต้น
 ท่านสงเคราะห์ความหลงลืมสติและความ
 ไม่รู้ตัวเข้าด้วย. ความสละได้พ้น ได้แก่
 ความสละโดยมิได้ขังอยู่. พระรัตนตรัย
 ชื่อว่า ฐานะที่ควรเลื่อมใส. ด้วยศัพท์ว่า
 เป็นต้น ท่านสงเคราะห์ท่านและศีล
 เป็นต้น และบุคคลผู้มีการธรรม เป็นต้น
 เข้าด้วย. ฐานะที่ควรสังเวชมีชาติ เป็นต้น.
 ด้วยศัพท์ว่า เป็นต้น ท่านสงเคราะห์
 ความเบื่อหน่ายในทุกข์ เป็นต้น เข้าด้วย.
 คำว่า ความเป็นผู้พูดมาก ความว่า
 ความเป็นผู้พูดมากมีพูดเรื่องพระราช

^๑ ปรมคฺคณณชฺชสา.   คหิตฺตสฺส   มิจฺฉาคาหฺสฺส
 ทุพฺพิเวจฺยตา.

^๒ ปรมคฺคณณชฺชสา.   รตฺตติ   ชฺฌมาชนา.

^๓ ปรมคฺคณณชฺชสา.   ทิวา   ปชฺชชฺฌนา.

คุณวีระวัฒน์-คุณเพ็ญจันทร์-คุณมนตรี-คุณจีระวัฒน์-ด.ช. พุมพงษ์   คุณมะภูต,
 คุณยายฟองจันทร์   อินทขันธ์   คุณิศส่วนกุศลแต่ญาติและมิตรที่ล่วงลับ

กับโจรเป็นต้น. คำว่า ในการประกอบ
 เนื่อง ๆ ซึ่งกุศล ความว่า ในการ
 ตามประกอบภาวณา. คือกลางคืนมี
 ความครุ่นคิดอยู่ว่า 'ก็เราจักทำอย่างนี้'
 ชื่อว่า กลางคืนสุ่มคว้น. ความไม่ลุกขึ้น
 ขวนขวายกิจตามที่ครุ่นคิดไว้อย่างนั้น
 ในตอนกลางวัน ชื่อว่า กลางวันไม่ลุก
 เป็นเปลว. ความปล่อยจิตไปในอารมณ์
 นั้น ๆ ข้างโน้นและข้างนี้ ชื่อว่า ความ
 แล่นพลาญไปยังที่ไกลที่ใกล้. ด้วยศัพท์
 ว่า อาทิ ท่านสงเคราะห์กามวิตกเป็นต้น
 เข้าด้วย.

ธมฺมปฺปวตฺตติอาทินํ ปาพิย
 อฏฺฐกถานุสาริตํ สนุชฌาย 'สพฺพพา-
 กาเรนา'ติ วุตฺตํ. เตน 'กิญฺจิ กิญฺจิ
 สारโต ปจฺเจตพฺพมฺเปตฺถ อตฺถิ'ติ
 ทสฺเสติ. ปจฺเจตพฺพนฺติ อุปคณฺตพฺพํ,
 ฌาตพฺพนฺติ อตฺถโก. ตตฺถ การณมาห
 'ราคจริตสฺส หิ'ติอาทิ. สํสฺญช-
 จริตสฺสาติ รากโทสจริยาทิทุกตฺติก-
 จริยาสุ อณฺเฏตฺรสงฺกวเสน วุตฺตํ.
 ภินฺนลกฺขณาติ จาตุริยอจาตุริย-

ท่านอาจารย์ หมายถึงความที่เหตุ
 มีความเป็นไปแห่งธรรมเป็นต้น คล้อย-
 ตามอรรถกถาในพระบาลี จึงกล่าวคำ
 ว่า 'โดยอาการทั้งปวง'. เพราะเหตุนั้น
 ท่านจึงแสดงว่า 'ในที่นี้ แม้สิ่งอะไร ๆ
 ที่ควรเชื่อโดยสาระ มีอยู่'. คำว่า
 ฟังเชื่อ ความว่า ฟังเข้าถึง, อธิบายว่า
 ฟังรู้. ในคำนั้น ท่านกล่าวเหตุไว้
 ด้วยคำมีอาทิว่า 'ด้วยว่า สำหรับ
 คนราคจริต'. คำว่า สำหรับบุคคลที่มี

๑๕-๑๖-๑๗-๑๘-๑๙-๒๐-๒๑-๒๒-๒๓-๒๔-๒๕-๒๖-๒๗-๒๘-๒๙-๓๐-๓๑-๓๒-๓๓-๓๔-๓๕-๓๖-๓๗-๓๘-๓๙-๔๐-๔๑-๔๒-๔๓-๔๔-๔๕-๔๖-๔๗-๔๘-๔๙-๕๐-๕๑-๕๒-๕๓-๕๔-๕๕-๕๖-๕๗-๕๘-๕๙-๖๐-๖๑-๖๒-๖๓-๖๔-๖๕-๖๖-๖๗-๖๘-๖๙-๗๐-๗๑-๗๒-๗๓-๗๔-๗๕-๗๖-๗๗-๗๘-๗๙-๘๐-๘๑-๘๒-๘๓-๘๔-๘๕-๘๖-๘๗-๘๘-๘๙-๙๐-๙๑-๙๒-๙๓-๙๔-๙๕-๙๖-๙๗-๙๘-๙๙-๑๐๐

คุณวีระวัฒน์-คุณเพ็ญจันทร์-คุณมนตรี-คุณจีระวัฒน์-ค.ช.พุมพงษ์ ภูมมะภูต,
 คุณยายฟองจันทร์ อินทขันธ์ อุทิศส่วนกุศลแด่ญาติและมิตรที่ล่วงลับ

ทสฺสนาทโย. ^๑ จริยาวิภาวนวิธีติ
 จริยาวิธานนวิธี. วุตฺตุนฺติ อนนฺตเร
 วกฺขมานนยํ สนฺธายาห. ปุจฺฉิตฺตพฺโพติ
 ราคาสฺส เกน เต ธมฺโม พหุลํ
 ปวตฺตตีติ.

๔๖. อโรตเวทิกนฺติ อปริกมฺม-
 กตเวทิกํ. ภูมฺมฏฺฐกนฺติ อปริตลฺรหิตํ.
 เหมจฺจา อกตภิตฺติปริกฺเขปาทีโก
 ปพฺภาโร อกฺกปพฺภาโร. ชตฺตุกาภริตฺตุนฺติ
 ชุตฺตทกฺวคฺคฺสึหิ ปริปุณฺณํ. โอลุคฺค-
 วิลุคฺคนฺติ ฉินฺนฉินฺนจฺฉทฺนาทีกํ.
 อฺชชฺชกฺคณฺติ ลฺชชฺชกฺคณฺติ ภาคฉายฺยทฺกรหิตฺตุนฺติ
 อตฺตโก. วาพฺโฆราทีภเยน สาสฺงกํ,
 สฺสฺसानาทีนีสฺสิตตฺตาย อสฺสจิวีสมฺมคฺคฺวิเสสนํ

จริตคละกัน นี้ ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจ
 ระคนกันกับจริตใดจริตหนึ่ง บรรดา
 จริตหมวด ๒ และหมวด ๓ มีราคจริต
 กับโทสจริตเป็นต้น. คำว่า ที่มีลักษณะ
 ต่าง ๆ กัน ความว่า มีการดูน่ารักและ
 ไม่น่ารักเป็นต้น. คำว่า วิธีทำให้แจ้งจริต
 ได้แก่ วิธีรู้จริต. คำว่า ที่ท่านกล่าวแล้ว
 นี้ ท่านกล่าวหมายถึงนัยที่จะกล่าวใน
 ลำดับต่อไป. คำว่า ฟังถูกถาม ความว่า
 ฟังถูกถามว่า ธรรมของท่านเป็นไป
 หนาแน่นด้วยธรรมอะไร ในบรรดา
 กิเลสมีราคจะเป็นต้น.

๔๖. คำว่า ที่มียกพื้นยังมีได้ล้าง
 ความว่า มียกพื้นกระทำยังไม่เรียบร้อย.
 คำว่า ตั้งอยู่บนพื้นดิน ความว่า ที่วัน
 พื้นชั้นบนเสีย. เจื่อมภูเขาที่ยังมิได้ทำฝา
 และกำแพงเป็นต้นไว้ข้างล่าง ชื่อว่า
 เจื่อมภูเขาที่ยังมิได้ตกแต่ง. คำว่า เต็ม
 ไปด้วยค้ำคาว ความว่า เต็มไปด้วย
 ค้ำคาวหนู. คำว่า หัก ๆ ฟัง ๆ ความว่า
 มีหลังคาผุ ๆ ฟัง ๆ เป็นต้น. คำว่า

^๑ ไป. จริยาวิภาวนวิธานนวิธี ทิสฺสตี.

วา. กุณปมาลาทิสมาภิณฺณตาย
 อสุจิภูโต วิสโม มคฺโค ยสฺส, ตนฺติ.
 ยตุถาติ เสนาสเน. อนฺตจฺฉินฺนุติ
 ปฏิกาจฺฉินฺนุ. มจฺฉชลาภาเรน
 กตปุวฺ ชาลปุวฺ. เตน ญฺฉวิรพฺสฺตตฺ
 ทสฺเสติ. สาณฺเน นิพพตฺตตฺตา สานฺนิ.
 อติกรฺตฺตา ทฺกฺเชน ภริตพฺพํ ภาริกํ.
 เตนาห 'กิจฺฉปฺริหรณฺน'ติ. อาณิยา
 คณฺธิยา จ หตฺโสโก อาณิณฺณฺธิ-
 กาหโต. อิทฺถจ อโยปตฺตสฺส วิเสสนํ.
 'ครุโก'ติอาทิ มตฺตติกาปตฺตสฺสาปิ
 วิเสสนํ. กณฺชาทํ สกฺกณฺทกฺกมตฺตํ.
 อาทิ-สทฺทเทน กิลินฺนุนาทิกมตฺตํ
 สงฺกณฺหาติ. อิทฺถจ สพฺพํ
 รากุปฺตฺตตินิวารณตฺถํ วุจฺจติ. เอเตสฺสุ
 ยํ รากุวิรุทฺธํ ปกฺติวิรุทฺธํ วา
 วฏฺฏติเยว, สปฺปายเมว สพฺพํ
 วฏฺฏติ. เตนาห 'รากุจริตสฺส
 สปฺปายนฺ'ติ.

แห่งแล้ง ความว่า เว้นจากรรมเงาและ
 น้ำในภูมิภาคที่แห้งแล้ง. ชื่อว่า น้ำ
 ระวางภัย เพราะภัยมีเนื้อร้ายและโจร
 เป็นต้น, หรือมีทางเดินไม่สะอาดทั้ง
 ขรุขระเป็นพิเศษ เพราะอยู่ใกล้ชิดป่าช้า
 เป็นต้น. เสนาสนะนั้นมีหนทางไม่
 สะอาดไม่สม่ำเสมอ เพราะเคลื่อนกล่น
 ด้วยซากศพและดอกไม้เป็นต้นแล. คำว่า
 ไค ได้แก่ ในเสนาสนะใด. คำว่า
 มีชายขาด ได้แก่ ขาดรุ่งเรือง. ขนมหที่
 ทำโดยอาการดังข้ายตักปลา ชื่อว่า
 ขนมหตาข่าย. ด้วยคำนั้นท่านแสดงถึง
 เส้นด้ายหยาบและห่าง. ชื่อว่า ผ้าป่านดิบ
 เพราะเกิดในป่าน. ฟิงนำไปลำบากเพราะ
 หนักมาก ชื่อว่า หนัก. เพราะเหตุนั้น
 ท่านกล่าวว่า 'รักษายาก'. อันมีความงาม
 ที่ถูกลิ้มสลักและเข็มหมุดขจัดแล้ว ชื่อว่า
 อันลิ้มและเข็มหมุดขจัดแล้ว. ก็คำนี้
 เป็นวิเสสนะของบาตรเหล็ก. คำมีอาทิว่า
 'หนัก' เป็นวิเสสนะแม่ของบาตรดิน.
 คำว่า ข้าวปลายเกเรียน คือภัตฺรเจือ
 ไร่ข้าว. ด้วยศัพท์ว่า เป็นต้น ท่าน
 สงเคราะห์ภัตฺรมีข้าวเปียกเป็นต้นเข้าด้วย.

คุณวีระวัฒน์-คุณเพียงจันทร์-คุณมนตรี-คุณจิระวัฒน์-ด.ช.พุมพงษ์ ภูมมะภูต,
 คุณยายฟองจันทร์ อินทขันธ์ อุทิศส่วนกุศลแด่ญาติและมิตรที่ล่วงลับ

ก็คำนี้ทั้งหมด ท่านกล่าวไว้เพื่อห้ามมิให้
เกิดราคะ. บรรดาภัตร์เหล่านี้ ภัตร์ใด
ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อราคะ หรือเป็นปฏิปักษ์
ต่อความเป็นปกติ ภัตร์นั้นควรแท้,
ภัตร์เป็นที่สบายนั้นทั้งหมดเที่ยว ย่อมควร.
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า 'เป็น
ที่สบายสำหรับคนราคะจริต'.

สพฺพปริสฺสยวิมุตฺโตติ วาพมิกาทีหิ
กฺุณปมาลาทีหิ จ ปริสฺสเยหิ วิมุตฺโต.
พหุสุ มณฺจปฺปิเจสุ สนฺนิจฺเจเตสุ ทีฆชาติ-
กาโย ปวิสิตฺวา วสนฺตฺติติ อาท
'นิสฺสยปริจฺฉินฺทนตฺถนฺ'ติ.

ทีสามุขนฺติ วิวฏฺฐิสากิมุขํ, ตํเยว
สนฺธายาท 'ยตฺถ'ติอาที.

อนุสฺสติกมฺมฏฺฐานนฺติ พุทฺธานุสฺ-
สตฺติอาทีนํ ทฺวินนํ วิสยํ สนฺธาย
วตฺตติ.

คำว่า ปลอดภัยทั้งปวง
ความว่า ปราศจากอันตรายมีเนื้อร้าย
เป็นต้น และซากศพและดอกไม้เป็นต้น.
เมื่อเตียงและตั้งจำนวนมากถูกสะสมไว้
หมู่ที่มชาติ เข้าไปอาศัยอยู่ เหตุนั้น
ท่านจึงกล่าวว่า 'เพื่อขจัดที่อาศัย'.

คำว่า ที่หันหน้าสู่ทิศ ความว่า
เสนาสนะที่หันหน้าสู่ทิศโล่ง, ท่าน
หมายถึงเสนาสนะนั้นนั้นแหละ จึงกล่าว
คำมีอาทิว่า 'ทิศใด'.

คำว่า อนุสติกรรมฐาน นี้
ท่านกล่าวหมายถึงอารมณ์กรรมฐาน ๒
อย่าง มีพุทธานุสติกรรมฐานเป็นต้น.

๑ ไป. นิสฺสยปจฺฉินฺทนตฺถนฺ.

๒ ไป. อนุสฺสติกฺกานํ ?

ทริมุขเอติ อุทเคน ทาริต
ปพพตานิ วิวเร.

คำว่า ในชอกลิก ความว่า
ในชอกภูเข่าที่ถูกน้ำเซาะ.

'ปเภทปริจเฉทโต นิตาน-
ปริจเฉทโต วิภาวนปริจเฉทโต
สปปายปริจเฉทโต'ติ ปจฺเจกํ ปริจเฉท-
สทฺโท โยเซตพฺโพ. วิภาวนาติ
ราคจริตาทินํ ชานนํ.

บัณฑิตพึงประกอบศัพท์ว่า กำหนด
ไว้เฉพาะบทว่า 'กำหนดประเภท
กำหนดเหตุ กำหนดการอธิบาย และ
กำหนดสัปปายะ'. คำว่า การอธิบาย
ความว่า การให้รู้จริตมีราคจริตเป็นต้น.

จตุตทาพีสกมมฐานกถาवณณา

พรรณนากถาว่าด้วยกรรมฐาน ๔๐

๔๗. สงฺขาทนิตฺทเทสโตติ 'จตุตทา-
พีสายา'ติ สงฺขาวเสน คหิตานํ
อุทฺทิกฺขจฺานํ สรูปนิตฺทเทสโต. ฌานป-
ปเภทโตติ อปฺปนาวหเหตุปี เอกช-
ฌานิกาทิชฺฌานปฺปเภทโต. อารมฺมณโตติ
สภาวธมฺมนิมิตฺตทวตฺตพฺพวเสน จลิตา-
จลิตวเสน จ อารมฺมณวิภาคโต,
กามาวจราทิกฺขมิวิภาคโต, ทิกฺขจาทิวเสน
คหณวิภาคโต, อารูปชฺฌานาทินํ
ปจฺจยภาวโต.

๔๗. คำว่า โดยแสดงไขกรรมฐาน
ที่ได้นับไว้ ความว่า โดยแสดงสรุ
กรรมฐาน ที่หยิบยกขึ้นแสดง ด้วย
อำนาจการนับว่า 'กรรมฐาน๔๐'. คำว่า
โดยประเภทแห่งฌาน ความว่า
โดยประเภทแห่งฌานมีเอกชฌานิกฌาน
เป็นต้น แม้เพราะเหตุแห่งการนำ
อัปปนาฌานมา. คำว่า โดยอารมณ์
ความว่า โดยจำแนกอารมณ์ ด้วย
อำนาจอารมณ์เป็นสภาวธรม เป็น
นิमित และเป็นสิ่งไม่พึงกล่าว และ

คุณวีระวัฒน์-คุณเพียงจันทร์-คุณมนตรี-คุณจิระวัฒน์-ค.ช.พุมพงษ์ ภูมมะภูต,
คุณยายฟองจันทร์ อินทขัติย์ อุทิศส่วนกุศลแด่ญาติและมิตรที่ล่วงลับ

www.dhammadownload.com

ด้วยอำนาจอารมณ์ที่หวั่นไหว และ
ไม่หวั่นไหว โดยการจำแนกภูมิมี
กามาวจรภูมิเป็นต้น โดยการจำแนกสิ่ง
ยึดถือด้วยอำนาจทิวาเป็นต้น และโดย
ความเป็นปัจจัยแห่งอรุณเป็นต้น.

กมฺมฏฐาเนสุติ โยคกมฺมสุส
อารมฺมณภาเวน ปวตฺติฏฐาเนสุ.
'สงฺฆาตานิ นิตฺเตโส สงฺฆาต-
นิตฺเตโส'ติ อตฺถํ สนฺธาย ปุพฺเพ
สงฺฆาตภาวํ ทสฺเสตฺถ 'จตฺตาศีสาย
กมฺมฏฐาเนสุ อิติ นีทํ วุตฺตนฺ'ติ
อาห. ตโต เตสํ สงฺฆาตานิ
นิตฺเตสํ ทสฺเสตฺถ 'ตตฺติมานี'ติอาทิมาน.
ตตฺตราติ ตสฺมี อุกฺกเทสวจน. อุกฺกทิจฺจานิ
อิมานีติ โยชนา.

จตฺตุกฺกชฺฌานิกาทิ จตฺตุกฺกนเยน
จตฺตุพิชฺฐรูปาวจรชฺฌานวิสยา. ติกฺกชฺ-
ฌานิกาทิ จตฺตุกฺกนเยน ปจฺมทฺตिय-
ตตฺติชฺฌานิกา. จตฺตุตฺถพฺรหฺมวิหาโร

คำว่า ในกรรมฐานทั้งหลาย
ความว่า ในฐานที่เป็นไปโดยความเป็น
อารมณ์แห่งกรรมคือการประกอบ. เพื่อ
แสดงความเป็นจำนวนในก่อน หมายถึง
เนื้อความว่า 'การแสดงกรรมฐานที่นับ
แล้ว ชื่อว่า การแสดงจำนวน' ท่านจึง
กล่าวคำมีว่า 'ก็คำว่า ในกรรมฐาน ๔๐
ดังนี้ท่านกล่าวไว้แล้ว'. ต่อจากนั้น
เพื่อแสดงไขกรรมฐานที่นับได้แล้วเหล่านั้น
ท่านจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า 'ตตฺติมานี'.
ดังนี้. คำว่า นั้น ความว่า ในคำ
แสดงไขนั้น. มีวาจาประกอบความว่า
กรรมฐานเหล่านี้ท่านยกขึ้นแสดงแล้ว.

คำว่า มีในฉาน ๔ หมวด ความว่า
เป็นอารมณ์รูปาวจรฉาน ๔ ประเภท
โดยจตฺกนัย. คำว่า มีในฉาน ๓ หมวด
ความว่า มีในปฐมฉาน ทุตติฉาน และ

คุณวีระวัฒน์-คุณเพียงจันทร์-คุณมนตรี-คุณจิระวัฒน์-ด.ช.พุ่มพงษ์ ภูมมะภูต,
คุณยายฟองจันทร์ อินทขันธ์ อุกฤษส่วนกุศลแด่ญาติและมิตรที่ล่วงลับ

อุเบกขา.

ตติยฌาน โดยจตุกนัย. พรหมวิหาร ข้อ
ที่ ๔ คืออุเบกขา.

ติกจตุกชุฌานิกะสูติ ติกช-
ฌานิกะสูติ ปุริเมสูติ ตีสูติ พุรหมวิหาระสูติ,
จตุกชุฌานิกะสูติ อานาปานกสิณะสูติ.
เสเสสูติ วุตตาวะเสเสสูติ เอกวีเสตียา
กมมฏจาเนสูติ. สมตีกุกโม นตถิติ
เสเสสูติ ปจมชุฌานิกะอุปะจารชุฌานิกะสูติ
องการมมณสมตีกุกโม นตถิติ.

คำว่า ที่เป็นตีกฌานิกะและ
จตุกฌานิกะ ความว่า ในพรหมวิหาร ๓
ข้างต้นที่มีในฌาน ๓ หมวด, ใน
อานาปานกสิณที่มีในฌาน ๔ หมวด.
คำว่า ที่เหลือ ความว่า ในกรรมฐาน
๒๑ ที่เหลือจากกรรมฐานที่กล่าวแล้ว.
คำว่า ห้ามการก้าวล่วงไม่ ความว่า การ
ก้าวล่วงองค์และอารมณ์ ในกรรมฐาน
ที่ประกอบในปฐมฌานและอุปะจารฌาน
ที่เหลือ ย่อมไม่มี.

ทิพพจกขุณา สททุปะตตินิมิตตานิ
รูปานัน หทยะตถุรูปะสุส จ ทสฺสเน
สตี เอว อาทิกมมิโก ทิพพาย
โสทธาตุยา เจโตปริยญาณน
สททจิตตานิ ตตรฏจาณี ปริจฺฉินฺทิตุ
สกุโกตี, น อญฺญภาตี อาท
'ตทพฺพนฺตเร ทิพพาย โสทธาตุยา'ติ-
อาทิ. เอเตน วทฺธมาเนน ปโยชนํ
ทสฺเสตี. อปุปะนาชุฌานิกะสูติ เอว
วทฺธนาสงฺกา, น อุปะจารชุฌานิกะสูติ

เมื่อมีการเห็นรูปอันเป็นนิมิตแห่ง
การเกิดเสียงและรูปคือหทัยวัตถุด้วยทิพย-
จักขุ พระโยคีผู้เริ่มต้น สามารถกำหนด
รู้เสียงและจิตที่มีอยู่ในที่นั้นได้ด้วยโสทธาตุ
อันเป็นทิพย์ด้วยเจโตปริยญาณ หา
สามารถกำหนดรู้ได้โดยประการอื่นไม่
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'ภาย-
ในโอกาสนั้นด้วยโสทธาตุอันเป็นทิพย์'.
ท่านแสดงประโยชน์ด้วยกสิณที่ขยายนี้.
เฉพาะในกรรมฐานที่ประกอบกับ

วสฺสทมรจกขุพฺพภา.ป-ท.๑-๑๕

โลอนประเสริฐ แม้นนิล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาห 'กายคตาสติ ปน อสุภาณิ
จ น วทฺเขตพพหานี'ติ. อิทญจ
ภาวนาวเสน วุตตํ. วณฺเณโกภวเสน
เกสาทิสฺส กสิณชฺฌานุปฺปตฺติยํ
วทฺฒนาปี สมฺภวติ เอว.

อัปฺปนาณานเทานันฺน มีความเกี่ยวข้อง
ในการขยายกรรมฐาน ที่ประกอบ
อุปจารณานหาไม่มี เหตุนั้น ท่านจึง
กล่าวว่า 'ส่วนกายคตาสติและอสุภา
ทั้งหลาย ไม่ควรขยาย'. อนึ่ง คำนี้
ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจภาวนา. แม้
การขยายการเข้าถึงกสิณณาน ใน
กายคตาสติมีผมเป็นต้น เกิดมีด้วยอำนาจ
การใส่ใจถึงสินันฺนเทียว.

โอกาสเนน ปริจฺฉินฺนตฺตาทิ

อุคฺคหกาเล สภาคปริจฺเจทาทิวเสน
ปริจฺฉินฺนสฺเสว อุคฺคหิตตฺตาทิ อตฺถโก.
น โภจิ อานิสฺสโสติ อนิฏฺฐ-
กฺุณปราสิวทฺฒเนน กสิณวทฺฒเนน วิย
ทิพฺพาย โสตราตุยา สทฺทสวนาทิกो
โภจิ อานิสฺสโ ส นตฺถิ. รูปสณฺญาติ
กสิณรูปสฺส ฌานสณฺญา.

คำว่า เพราะถูกกำหนดโดยโอกาส
ความว่า เพราะพระโยคีเรียนกรรมฐาน
กำหนดแล้วด้วยอำนาจการกำหนด
กรรมฐานที่เป็นสภาคกันทีเดียว ใน
เวลาที่เรียน. คำว่า ไม่มีอานิสงส์อะไร
ความว่า ในการขยายกองชากศพทีเป็น
อนิฏฐารมณฺหาไม่มีอานิสงส์อะไร มีการ
ฟังเสียงด้วยโสตราตุอันเป็นทิพย์เป็นต้น
ดูจในการขยายกสิณไม่. คำว่า
รูปสณฺญา ความว่า ฌานสณฺญาใน
รูปกสิณ.

'ยมฺปนเนตํ วุตฺตนฺ'ติ สมฺพนฺโธ.
เกวลนฺติ สกฺลํ อิมํ ปจฺวี.
อาทาสภิกฺตีสฺสูติ สมฺนตฺโต จปีตานํ

สัมพันธฺความว่า 'ก็คำนี้ใด ท่าน
กล่าวแล้ว'. คำว่า ทั้งหมด ความว่า
แผ่นดินนี้ทั้งสิ้น. คำว่า ที่ฝากระจก

ไลออนประเสริฐ แม้นนิล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาทาสมณฑลนํ ๓เลสฺ. สพุพทิสาสฺ
อุปฏฺฐิตนฺติ วสิปฺปตฺติยา ตตฺถ ตตฺถ
จิตฺตนิสฺสนทิสาสฺ อุปฏฺฐิตํ ฌานํปิ
จิตฺเตน ปสฺสนฺโต.

วุตฺตาทิ ธมฺมสงฺคณิยา^๑ วุตฺตา.
มหนฺตเตติ มหนฺตปฺปมาเณ อุกฺกุ-
มาตาทิมฺหิ. อปฺปเกติ เอกสรีรปฺปเทเส
ขุทฺทเก สรีราทิมฺหิ วา. อสฺสุภาทีนํ^๒
วทฺฐิมมานานิ วทฺฐนฺตฺติ อาท
'โย วา'ตฺติอาทิ.

เสสํนิตฺติ กสิณาสฺสุภกายคตา-
สตีวชฺชิตานิ เอกฺกนวิสฺติ. ปิจฺจปฺปนฺทาทิ-
อากาเรน อุปฏฺฐจฺจนฺตมฺปิ วาต-
สงฺฆาตรูเปเนว อุปฏฺฐจฺตฺติ อาท
'วาตฺราสิเยว วทฺฐนฺตฺติ. เอเตน
'วาโยกสิณวทฺฐนฺเน วีย ปโยชนมฺปิ
อิธ นตฺถิ'ติ ทสฺเสติ. ตตฺถ

ความว่า ที่พื้นมณฑลกระเจกตั้งอยู่
รอบข้าง. คำว่า ตั้งอยู่ทุกทิศ ความว่า
เห็นแม้ฌานที่ปรากฏในทิศที่ยืนที่นั่นนั้นๆ
ด้วยจิต เพราะถึงความชำนาญ.

คำว่า ที่ท่านกล่าวไว้ ความว่า
ที่กล่าวไว้ในธัมมสังคณี. คำว่า
ที่ใหญ่ ๆ ความว่า นิमितมือทฐูมาตกะ
เป็นต้น ขนาดใหญ่. คำว่า ที่เล็ก ๆ
ความว่า ส่วนร่างกายส่วนหนึ่ง หรือ
ร่างกายที่เล็กเป็นต้น. อสฺสุภานิมิตเป็นต้น
ที่พระโยคีขยายออก ย่อมขยายออก
เหตุนี้ ท่านกล่าวคำมีอาทิว่า 'อีก
อย่างหนึ่ง พระโยคีใด'.

คำว่า ที่เหลือ ความว่า กรรมฐาน
๑๙ เว้นกสิณนิमित อสฺสุภานิมิต และ
กายคตาสติ. นิमितแม้ที่ปรากฏด้วยอาการ
เป็นก้อนจุดปยุ่นุ่นเป็นต้น ย่อมปรากฏ
โดยลมและรูปโครงกระดุกนั้นเที่ยว
เหตุนี้ ท่านกล่าวว่า 'กองลมเท่านั้น
ขยาย'. ด้วยคำนี้ ท่านแสดงว่า 'แม้

^๑ อภ. ส. ๓๔/๓๓.
^๒ โป. อสฺสุภาทีนํ.

ไลออนประเสริฐ แม่นิล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๓-๓๔๓-๓๕๓-๓๖๓-๓๗๓-๓๘๓-๓๙๓-๔๐๓-๔๑๓-๔๒๓-๔๓๓-๔๔๓-๔๕๓-๔๖๓-๔๗๓-๔๘๓-๔๙๓-๕๐๓

การณมาห 'ปริจฺฉินฺนตฺตา'ติ. ในที่นี้ 'ไม่มีประโยชน์' ดุจในการขยาย
นาสิกมฺุขนิมิตฺโตกาเสน สปริจฺเจตตฺตา.

วาโยกสิณ'. ในคํานั้น ท่านกล่าวเหตุว่า 'เพราะถูกกำหนด'. ท่านกล่าวเหตุไว้ เพราะมีกำหนดด้วยนิमितและโอกาสคือ จมูกและที่ปาก.

ปริคฺคหเสนาติ ยํ 'เอกํ ทิสํ คํว่า ด้วยอำนาจกำหนด ความว่า
ผริตฺวา'ติ เอวํ วิสยวฑฺฒนํ วย คำใดที่ท่านกล่าวดูการขยายอารมณ์
วุดฺตํ, ตเมกาวาสาทิกุกเมน วิสย- อย่างนี้ว่า 'แผ่ไปตลอดทิศ ๑' คํานั้น
ปริคฺคณฺหนวเสน วุดฺตํ, น ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจกำหนดอารมณ์
นิมิตฺตวฑฺฒนวเสน. เอตฺถาติ พุรหฺม- โดยลำดับมีอวาสาเดียวเป็นต้น, หา
วิหารภาวนายํ. ยทฺยนฺตุติ ยํ กล่าวไว้ ด้วยอำนาจขยายนิमितไม่. คำว่า
ปฏฺิภาคนิมิตฺตํ, อยํ โยคี. ยทิ ในที่นี้ ความว่า ในการเจริญพรหม-
ปฏฺิภาคนิมิตฺตํ นตฺถิ, กถํ ปริตฺตาทิ- วิหาร. คำว่า ใดนี้ ความว่า ปฏฺิภาค-
อารมฺมณตา ฌานสฺุสาติ อาห นิมิตฺตใด, พระโยคินี. ถ้าว่า ปฏฺิภาคนิมิต
'ปริตฺตาทิ'อาทึ. กติปยสฺตฺเต ปวตฺตาทิ ไม่มีไฉร ความที่ฌานมีปริตตารมณ
อปฺปนา ปริตฺตารมฺมณา, พหุเก เป็นต้น มีได้อย่างไร เหตุนั้น ท่าน
อปฺปมาณารมฺมณาติ อตฺถโก. อากาสํ กล่าวคำมีอาทิวา 'ปริตตารมณ'. อปฺปนา
กสิณฺุคฺคาฎฺิมตฺตา น วฑฺฒตฺตพฺพนฺตุติ ที่เป็นไปในสัตัวเล็กน้อย ชื่อว่า เป็น
โยชนา. ปริตตารมณ, ที่เป็นไปในสัตัวหุ่มมาก ชื่อว่าเป็นอปฺปมาณารมณ. มีวาจา
ประกอบความว่า ไม่ควรขยายอากาศ เพราะกสิณถูกเพิกไป.

โลอนประเสริฐ แม้นนิล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น กิณฺจิ โหติติ กสิณมณฺฑลปฺมาณโต
 ปรี ปริกฺกปฺนิมิตฺตสฺส กสิณาปคฺมสฺส
 อภาวา วทฺฐเมหิตี วายมฺนตฺตสฺสาปี น
 กิณฺจิ วทฺฐมิตฺ โหติ. ปริกฺกปฺเมว
 อารมฺมณฺ วทฺฐมิตฺ นาม โหติ, น
 อิตฺรนฺติ อาท 'สภาวธมฺมตฺตาทิ.
 ปริกฺกปฺปิตฺตวิสเย วิภาวาทาเรเนว
 ปริกฺกปฺปิเตเยว วทฺฐมฺนาติ อาท
 'อภาวมตฺตตฺตาทิ. อารูปานมฺปน
 จตฺตุนฺนํปิ วทฺฐมฺนาวทฺฐมิตฺตวิสเยเกทา-
 ภาเวปี อวทฺฐมิตานํ วทฺฐมิตานญจ
 กสิณานํ อุกฺขมาฏฺเณน ลทฺฐา-
 กาสมฺมูกตฺตาย ปรีตฺตอปปฺมาณอา-
 รมฺมณตา เวทิตฺตพฺพา.

คำว่า หามีผลอะไรไม่ ความว่า แม้
 เมื่อพระโยคีพยายามอยู่ว่า เราจะขยาย
 เพราะเบื้องหน้าแต่ประมาณดวงกสิณนิมิต
 ที่กำหนดหาเพื่อกสิณไม่ กสิณอะไรที่
 ขยายหามีไม่. อารมณฺที่กําหนดนั้นเอง
 จัดเป็นกสิณที่ขยายแล้ว, นอกนี้ หา
 ชื่อว่า เป็นกสิณที่ขยายแล้วไม่ เหตุนั้น
 ท่านกล่าวว่ "เพราะเป็นสภาวธมฺม".
 เมื่อพระโยคีกําหนดกสิณนิมิต ด้วย
 อากาการแจ่มแจ้งในอารมณฺที่กําหนดแล้ว
 นั้นแล กสิณจึงมีการขยาย เหตุนั้น
 ท่านกล่าวว่ "เพราะเป็นแต่เพียงความ
 ไม่มี". ก็แม้เมื่ออรูปฌานแม้ทั้ง ๔ ไม่มี
 ความต่างกันแห่งอารมณฺที่ควรขยายและ
 ไม่ควรขยาย ฟิงทราบความที่กสิณ
 เป็นอารมณฺไม่ควรขยายและควรขยาย
 เป็นปรีตตารมณฺ และอปปฺมาณารมณฺ
 เพราะกสิณเหล่านั้นมีอากาศที่ได้ด้วย
 การเพื่อกสิณเป็นมูล.

เสธานีตี วุตฺตาวเสสวานิ 'อฏฺฐนฺนํ
 อนุสฺสตีนํ ทฺวินฺนํ สญฺญาววฏฺฐานานนฺ'ติ
 ทสนฺนํ อารมฺมณานํ. อนิมิตฺตตฺตาทิ
 ปฏฺฐิกานิมิตฺตาทาภาวา. ปฏฺฐิกานิมิตฺตํ

คำว่า กรรมฐานที่เหลือ ความว่า
 กรรมฐานที่เหลือจากที่กล่าวแล้วแห่ง
 อารมณฺ ๑๐ คือ 'อนุสฺสตี ๘ อาทาเร-
 ปฏฺฐิกุลสํญฺญาและจตฺฐาทฺตวฏฺฐาน ๒'.

ไดออนประเสริฐ แม้นนิล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

หิ วาทุเขตตพพุนติ เอเตน
 อสุภานาปานานมปิ วาทุฆนารหตฺ
 ทสฺเสติ ปฏิภาคารมฺมณตฺตา,
 ปโยชนาภาวา ปน ตานิ น
 วาทุเขตตพพานิ ชาตานิ, เอเตเนว
 เหฏฺฐา วุตฺตํ โย วา เอตํ
 วาทุฆเน อาทีนํว อปสฺสนฺโต
 วาทุเขตฺตีติอาทิ.

คำว่า เพราะไม่มีนิमित ความว่า
 เพราะไม่มีปฏิภาคนิमित. ด้วยคำว่า
 แท้จริงปฏิภาคนิमितเป็นนิमितที่ต้องขยาย นี้
 ท่านแสดงว่าเมื่อสุภกรรมฐานและอานา-
 ปานัสสติกวธแก่การขยาย เพราะมี
 อารมณฺเป็นปฏิภาคนิमित, แต่นิमितเหล่านั้น
 เป็นนิमितที่ไม่ควรขยาย เพราะไม่มี
 ประโยชน, ด้วยเหตุนี้แหละเกี่ยว ท่าน
 กล่าวคำมีอาทิไว้หนหลังว่า "อีกอย่างหนึ่ง
 พระโยคีใจ ไม่เห็นโทษในการขยาย
 จึงขยายนิमितนั้น".

ตํ น วาทุเขตตพพุนติ ตํ อปฺปฏิภาค-
 นิमितตํ สพฺพํ วาทุเขตฺตํ น สกฺโกตฺตีติ
 อตฺถโก. เอเตน พุรฺหมวิหารานุรูป-
 วิปสฺสนมฺปิ วาทุเขตฺตํ อสกฺกุณฺเณยฺยตฺตํ
 สมตฺถิตํ โหติ เตสมฺปิ
 อปฺปฏิภาคารมฺมณตฺตา, สภาว-
 ธมฺมารมฺมณานิ ปรมตฺถธมฺมํ
 อมฺฤจิตฺวา ปริกฺกปฺนโต. น หิ
 "เอตานิ สณฺณาววฏฺฐานาทีนิ
 อวิกฺกเปตฺวา นิพฺพตฺติตปรมตฺถธมฺเม

คำว่า อนุสติกรรมฐานนั้น ไม่ควรขยาย
 ความว่า พระโยคีไม่สามารถขยาย
 อปฺปฏิภาคนิमितนั้นได้ทั้งหมด. ด้วยคำนี้
 ความที่พระโยคีไม่สามารถขยายแม้
 วิปัสสนาที่คล้อยตามพรหมวิหาร จึง
 เหมาะสมแล้ว เพราะพรหมวิหารแม้
 เหล่านั้น เป็นอารมณฺอปฺปฏิภาคนิमित,
 เพราะพระโยคีจะกำหนดอารมณฺที่เป็น
 สภาวธรรมเลยปรมัตถธรรมไปไม่ได้.
 ด้วยว่าใคร ๆ ไม่อาจกล่าวว่ "กรรมฐาน

๑ ไป. วาทุเขตต.

อาการ ปวตฺตนฺตฺติ สกฺกา วตฺตํ. เหล่านี้ย่อมเป็นไปปรารภปรมัตถธรรมที่
พระโยคีไม่กำหนดปฏิกุศลสัญญาและ
จตุธาตวัญฐานเป็นต้นแล้วให้เกิดขึ้น".

เอวญฺจ ขนฺธปญฺจกาทีสุ อิตฺถิ- ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ความที่กุศลและอกุศล
ปฺริสขมฺภูปญฺญาทิกอาการกาหฺกานํ มโน- ที่ เป็นไปทางมโนทวารเป็นต้นที่รับอาการ
ทวาริกกุสลา กุสลาทีนฺมปิ ตถว มีหญิง ชาย หม้อน้ำ และแผ่นผ้าเป็นต้น
สมุปฺปนฺนํ ปฏิสนฺธิอาทิกามาวจร- ในขันธปัญจกเป็นต้นก็ดี วิบากจิตฝ่าย
วิปากานฺมปิ กามาวจรธมฺมารมฺณตาว กามาวจรมีปฏิสนธิจิตเป็นต้น ที่เกิด
สมตฺติตา โหติ เตสฺมปิ วตฺตธฺมา พร้อมกันเหมือนอย่างนั้นนั้นเทียวก็ดี เป็น
วิมุตฺตการสฺส อคฺคฺคณฺโต. ยานิ ธัมมารมณฺ์ ฝ่ายกามาวจรกุศลนั้นแหละ
หิ ฌานานิ กสิณาสฺมฺมตฺตาทีสุ สำเร็จแล้ว เพราะธรรมแม้เหล่านั้น
ปรมตฺตธฺมฺนिरเปกฺขํ ปริกฺปิตาการํ ไม่ยึดถืออาการที่พ้นจากวัตรธรรม. ก็
คฺเหตฺวา อุปฺปนฺนํ อุปจารชฺฌานานิ ฌานเหล่านี้ เป็นอุปจารฌานโดยยึดถือ
กุสลา กุสลาพฺยาगतานิ, ตานิ อาการที่กำหนดไม่เพ่งถึงปรมัตถธรรม
เอกนฺตนาวตฺตพฺพารมฺณานํติ ตทวเสสฺซานิ ในกสิณ อสุภะ และสัตว์เป็นต้น เป็น
ปนฺ สพฺพานิ เมตฺตาทิกปริกมฺมชฺฌานานิ กุศลบ้าง อกุศลบ้าง อภัยากฤตบ้าง
อุปาทาย ยโถปญฺจิจิตฺตปริตฺตมฺหคฺคต- ฌานเหล่านั้น ชื่อว่า มีอารมณ์ไม่ต้อง
อุปฺปมาณธมฺมารมฺณานิ เอวาทิ กล่าวถึงแท้ เหตุนั้น บัณฑิตพึงถือว่า
คฺเหตฺพพ. ก็ฌานเหล่านั้น ที่เหลือจากที่กล่าวแล้ว
นั้นทั้งหมด อาศัยฌานที่บริกรรม
พรหมวิหารมีเมตตาเป็นต้น มีปริตธรรม
มหคฺตธรรม และอุปฺปมาณธรรม ตามที่
ปรากฏแล้วเป็นอารมณ์ทั้งนั้น.

โลอนประเสริฐ แม้นิล

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๕๓

นิมิตตารมมณานีติ   เอเตน
 นวตตพพารมมณเส   เอ   ปฏิภาคา-
 รมมณตตารมมณตตวิเสส   ทสเสติ.
 เสธานี   ฉาติ   จตตารโ   พุรหุมวิหารา
 อากาसानญจายตน์   อากิณญจญายตนฺนติ
 อิมานิ   ฉชุณฺณานานิ.   วิสฺสนฺหฺมทาน-
 ปุพฺพตตาย   วิปุพฺพกั   จลิตารมมณั,
 ตถา   ปคฺขมฺมานโลहितตตาย   โลहितกั,
 กิมีนปิ   จลเนน   ปุพฺพกั.
 วาตปานวิวราทีหิ   อนฺโตปวิฏฺฐสฺส
 สุริยาโลกาทิกสฺส   จลนากาโร
 ปญฺญาตติ   โสภาสมณฺฑถารมมณฺปิ
 จลิตารมมณฺนติ   วุตตั.   ปุพฺพภาเคติ
 ปฏิภาคนิมิตตฺปุปฺตติยา^๑   ปุพฺพภาเค.
 สนฺนิสินฺนเมวาติ   นิจฺจลเมว.

ด้วยคำว่า มีนิमितเป็นอารมณ์ นี้
 ท่านแสดงวามพิเศษแห่งอารมณ์และ
 ความเป็นปฏิภาคารมณ ในนวัตตพพา-
 รมณนั้นเทียว. คำว่า กรรมฐานที่
 เหลือ ๖ ความว่า ฌาน ๖ เหล่านี้ คือ
 พรหมวิหาร ๔ อากาसानญจายตนะ ๑
 อากิณญจญายตนะ ๑. กรรมฐานชื่อว่า
 วิปุพพะ เพราะมีน้ำหนองไหลออกอยู่
 มีอารมณ์ห้วนไหว, ชื่อว่า โลहितกะ
 เพราะมีเลือดไหลออกอยู่อย่างนั้น, ชื่อว่า
 ปุพฺพกะ เพราะมีหมุ่นอนไต่ยั่วเยี้ย.
 อากาการห้วนไหวแห่งอาโลกกสิณที่มีแสง
 แห่งพระอาทิตย์เป็นต้น ซึ่งส่องเข้า
 ภายในช่องหน้าต่างเป็นต้น ย่อมปรากฏ
 เหตุนั้น อาโลกกสิณ แม้มีลำแสงสว่าง
 เป็นอารมณ์ ท่านกล่าวว่า ก็เป็น
 อารมณ์ที่ห้วนไหว. คำว่า ในกาลอัน
 เป็นส่วนเบื้องต้น ความว่า ในส่วน
 เบื้องต้นแห่งการเกิดปฏิภาคนิมิต. คำว่า
 แนบนิ่งทีเดียว ความว่า ไม่ห้วนไหว
 เลย.

^๑ ฉ. ปฏิภาคนิมิตตฺปุปฺตติยา.

กามาจรเทวานํ สรีเร อสุจิ-
อาการสุส พุรหมานํ อสุสาสปสุสาสสุส
จ อภาวา 'ทส อสุภา'ติอาทิ วุตตํ.

เพราะในร่างกายของเทวดาชั้น
กามาจรไม่มีอาการไม่สะอาด และ
พรหมทั้งหลายไม่มีลมอัสสาสะปัสสาสะ
ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'อสุภา ๑๐'.

วณฺณคฺคหณฺมุขเณ ปจฺวิอาทิภาโว
วิญฺญาตตีติ อาห 'เอกฺขนวิสตี'ติ.
ทิฏฺฐเณนาติ ทิฏฺฐเณน วตฺตุนา,
ทสฺสเนเนวาติ อตฺโถ. ตมฺจ
ปริกมฺมกาเล น ปจฺจชาติ อาห
'ปฺพุพฺภาเค'ติอาทิ. ตสฺสสารมฺมณฺหติ
ตสฺสว กายคตาสตียา อารมฺมณฺ.
มุฏฺฐเณนาติ มุสเนน. อจฺจุสฺสสาทินํ
จลฺมานปตฺตทาทีวณฺณคฺคหณฺมุขเณ เจว
กาเยน มุสเนน จ วายุสฺส
คเหตุพฺพตฺตา วุตตํ 'ทิฏฺฐมุฏฺฐเณนา'ติ.
พุรหมฺวิหารวิสยานํ สตฺตทานํ จตฺธาตฺ-
ววฺภูจฺานวิสยานํ ภูตฺตานมฺจ
ทิฏฺฐมุฏฺฐจตฺเตปี เตสํ วิภาวนาการสุส
สุเตเนว นเยน คเหตุพฺพโต วุตตํ,
'เสสฺยานิ อฏฺฐารสฺ สุเตเนว
คเหตุพฺพทานิ'ติ. อาทิกมฺมิเกนาติ
พุรหมฺวิหารกสิณฺเสสุ ติกจตฺตฺกชฺฌาเนสุ
อกตฺาธิการํ สนฺธาย วุตตํ. กตฺาธิกาโร

บัณฑิตรู้ความเป็นปฐวิกสิณเป็นต้น
ได้ด้วยมุขคือ การถือวรรณกสิณ
เหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า 'กรรมฐาน
๑๙'. คำว่า ที่เห็นด้วยตา ความว่า
ด้วยวัตถุที่ตนเห็นแล้ว, อธิบายว่า
ด้วยการเห็นเท่านั้น. ก็การเห็นนั้น มี
ในขณะที่บริกรรม หามิในภายหลังไม่
เหตุ นั้น ท่านกล่าวคำมีอาทิว่า 'ในกาล
อันเป็นส่วนเบื้องต้น'. คำว่า อารมณฺ
กายคตาสตินั้น ความว่า อารมณฺของ
กายคตาสตินั้น. คำว่า ด้วยสัมผัส
ความว่า ด้วยการกระทบ. เพราะลม
พระโยคีจะพึงถือเอาได้ด้วยการกำหนด
อาการแห่งใบเป็นต้น ที่ไหวอยู่ของพืช
มีอ้อยและข้าวกล้าเป็นอาทิเป็นประธาน
และด้วยการสัมผัสทางกาย ท่านอาจารย์
จึงกล่าวว่า 'ด้วยการเห็นและการ
สัมผัส'. เพราะแม้เมื่อมีการเห็นและการ
สัมผัสสัตว์ทั้งหลายที่มีพรหมวิหารเป็น

วิสุทธิธรรมรังคปัญจกัมมัฏฐาน.ป-ท.๑-๑๙

สว่าง-ปราณี-ก.ดิเรก-ร.ท.วิเชียร-จ.สมบุรณ์-ป.ชุตติมา-ต.ฐิติพัทธ์-ป.อรรถยาพร
ต.ชวัชชัย เขียมถ้อย สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปน เตสฺ อาทิกมฺมิโกว.

อารมณฺ์ และภุตทั้งหลายที่มีจตุธาตฺว-
วฏฐานเป็นอารมณฺ์ อากาเรคือการ
ชี้แจงพรหมวิหาร และจตุธาตฺววฏฐาน
เหล่านั้น บัณฑิตก็ควรถือเอาได้โดยนัย
ที่ฟังแล้วนั้นเทียว ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
'กสิณทีเหลือ ๑๘ ฟิงถือเอาทางฟิง
เท่านั้น'. คำว่า ผู้เป็นอาทิกัมมิกะ นี้
ท่านกล่าวหมายถึงผู้ไม่ได้กระทำความ
เพียรยิ่งในพรหมวิหารกสิณและใน
ติกฌานและจตุกกฌาน. ส่วนพระโยคีผู้
ทำความเพียรยิ่งในกสิณเหล่านั้น ชื่อว่า
ผู้เป็นอาทิกัมมิกะที่เดียว.

กมฺมฏฐานเนสุติ อารมฺมณานํ
ฌานานนฺจ ยถารหํ คหณํ.
อากาสกสิณเ อุกฺขมาฏฺเณสมุภวา
'จเปตฺวา'ติอาทิ วุตฺตํ.

คำว่า ในกรรมฐานทั้งหลาย
ความว่า ถือเอาตามสมควรซึ่งอารมณฺ์
และฌาน. เพราะไม่มีการเพิกอากาศ-
กสิณ ท่านกล่าวคำมีอาทิว่า 'เว้น'.

เอกนฺุตติ อนฺุสฺสตีสุ เอกนฺุตติ
อตฺโต. กสิณานํ สพฺพจริยา
สปฺปายตา. เอวํ ฉ อนฺุสฺสตีโยติ-
อาทิสฺสุปิ. ปริตฺตนฺุตติ สรวามตฺตํ.
อปฺปมาณนฺุตติ ตโต อธิกปฺปมาณํ.

คำว่า หนึ่ง ความว่า อนุสติเดียว
บรรดาอนุสติทั้งหลาย. จริตทั้งหมด
เป็นสัปปายะแก่กสิณทั้งหลาย. แม้ใน
คำมีอาทิว่า อนุสติ ๖ ก็อย่างนั้น. คำว่า
ที่เป็นปริตตารมณฺ์ ความว่า ที่มี
ประมาณราวกับจានรอง. คำว่า

สว่าง-ปราณี-ก.ดิเรก-ร.ท.วิเชียร-จ.สมบูรณ์-ป.ชุตติมา-ต.ฐิติพัทธ์-ป.อรรถยาพร
ค.ชวัชชัย เขียมถ้อย สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่เป็นอัปमानารมณฺ์ ความว่า ที่มี
ประมาณยิ่งกว่านั้น.

ธมฺมาติ มนสิการธมฺมา.
อตุตฺตริณฺติ สีลสมฺปทา กลฺยาณมิตฺตตา
ธมฺมสฺสวณฺ์ วีริยํ ปณฺณชาติ อิมํสฺ
ปณฺจสฺ ปติฏฺฐาณโต อฺปริ. อสฺสฺภาติ
เอกาทสอสมฺภาวนา. อนิจฺจฺจฺานุปสฺสฺสนาย
'อหฺมสฺสฺมี'ติ อฺปฺปชฺชนโก นวฺวิโร
มาโน ปหฺยตีติ อาห 'อสมฺมิมาณ-
สมฺกฺขมาตยา'ติ.

คำว่า ธรรมทั้งหลาย ความว่า
ธรรมที่ควรทำไว้ในใจ. คำว่า ให้ยิ่ง
ขึ้นไป ความว่า ให้สูงขึ้นไปว่าการ
ตั้งมั่นอยู่ในธรรม ๕ ประการเหล่านี้ คือ
ความถึงพร้อมด้วยศีล ความมีเพื่อนดีงาม
การพึงธรรม ความเพียร และปัญญา.
คำว่า อสุภะทั้งหลาย ความว่า การ
เจริญอสุภะ ๑๑ ประการ. พระโยคีพึง
ใช้อนิจจฺานุปัสสนา ละมานะ ๔ ประการ
ที่เกิดอยู่ว่า 'เป็นเรา' เหตุนั้น ท่านจึง
กล่าวว่า 'เพื่อถอนอสมฺมิมานะ'.

ตสฺสมาติ ยสฺสมา เอกสฺส
อเนกจริยาภาเวปี พหุณี กมฺมฏฺฐาณานิ,
ตสฺสมา. สพฺพตฺตฺตาติ อิทฺ อณฺณตฺต
จ สพฺพตฺต. ยถา ปุพฺพปาปรวิโรโธ น
โหติ, ตถา วุตฺตวจนฺสฺส อธิปฺปาโย
คเหตุพฺโพติ อตฺตฺโต.

คำว่า เพราะเหตุนั้น ความว่า
เพราะเหตุที่กรรมฐานจำนวนมากแม้ใน
เมื่อบุคคลผู้เดียวมีจิตหลายอย่าง ฉะนั้น.
คำว่า ในอากาศสถานทั้งปวง ความว่า
ในที่ทั้งปวงคือที่นี้และที่อื่น. อธิบายว่า
ควรถือเอาอธิบายแห่งคำที่กล่าวแล้วโดย
ประการที่ไม่มีผิดทั้งข้างต้นและข้างปลาย.

วิสุทธิธรรมคถาพฐก.ป-ท.๑-๑๕

สว่าง-ปราณี-ก.ดิเรก-ร.ท.วิเชียร-จ.สมบุรณ์-ป.ชุตติมา-ต.ฐิติพัทธ์-ป.อรรถยาพร
ต.ชวัชชัย เจียมถ้อย สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๘. วุตตปุปการนุติ 'ปิโย จ
ครู'ติอาทินา วุตตปุปการ.

อตชชนีโยติ โทสํ ทิสฺวา ครูหิ
น นิคฺคเหตุพฺโพ. อตชชนียตฺเต โทสํ
ทสฺเสตฺตํ 'ทุพฺพโจ วา'ติอาทิ วุตตํ.
อาทิตฺโต ปฏฺจาย หิ ครูหิ ตชฺเชตฺวา
อสิกฺขิยมาโน กเมน ทุพฺพโจ โหติ,
โอวาทเ ทิยฺยมาเน รุชฺฌนสีโลวาติ
อตฺโถ. ตทฺเวหาห 'อโนวาทกโร'ติ.
อกุชฺฌนฺโตปิ อนาทเรน ตํ โอวาทํ
อกรรมสีโลติ อตฺโถ. 'กิ เอวํ
ตชฺเชนฺตสฺส สนฺติเก วาเสนา'ติ เยน
กามจฺกโม วา, ตทฺเว สนฺธายาห
'อาจริยนฺ'ติอาทิ. ฌมฺเมนาติ ปาพิ-
ฌมฺเมน, ตทฺเวหาห 'กุพฺพหํ กนฺถนฺ'ติ,
สจฺจปฏฺิจฺจสมุปฺปาทาทิสฺสาธิปฺปายกนฺถนฺติ
อตฺโถ. เนว อตชฺชนีโยติ 'มม อยํ
ภาโร ชาโต'ติ ครูหิ ตชฺเชตฺพฺโพ
โหติ.

๔๘. คำว่า ผู้มีประการที่กล่าว
แล้ว ความว่า ผู้มีประการที่กล่าวแล้ว
โดยนัยมีอาทิว่า 'นารัก น้าเคารพ'.

คำว่า เป็นผู้ปรามไม่ได้ ความว่า
อันครูทั้งหลายเห็นโทษไม่พึงตำหนิ. เพื่อ
แสดงโทษในความเป็นผู้อันครูทั้งหลาย
ปรามมิได้ ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า
'เป็นผู้ว่ายากบ้าง'. จริงอยู่ จำเดิม
แต่ต้น เธอย่อมเป็นอันถูกครูทั้งหลาย
ตำหนิไม่ให้เกิดการศึกษา เป็นผู้ว่ายาก ตาม
ลำดับ, อธิบายว่า เมื่อจะให้โอวาท
เป็นผู้มีปกติกระแหนะกระแหนะ. ท่านจึง
กล่าวถึงเธอนั้นนั้นแหละว่า 'เป็นผู้ไม่ทำ
ตามโอวาท'. อธิบายอีกว่า แม้เธอไม่
โกรธก็มีปกติไม่ทำตามโอวาทนั้น เพราะ
ความไม่เอื้อเฟื้อ. เธอชื่อว่า เป็นผู้ไป
ตามชอบใจ ด้วยคิดว่า 'ประโยชน์
อะไรที่จะอยู่ในสำนักอาจารย์ผู้คุกคามอยู่
อย่างนี้', ท่านหมายเอาอาจารย์ผู้นั้น
จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'อาจารย์'. คำว่า
หรือโดยธรรม ความว่า โดยธรรมคือ

๑ อจ. สกคก. ๒๓/๓๓.

โยคี. เตน สมุปนฺนชฺฌาสนเยน. โพธิสตุตฺตาทิ พุชฺฌนกกสตุตฺตา, โพธิยา วา อรหตุเต สตุตฺตา ลกฺคาติปิ อตุโก. โพธิปริปากายาติ ยถาภินิหาร อตุตฺตนา ปตุตฺตพฺพโพธิยา ปริปาจนาย ภาวนติ. เนกฺขมฺมุชฺฌาสนยาติอาทิสฺส เนกฺขมฺมุนฺติ ปพฺพชฺชชา. ปวิเวโก กายวิเวกจิตฺตวิเวกนิสฺสิตา ตทงฺค- วิกฺขมฺภานวิเวกา. นิสฺสรณฺ์ นิพฺพานํ. สพฺพภวคตีสฺสูติ สพฺพเพสุ ตีสุ ภาเวสุ ปญฺจสุ จ คตีสฺสุ. ตทธิมฺมุตฺตตฺตยาติ ยทตฺถํ ปพฺพชฺชชา ตสฺมี อนุปาทา- ปรีนิพฺพานเ ตทธิมฺมุตฺตตฺตยา ตมฺปาเย จ อธิมฺมุตฺตตฺตยา. เตนาห "สมาธาธิ- มฺมุตฺเตน"ติอาทึ.

ด้วย. อธิยาศัยที่ถึงพร้อมนั้นมี ๒ ประการ คือที่อาศัยวิวัฏฐะ ๑ ที่อาศัย วิวัฏฐะ ๑. บรรดาอธิยาศัยเหล่านั้น อธิยาศัยที่อาศัยวิวัฏฐะ ท่านประสงค์ เอาในที่นี้. อธิยาศัยที่ถึงพร้อม นั้นมีอยู่แก่บุคคลใด บุคคลนั้น ชื่อว่า เป็น ผู้มีอธิยาศัยที่ถึงพร้อม คือพระโยคี. อันพระโยคีนั้น ผู้มีอธิยาศัยที่ถึงพร้อม แล้ว. คำว่า พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ความว่า สัตว์ผู้ตรัสรู้ทั้งหลาย, อธิบาย ว่า สัตว์ทั้งหลายคือผู้ข้งอยู่ในโพธิญาณ หรือในความเป็นพระอรหันต์ก็มี. คำว่า เพื่อความสุกรอบแห่งโพธิญาณ ความว่า ย่อมมีเพื่อให้พระโพธิญาณที่ตนพึงบรรลุ สุกรอบ ตามควรแก่อภินิหาร. บรรดา คำมีอาทิวา มีอธิยาศัยในเนกขัมมะ คำว่า เนกขัมมะ ได้แก่ การบรรพชา. ชื่อว่า วิเวก คือตทังควิเวกและวิกขัมภาน- วิเวกที่อาศัยความสังัดกาย และความ สังัดจิต. ชื่อว่า การสลัดออก คือ พระนิพพาน. คำว่า ในภพและคติ ทั้งปวง ความว่า ในภพและคติทั้งปวง

^๑ ฉ. สมาธิมุตเตน.

ความว่า ชื่อว่า มีความสุขเพราะ
กิเลสสงบ. คำว่า น้อมจิตไป ความว่า
ตามปกติที่เดียน้อมไปด้วยอำนาจยินดียิ่ง.
ด้วยศัพท์ว่า เป็นต้น ในคำว่า มี
อย่างนี้เป็นต้น ท่านสงเคราะห์อิริยาบถ
เป็นต้นที่เป็นตัวกำหนดจริตเข้าไว้. ก็
อิริยาบถเหล่านั้น หาเป็นไปร่วมกัน
โดยประการทั้งปวงไม่.

'ปกติยา อุกุคหิตกมมฏฐานสุสา'ติ
อิทํ ยํ กมมฏฐานํ คเหตุกาโม
ตสฺมี สขุฌายมนสิการวเสน กตปริจยํ
สนุชาย วุตตํ. เอกํ เทว นิสชฺชาติ
อจฺจนุตสโยเค อูปโยคพหฺวจนํ. เอกํ
เทว นิสชฺชาโยติ อตฺถโก.
ยตฺตเคน หิ กาลน เอกากาเรน
นินฺนสนฺส อาสนุจฺเจเตน อฺนฺน
วา ปาทสโกปาทิสมฺมุจฺเจเตน
สรีรพาทเนน วา อาสนปรีวตฺตนํ
โหติ, ตตฺตโก กาลอ อิธ
เอกนินฺนสนฺส อฺปลกฺขิตฺติ.

คำว่า "สำหรับผู้เรียนกรรมฐาน
อยู่แล้ว โดยปกติ" นี้ ท่านกล่าวหมาย-
ถึงผู้ทำการสังสมแล้ว ด้วยอำนาจการ
ใส่ใจสาธยายกรรมฐานที่ตนต้องการเรียน
นั้น. คำว่า นั่ง ๑-๒ หน นี้ เป็น
พหฺวจนทฺติยาวิภัดติ ใช้ในอรรถัจฉนฺต-
สังโยค (สิ้น). อธิบายว่า นั่งลงสิ้น
๑-๒ หน. ด้วยว่า สำหรับพระโยคีผู้นั่ง
อยู่ด้วยอาการหนึ่ง โดยกาลนานเท่าไร
มีการผลัดเปลี่ยนอาสนะ เพราะ
ความร้อนที่ต้งขึ้นจากอาสนะ หรือ
เพราะอาพาธทางกายที่ต้งขึ้นจากเท้าปวด
เป็นต้น กาลนานเท่านั้น ท่านกำหนด
เอาด้วยการนั่ง ๑ หน ในที่นี้แล.

คุณโสภ ปรหมโมบล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔. ปฐวีกสถินิทเทศวณฺณนา

๕๑. ผาสฺว โหตีติ อาวาสาทิ-
สฺปฺปายลาภน ภาวนาย สุขํ โหตี.
ปริโสเรนฺเตนาติ อภิกุขณํ อจารีย์
ปฺจุฉิตฺวา กงฺขฏฺฐานวิโนทนวเสน
วิโสเรนฺเตน. กายกิลมเก สติ
ภาวนาย อนฺตรายโ โหตีติ อาห
'อภิลมนฺโตเยวา'ติ. คณฺฐิฏฺฐานนฺติ
สทฺทโต อตฺถโต จ กุพฺพหตฺตา
สฺสุดคณฺฐิอาทโย วย นิพฺเพเชตุ
อสกฺกุณฺเณยฺยฏฺฐานํ. ฉินฺทิตฺวาติ พหุโส
ปฺจุฉิตฺวา สุวิภูตฺตกรณฺน อปเนตฺวา.
อวชฺชเนเนว อนฺุปฺนเนน ปฏฺิพทฺธ
อวฺตุํ ปฏฺิจฉนฺนํ, นาณฺเณนาติ
อวชฺชนปฏฺิพทฺธ.

๕. พรณนาปฐวีกสถินิทเทศ

๕๑. คำว่า มีความผาสฺว ความว่า
มีความสุขจากการภาวนา เพราะได้
อवासสฺปฺปายะเป็นต้น. คำว่า ชำระอยู่
ความว่า ชำระอยู่ ด้วยอำนาจตาม
อาจารย์เนื่อง ๆ บรรเทาที่ตั้งความสงสัย.
เมื่อมีความลำบากกาย การภาวนามี
อันตราย เหตุนั้น ท่านกล่าวว่า 'เมื่อ
ไม่เหนื่อยนั้นเทียว'. คำว่า ที่ตั้งอันเป็น
ปม ความว่า ที่ตั้งอันไม่อาจชำระ
จุดปมเส้นด้ายได้ เพราะยุ่งเหยิงทั้งศัพท
และเนื้อความ. คำว่า ตัด ความว่า
นำออกโดยถามแล้วโดยมากกระทำให้
แจ่มแจ้ง. กรรมฐานที่พระโยคีผูกมัด
ร้อยรัดปกปิดไว้ ด้วยการน้อมนึกซึ่งยัง
ไม่เกิดขึ้นทีเดียว หาผูกมัดโดยประการ
อื่นไม่ เหตุนั้น กรรมฐานนั้น ชื่อว่า
เนื่องด้วยความนึกหน่วง.

คุณโสภ ปรหมโมบล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พนฺธิตฺวา จเปณฺติ, ตํการณา
 อุตฺตํ อปชฺชิตพฺพํ โหตีติ
 อธิปฺปาโย. อุตฺตวณฺตีติ อุตฺตทฺถลภ-
 กาลे สสฺसानํ วาเรน ทาทพฺพํ
 อุตฺกํ. ปฏฺิเสเชนฺตีติ 'สํมิทฺตเจตฺตนาเมว
 อุตฺกํ นปฺปโหตีติ' ตพฺปกโต
 อณฺเณสํ อุตฺกคฺคหณํ ปฏฺิกฺขิปฺนฺตี.
 วิหีสํ คเหตฺวาติ อุตฺกกาลาเกณ
 มิลาตสสฺสสํ คเหตฺวา. ตโต
 อฏฺโกสพฺพรณสํมิทฺตเจตฺตวิโลปกรณาทีนิ
 อารณฺตีติ อาห 'เตน เตนา'ติอาที.
 อยมฺปีติ มหาสํมิทฺตโกปิ วิหาโร.

ของสงฆ์มีมาก. คำว่า กั้นฝูงโค
 ความว่า เจ้าของข้าวกล้า คิดว่า
 'พวกโคจกกินข้าวกล้า' จึงผูกฝูงโค
 แล้วพักอยู่, มีอธิบายว่า เพราะเหตุนั้น
 พวกเขาถึงถึงความชวนชวาย. คำว่า
 ทางน้ำ ความว่า น้ำที่พึงให้แก่
 ข้าวกล้าทั้งหลายตามวาระ ในคราว
 แห้งแล้ง. คำว่า กั้น ความว่า
 พวกคนวัดทั้งหลาย ห้ามมิให้คนอื่นไข
 น้ำไปจากสระน้ำ ด้วยพูดว่า 'น้ำไม่
 เพียงพอสำหรับนาของสงฆ์นั้นเทียว'.
 คำว่า ถือเอารวงข้าว ความว่า
 ถือรวงข้าวที่เหี่ยวแห้งเพราะไม่ได้น้ำ.
 เพราะเหตุนั้น ชนเหล่านั้นเริ่มทำกิจ
 มีการดำ ขว้างปา ทำความเสียหาย
 แก่นาสงฆ์เป็นต้น เหตุนี้ ท่านจึง
 กล่าวคำมีอาทิว่า 'เหตุนี้ ๆ'. คำว่า
 แม่นี่ ความว่า วิหารอันเป็นภคสมบัติ
 ของสงฆ์มาก.

๑ ก. อุตฺตวณฺตีติ.

๒ ไป. มา ปโหตี.

คุณโสภณ พรหมโมบล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยตุถาติ ยสฺมี วิหารเว วิหาร-
สามนฺตา วา โยชนนฺตเร.

ปนฺถนิมฺติ ปนฺถนิสฺสิตโต ปนฺถนี,
ตํ ปนฺถนี. มหามคฺคณิสฺสิตํ วิหารํ.
ปรีวชฺเชยฺยาติ ทุติยกาถาย ปเทน
สมฺพนฺโธ. เอวํ สพฺพตฺถ. โสณฺทิสฺสิตํ
โสณฺทิจิ. เอวํ เสเสสฺสุปี. ทารุณาติ
ทารุสฺสิตฺเตน สห. วิสฺภาเคนาติ
วิสฺภาคานํ นิवासญฺเจเตน สทฺธิ.
เสสฺสํ วุตฺตนยเมว. ยตุถาติ ยสฺมี
วิหารเว กัลยาณมิตฺโต น ลพฺภติ,
ตมฺปิ. อิติ วิญฺญาयाติ เอตฺถ
อิติ-สทฺโท อญฺจานปฺปยุตฺโต. อิติ
อญฺจารเสตานิ จานานิ วิญฺญา
อนนฺรูปวิหารภาเวน ฌตฺวา
ปรีวชฺเชยฺยาติ โยชนา. ปฏฺิภยฺนฺติ
สปฺปฏฺิภยํ.

กินพระเถระซึ่งอยู่ในอำนาจเรา เพราะ
ความกำหนด' เพื่อให้ไม่มีเดชโดย
ความเกิดราคะขึ้น. นางไม่ขบข้องเป็น
อย่างอื่นเลย เพื่อจะกล่าวหลบเลี่ยง
เทวทัณฑ์ในเทวสมาคม แล้วจับพระเถระ
นั้นในวิหาร โดยอาการอย่างนี้.

คำว่า ในที่ใด ความว่า ในวิหาร
ใดหรือในระหว่างโยชนโดยรอบวิหาร.

คำว่า อาวาสติดทาง ความว่า
อาวาสใกล้ทาง ชื่อว่า อาวาสติดทาง,
ซึ่งอาวาสติดทางนั้น. คือ วิหารอันใกล้
ทางใหญ่, พึงทำการเชื่อมเข้ากับบทว่า
พึงเว้น ในคาถาที่ ๒. ในบททั้งปวง
ก็อย่างนั้นเหมือนกัน. อาวาสประกอบ
ตระพังน้ำ ชื่อว่า อาวาสมีตระพังน้ำ.
แม้ในอาวาสที่เหลือ ก็อย่างนั้น. คำว่า
อาวาสติดป่าไม้ ความว่า พร้อมกับสิ่ง
ประกอบด้วยไม้. คำว่า อาวาสมีภิกษุ
เป็นวิสภาคกัน ความว่า พร้อมกับวิหาร
อันเป็นที่อยู่ของพวกภิกษุผู้เป็นวิสภาคกัน.
คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้วทีเดียว.
คำว่า วิหารใด ความว่า ย่อมไม่ได้
กัลยาณมิตรในวิหารใด, ซึ่งวิหารเมื่อนั้น.

คุณโสภ พรหมโมบล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อปฺปนิกุโฆสฺ. อกฺสิเรนาติ อภิจฺเจเน.
 สุกฺคหิตภาเวเน อิจฺฉิตฺติจฺฉิตฺตกฺขณเณ เอว
 มุขเ อากโต อากโม เยสฺ เต
 อากตาคมา. ฐมฺม-สทฺเทเน วินยปิฎกสฺส
 สุกฺคหิตตฺเตหิ ตสฺส เสสปิฎกเกหิปี
 ภิกฺขุณฺํ พหุปรการตํ อวสฺสํ ธารณียตณฺ์
 ทสฺเสตฺถ 'วินยธฺรา มาติกาธฺรา'ติ
 วิสฺสุ กหนฺ กตฺ. ฐมฺมตฺถานํ ปุจฺฉาย
 ปริปุจฺฉนฺติ. กงฺขณฺฐาเนสฺส ปณฺหกรณ-
 วเสน ปริปฺลฺยหฺติ. อวิฏฺฐนฺติ
 กุพฺพหสทฺทวเสน ปฏฺิจฺฉนฺนฺมตฺถกฺ.
 อุตฺตทานิ กโรนฺติ ติ คมฺภีรฺมตฺถยฺตฺติ
 นิทสฺสเนหิ อุตฺตทานํ กโรนฺติ.
 กงฺขณฺฐานิเยสฺสุติ ปุพฺพปาปเรสฺส สนฺทเนน
 กงฺขปฺปตฺติยา จานฺญเตสฺส ปาพิปเทเสสฺส
 อตฺถเตสฺส จ. เอตฺถ จ นาทิทฺฐรตฺทาหิ
 เอกํ องฺคํ, ทิวา อปฺปกิณฺณตฺทาหิ
 เอกํ, อปฺปทฺสตาหิ เอกํ, ตสฺมี
 เสนาสเน อปฺปกสิเรน จิวฺรธาหิอฺปฺปตฺติ
 เอกํ, พหุสฺสฺสฺตานํ วิหรณฺ์ เอกนฺติ
 เอวํ ปณฺจจฺกานิ เวทิตพฺพานิ.

ไม่มีมหาชน. ที่ชื่อว่า ไม่มีเสียงอีกทีก
 เพราะกลางคืนไม่มีเสียงคนคุยกัน. ที่
 ชื่อว่า ไม่มีเสียงกีกก้อง เพราะแม้ทั้ง
 กลางคืนและกลางวันไม่มีการส่งเสียงร้อง
 ของเนื้อร้ายและนก. คำว่า โดยไม่
 ผิดเคือง ความว่า โดยไม่ยาก. ภิกษุ
 ทั้งหลาย ชื่อว่า ผู้คล่องอาคม เพราะ
 มีอาคมถึงการคล่องปาก ในขณะที่
 ต้องการแล้ว ๆ โดยความเป็นผู้เรียนดี
 แล้ว. เพื่อแสดงความสามารถที่พระวินัยปิฎก
 นั้นมีอุปการะมากต่อภิกษุทั้งหลาย แม้กว่า
 ผู้ทรงปิฎกที่เหลือ โดยความสามารถที่พระวินัย-
 ปิฎกท่านสงเคราะห์ไว้ด้วยศัพท์ว่า
 ธรรมะ และว่าวินัยปิฎกนั้น ภิกษุ
 ควรทรงไว้อย่างมั่นคง ท่านจึงแต่งศัพท์
 ไว้เป็นแผนกหนึ่งว่า 'ทรงวินัย ทรง
 มาติกา'. ภิกษุเหล่านั้น ได้ถาม ด้วยการ
 ถามข้อธรรมข้ออรรถ. ได้สอบถาม ด้วย
 อำนาจตั้งปัญหาในฐานะที่ตั้งความสงสัย.
 คำว่า ข้อที่ยังไม่เปิดเผย ความว่า
 เนื้อความที่ยังปกปิด ด้วยอำนาจศัพท์

๑ ไป. อปฺปกสิเรน.

๒ ไป. ธารณิมาตฺถจ.

ฉินนุญจาเนสุ ตนตนาวายนํ ตุนนุกมมํ.
มถนุติ อโยมลํ. มตติกาปตโต
วิจฉินนุจฉวิโก ปจิตพุโฆ.

เป็นต้น ชื่อว่า ทำให้มัน. การชุน
และการถักในที่ที่ขาด ชื่อว่า ทำการชุน.
สนิมเหล็ก ชื่อว่า สนิม. บาตรดิน ที่
มีรูพรุนภิกษุควรระบมแท้.

ภาวนาวิธานกถาอนุตถนา

๕๕. สพุพกมมญฺจานวเสนาติ ยถา
อุทฺทิจฺจฺจานํ สพุเพสํ จตฺตาทิสาย
กมมญฺจานานํ วเสน.

ปิณฑปาทปฏิกุกนุเตนาติ ปิณฑ-
ปาทปริโภคโต นิวตฺเตน. กุตุตาวินา
ปจฺฉนาภตฺตํ นิमितฺตํ กณฺหิตพุพฺพนฺติ
โยชนา. ภตฺตสมุทฺทนฺติ ภตฺตปริโภค-
นิमितฺตํ ปริสุสมทุกฺขํ. สุขนิสินฺเนนาติ
สเม อาสเน ปลฺลงฺกํ อากุชิตฺวา
อุชฺฐกํ นิสินฺเนนาติ อตฺโถ. วุตฺตํ
ไปราณตฺถกถาย.

พรรณนากถาว่าด้วยวิธีเจริญ

๕๕. คำว่า ด้วยอำนาจกรรมฐาน
ทั้งหมด ความว่า ด้วยอำนาจแห่ง
กรรมฐาน ๔๐ อย่างทั้งหมด ตามที่
ยกขึ้นแสดงแล้ว.

คำว่า กลับจากบิณฑบาต ความว่า
กลับจากการบริโภคบิณฑบาต. มีวาจา
ประกอบความว่า อันพระโยคีฉันเสร็จ
แล้ว ฟังถือนิมิตภายหลังภัตร. คำว่า
ความเมาอาหาร ความว่า ความทุกข์
คือกระสับกระส่ายมีการบริโภคอาหาร
เป็นนิमित. คำว่า นั่งอย่างสบาย ความว่า
นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรงเหนืออาสนะที่เรียบ.
ข้อนี้ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาโบราณ
แล้ว.

คุณรามเมศร์ พรหมโมบล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภาวนพหุลีกรรม สุธาย 'สุกहितน'ติ-
 อาทิกั ภาวนาการตตยั วุตต.
 อานิสสทสสาวิติอาทิสฺ วิปสสนามคค-
 ผลาทิอานิสสทสสาวิ. ตสฺมี อารมมณ
 รัตนนฏฺเจน, ทูลลภฏฺเจน จ
 'รัตนน'ติ สณฺณิ หุตฺวา จิตฺติการ
 พหุมานั อุปฺภูจาเปตฺวา จิตฺต
 อุปฺจารชฺฌานั อุปฺเนตฺวา นิพนฺธติ
 อนนฺณวิหิตั กโรติ. อทฺฐาติอาทิ
 อุปฺริ อุปฺปนุปฺตติยา ปฺน
 อานิสสทสสนปฺปกาสนั.

อิทานิ 'กตาย วา อกตาย
 วา ปจฺวิยา นิमितฺตํ คณฺหิตพฺพน'ติ
 สงฺเขปโต วุตตํ นิमितฺตคฺคหณวิธิ
 วิตุถารโต ทสฺเสตฺกกาโม อกตาย
 ตาว ปจฺวิยา นิमितฺตูปฺตติ ทสฺเสนฺโต
 'ตตฺถ เยน'ติอาทิมาน. ตตฺถ
 ตตฺถาติ 'กตาย อกตาย จา'ติ ทฺวิเช
 นิमितฺตคฺคหณ. นิพฺพตฺติตฺตปฺพพานิติ
 อาสนฺนนาสุ ปฺริมชาตีสฺ พหุโส

ฉันใด ท่านหมายเอาการเสพคุ้น
 การเจริญและการทำให้มาก จึงกล่าว
 การทำการเจริญ ๓ อย่าง มีอาทิว่า
 'จดจำไว้อย่างดี' ฉะนั้น. ในคำมีอาทิว่า
 เป็นผู้เห็นอานิสงส์ ความว่า เป็นผู้เห็น
 อานิสงส์ มีวิปัสสนา มรรค และผล
 เป็นต้น. เธอเป็นผู้สำคัญว่า 'ดวงแก้ว'
 โดยอรรถว่าเกิดความยินดีในอารมณ์นั้น
 และโดยอรรถว่าหาได้ยาก แล้วตั้ง
 ความยำเกรง ความรักเป็นอันมาก
 นำจิตเข้าไปผูกไว้กับอุปจารฌาน กระทำ
 ไม่ให้เป็นไปในอารมณ์อื่น. คำมีอาทิว่า
 เป็นแน่แท้ เป็นการประกาศการแสดง
 อานิสงส์ แห่งการไม่เกิดขึ้นต่อไป ซ้ำอีก.

บัดนี้ ท่านอาจารย์ต้องการแสดง
 วิธีกำหนดนิमितที่กล่าวไว้โดยย่อว่า 'พระ-
 โยคีพึงถือเอานิमितในดินที่แตงขึ้น หรือ
 ไม่ได้แตงขึ้นก็ได้' โดยพิสดารเมื่อแสดง
 การเกิดนิमितในแผ่นดินที่ไม่ได้แตงขึ้นก่อน
 จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'ในอรรถกถา
 ไบราณนั้น พระโยคีใด'. บรรดาคำ
 เหล่านั้น คำว่า นั้น ความว่า
 การถือเอานิमितมี ๒ วิธี คือ 'ในดินที่

คุณรามเมศร์ พรหมโมบล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิพพุตติชฎมานานิ สนุชยา วุตุตติ
 อญญถา อนุปปาติตรูปารูปชฎมานานัน
 อภาวา สพุเพสมปิ วิเสสาภาวปุ-
 ปสงคโต. อถวา อรณฺณนิสฺสยวเสน
 กตาทิการานัน โปธิสตุตาทินัน สาสเน
 พาทิเร จ จพภิญญาทิภาว
 ปตฺเตตฺวา นิพพุตติชฎมานานัน วเสน
 วุตุตติ. เตนาห "อุปฺนิสฺสยสมฺปนฺนสฺสา"ติ.
 เอวญจ มลฺลกตฺเตรวตฺถุนิทฺสสนมฺปิ
 สฺสฺสงคหิตเมว โหติ. ขลฺมณฺฑาเลติ
 มณฺฑลกาการเว ธณฺณกรณฺฏจาเน.

แต่ตั้งขึ้น ๑ ในดินที่มีได้แต่ตั้งขึ้น ๑'. คำว่า
 เคยให้เกิดแล้ว นี้ ท่านกล่าวหมายถึง
 ฌานที่ให้เกิดแล้วโดยมาก ในชาติก่อน
 ที่ใกล้ เพราะประสงค์ถึงฌานแม่ทั้งหมด
 ว่า "ไม่มีความแปลกกัน เหตุที่รูปฌาน
 และอรุณฌานที่ให้เกิดตามลำดับโดย
 ประการอื่นไม่มี. อีกอย่างหนึ่ง ท่านกล่าว
 ไว้ด้วยอำนาจแห่งฌานที่พระโพธิสัตว์
 เป็นต้น ผู้สร้างบุญญาธิการไว้โดยอาศัย
 อยู่ป่า ปรรณนาอภิญญา ๖ เป็นต้น
 ในพระศาสนา และภายนอกพระศาสนา
 เกิดแล้ว. เพราะเหตุนี้ ท่านกล่าวว่า
 "ผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย". จริงอยู่ แม้
 การแสดงไขเรื่องพระมัลลกเถระ ย่อม
 เป็นอันท่านรวบรวมไว้ดีแล้ว ด้วยอาการ
 อย่างนี้. คำว่า ที่วงกลมลานนวดข้าว
 ความว่า ในสถานที่นวดข้าวเปลือกมี
 อาการเป็นวงกลม.

กมฺมฏฺฐานวิธานัน อวิราเชตฺวาติ กสิณ-
 มณฺฑลกรณฺูปกรณฺปริเยสเน พุยาเวฏฺฏาย
 ยถุคฺคหิตเ กมฺมฏฺฐานวิธานเน ปาจัน
 อตฺถถญจ ปสฺสนวเสน วิราธัน
 อกตฺวา, กาลเน กาลัน

คำว่า อย่างยั้งกรรมฐานวิธีให้
 ผิดไป ความว่า อันพระโยคินั้นไม่
 ทำกรรมฐานวิธีตามที่เรียนแล้วให้ผิด
 ด้วยอำนาจเห็นพระบาลีและอรรถกถา
 โดยมีความชวนชวายเป็นการแสวงหา

คุณราเมศร์ พรหมโมบล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทธรคัมภีร์พุทธปา.ป-ท.๑-๒๑

สขุฉายนาทินา ตํ ปคฺฉนํ กโรนุเตเนว
 กสิณํ กาดพฺพนฺติ อตฺโถ. อถวา
 กมฺมฏฺจฺจานสงฺฆาตสฺส กสิณมณฺฑลสฺส
 ยํ กรณํ วิธานํ อัจริเยน วุตฺตํ,
 ตํ อวิราเชตฺวา วุตฺตวิธินา เอว
 กาดพฺพนฺติ อตฺโถ. นีลาทิวณฺณาหิ
 มตฺตिकाหิ ปกฺติมตฺติกํ สมฺภเวเตตฺวา
 กตมฺปิ จตุสฺส วณฺณกสิณेषฺส ปวิสฺตีติ
 อาห 'นีลา'ติอาทึ.

อุปกรรมทำวงกสิณ เมื่อกระทำพระ
 บาสิและอรรณกถานั้นให้คล่องแคล่วทีเดียว
 ด้วยการสาธยายเป็นต้นตลอดกาล ฟัง
 ทำกสิณ. อีกอย่างหนึ่ง ความว่า อัน
 พระโยคีนั้น ไม่ยังการกระทำคือวิธีทำ
 วงกสิณ กล่าวคือกรรมฐานที่อาจารย์
 กล่าวไว้ ให้ผิด ฟังทำกสิณตามวิธีที่
 กล่าวแล้วเกิด. กสิณแม้ที่ทำแยกดิน
 ตามปกติ จากดินมีสีเขียว เป็นต้น จัด
 เข้าไว้ในวรรณกสิณ ๔ เหตุฉะนั้น
 ท่านกล่าวคำมีอาทิวา 'ดินสีเขียว'.

คงคาเวหิ คงคาโสเตน ฉินฺน-
 ตฏฺฐจาเน. อรุณวณฺณายาติ
 อิศรตฺตวณฺณํ สนฺธาย วุตฺตํ, ยตฺถ
 ปจฺวีสมฺญา อุปฺปชฺชติ. อติรตฺตา หิ
 โลหิตे ปวิสฺติ. สํหาริมฺหุติ สมฺภจาริมํ
 คเหตฺวา จรณโยคํ. ตตฺตฺรฏฺฐกนฺหุติ
 ภาวเรสุ ภูมิจิตฺตฺติอาทิสฺส กตตฺตา
 ตตฺตฺเถว กตฏฺฐจาเน ติจฺจจนกํ. จตุสฺส
 ทณฺฑทเกสุติ จตฺตฺรสุสํ กตฺวา พนฺธุเชสุ,
 ผลกขณฺฑเทปิ ปฏฺฐกาทาเรน มตฺติกํ
 ลิมฺเปตฺวาปิ กาคุ วฏฺฐตฺติติ.
 วุตฺตปฺปมาณนฺหุติ สุปฺปสรรวามตฺตํ.

คำว่า ในท้องแม่น้ำคงคา ความว่า
 ที่ตลิ่งซึ่งถูกกระแสน้ำเซาะ. คำว่า มีสี
 ดุจ สีอรุณ นี้ ท่านกล่าวหมายถึงดินมี
 สีแดงอ่อน ซึ่งเป็นที่เกิดสัญญาว่าแผ่นดิน
 ดิน. เพราะว่า กสิณนั้นจัดเข้าใน
 ดินสีแดงเพราะมีสีแดงจัด. คำว่า ชนิด
 เคลื่อนที่ได้ ความว่า มีการเคลื่อนที่ได้
 คือประกอบจับย้ายไปได้. คำว่า ชนิด
 ตั้งอยู่กับที่ ความว่า ชนิดตั้งอยู่ ณ ที่
 แดงดินนั้นนั้นที่ขาว เพราะแต่งไว้ที่พื้น
 หรือที่ฝาเรือนเป็นต้นซึ่งถาวร. คำว่า
 ไม้ ๔ ท่อน ความว่า ผูกทำให้เป็น

คุณรามะศรี พรหมโมบล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วฏฺฐนฺติ ปริมณฑลํ สุริยพิมพลทิสฺ.
 ตตรฏฺฐกนฺติ กสิณํ. ปทุมกณฺณิกา-
 กาเรนาติ ยถา ปทุมกณฺณิกาวฏฺฐา
 อุณฺนตา อุปริภาเค สมา จ, เอวํ
 วฏฺฐนฺนตสฺมากาเรณ. อิทฺตฺตฺจ ภูมิตฺโต
 อุกฺคตํ อโนนมิตฺวา คเหตุํ สุกรนฺติ
 วุตฺตํ, ภิตฺติปฺปเทสํทิมฺหิ จ
 สุขคฺคหนารเห กาทฺปิ วฏฺฐตฺติ.

เอตเทวาทิ วิทตฺติจตฺตฺรํคฺคฺลเมว. วุตฺตํ
 อฏฺฐกถาปาเจ. อิทฺตฺตฺจ อฏฺฐกถาวจเนน
 อตฺตนา วุตฺตสฺส อวิรุทฺธฆานตฺถํ
 วุตฺตํ, ยถิ เอวํ กถํ อนนฺตกาทิ-
 มตฺตปฏฺิกฺเขปํ สานฺตกาทิวจฺฉํ น
 วิรุชฺฌเมยฺยชาติ อาท 'सानฺตเก'ติอาทิ.
 ตตฺถ อสฺสาติ กสิณมณฑลสฺส.
 ปริจฺเจทตฺถายาติ ปริจฺเจททสฺสนตฺถาย.
 'อกตฺตายปิ มนสิกโรนฺเตน สกฺลปจฺวิ-

๔ เหลี่ยม, แม้จะฉาบทาดินเหนียวโดย
 อากาศแผ่ผ้าแม้นแผ่กระดานก็ควร.
 คำว่า มีประมาณดังกล่าวแล้ว ความว่า
 มีขนาดเท่ากระดิ่งหรือชามอ่าง. คำว่า
 กลม ความว่า กลมโดยรอบเช่นกับ
 ดวงอาทิตย์. คำว่า ชนิดตั้งอยู่กับที่
 ความว่า ดวงกสิณ. คำว่า โดยอากาศ
 ดังฝักบัว ความว่า โดยอากาศ
 กลมหนุนเสมอกันเหมือนอย่างฝักบัวที่
 กลมหนุนและเสมอกันด้านบน. ก็กสิณนี้
 ท่านกล่าวไว้ ทำง่าย เพื่อที่จะไม่ต้อง
 โยกแล้วถอนขึ้นจากดิน, และว่า
 ย่อมควรแม้เพื่อที่จะทำในที่ที่สมควรจะ
 ถือได้ง่าย มีประเทศแห่งฉวาเรื่อนเป็นต้น.

คำว่า ประมาณเท่านี้ ความว่า
 ประมาณ ๑ คืบ ๔ นิ้ว นั้นเทียว. ใน
 บาลีแห่งอรรถกถาท่านกล่าวไว้แล้ว. ก็
 กสิณนี้ ท่านกล่าวไว้เพื่อมานที่ไม้ผัดต่อ
 กสิณที่ตนกล่าวไว้ตามคำแห่งอรรถกถา,
 ถ้าว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น คำพูดว่ากสิณ
 เป็นดินมีที่สุกเป็นต้น อันเป็นคำห้าม
 เพียงว่ากสิณเป็นดินไม่มีที่สุกเป็นต้น
 ไม่พึงผัดไปได้อย่างไร เหตุนั้น ท่าน

คุณรามศรี พรหมโมบล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาทิสฺ อมนสิกตฺวา ขลมนฺทลาทินา
 ปริจฺฉินฺเนสฺ เอว มนสิกาตพฺพนฺติ
 สามณฺญโต ปริจฺเจททสฺสนตฺถาย.
 สุปฺปมตฺตุนฺติอาทิ ปนสฺส วิทตฺติ-
 จตฺตุงฺคฺลปฺปมาณํ เหฏฺฐิมปริจฺเจทํ
 ทสฺเสตฺถํ วุตฺตุนฺติ อธิปฺปาโย.

กล่าวคำมีอาทิว่า 'กสิณเป็นดินมีที่สุด'.
 บรรดาเหล่านั้น คำว่า นั้น
 ความว่า มณฑลกสิณ. คำว่า เพื่อ
 กำหนด ความว่า เพื่อประโยชน์แสดง
 การกำหนด. คือเพื่อประโยชน์แสดง
 กำหนดทั่วไปว่า 'พระโยคีเมื่อใส่ใจแม้
 ในดินที่มีได้แต่ตั้งขึ้น ไม่ใส่ใจในแผ่นดิน
 ทั้งสิ้นเป็นต้น ฟังใส่ใจเฉพาะกสิณที่
 กำหนดด้วยมณฑลลานเป็นต้นเท่านั้น'.
 มีอธิบายว่า แต่คำมีอาทิว่า ขนาดเท่า
 กระดิ่ง ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงกำหนด
 ขนาดอย่างต่ำแห่งกสิณนั้นประมาณ
 ๑ คืบ ๔ นิ้ว.

๕๖. ตสฺมาติ วิทตฺติจตฺตุงฺคฺลป-
 ปมาณสฺส อฏฺฐกถาย วิโรธภาวา.
 เอว วุตฺตปฺปมาณํ ปริจฺเจทนฺติ วลฺลึหิ
 วินทฺธิตฺวา กตกสิณสฺส อฺปฺริโภเค
 ยถาวุตฺตํ วิทตฺติจตฺตุงฺคฺลปฺปมาณํ
 ปริจฺเจทํ อรุณวณฺณมตฺติกาย กตฺวาติ
 อตฺถโต. รุกฺขปาณิกายาติ กุญฺหนนาทิ-
 สारทารุมยาย สํสนปาณิกาย, ยา
 ปน วิสภาควณฺณํ น สมฺภูจาเปติ,
 सा पासानपाणिकादिकाव. ตโตติ

๕๖. คำว่า เพราะเหตุานั้น ความว่า
 เพราะประมาณกสิณ ๑ คืบ ๔ นิ้ว ไม่
 ผิดไปจากอรรถกถา. คำว่า ให้ได้
 กำหนดขนาดดังกล่าวแล้ว ความว่า
 กระทำกำหนดขนาดประมาณ ๑ คืบ
 ๔ นิ้ว ตามที่กล่าวแล้วด้วยดินสีอรุณไว้
 ข้างบนดวงกสิณที่ผูกพันด้วยเถาวัลย์.
 คำว่า ด้วยเกรียงไม้ ความว่า
 เกรียงไม้เครื่องฉาบทำด้วยไม้แก่น มี
 ไม้จันทน์เป็นต้น, ก็เกรียงใดไม่ยังสีที่

คุณรามศรี พรหมโมบล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยถาวุตโต ปเทศโต ปิฎจโต จ. กสิณโทสาติ ปาณิกราชา ปาสาณ- วาลิกาทโย อธิ กสิณโทสา.

ผิดแปลกกันให้เกิด เกรียงนั้น มีคติ คล้ายเกรียงหินที่เดียว. คำว่า กว่านั้น ความว่า ไกลกว่าประเทศและกว่า ข้างหลังตามที่กล่าวแล้ว. คำว่า กสิณ โทษ ความว่า รอยแห่งเกรียงมีหินและ ทรายเป็นต้น ชื่อว่า กสิณโทษในที่นี้.

ชณฺณกานิ รุชฺฌนฺติติ นิจฺจเร ปิเจ นิสินฺนสฺส ปาเท โอลมฺเพตุ อสกุณฺเณยฺยโต, สพฺพทา สมฺมิณฺชิตฺวา นิสิตฺเณ ชณฺณกานิ รุชฺฌนฺติติ. อปฺปสฺสทาธาติ อิตฺรตฺตติกรสฺสขตฺยา มนฺทสฺสทาธา. อาทิสทฺเทเน 'พหูทุกฺขา พหูปายาสา'ติอาทินิ 'อฏฺฐิกงฺขลุปมา กามา'ติอาทินญจ วตฺตูกามวิสยานํ อาทินวานํ 'หิณํ คมฺมณฺ'ติอาทินิ, กิเลสกาวิสยานํ อาทินวานญจ สงฺกโห. กามะสุติ วตฺตูกามกิเลสกาเมสุ.

คำว่า เข้าจะปวด ความว่า เมื่อพระโยคีนั่งบนเตียงที่ต่ำกว่าไม่อาจ ห้อยเท้าได้, เข้าจะปวดในเพราะนั่ง งอเท้าเป็นเวลานาน. คำว่า มีคุณ น่ายินดีน้อย ความว่า มีคุณน่าพอใจ น้อย เพราะมีสุขทำความอึดใจนิดหน่อย. ด้วยศัพท์ว่า เป็นต้น ท่านสงเคราะห์ อาทินพ มีวัดตูกามเป็นอารมณ์มีอาทิวา 'กามทั้งหลายมีทุกข์มาก มีความคับแค้น มาก' และมีอาทิวา 'กามทั้งหลาย มีอุปมาดังกองกระดูก' มีกิเลสกาเป็น อารมณ์ มีอาทิวา 'เป็นกรรมตำทราวม เป็นกรรมของชาวบ้าน' เข้าไว้. คำว่า ในกามทั้งหลาย ความว่า ในวัดตูกาม และกิเลสกา.

กามนิสฺสรณฺเตติ วิกุขมฺภานวเสน กามะหิ วิสฺสุชฺฌนสฺส เหตุภฺภูเต. อูปายภฺภูเต

คำว่า อันเป็นเครื่องสลัดกาม ความว่า เป็นเหตุหมดจดจากกามทั้งหลาย ด้วย

คุณสูมาวงศ์ พรหมโมบล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๑-๑๒-๑๓-๑๔-๑๕-๑๖-๑๗-๑๘-๑๙-๒๐-๒๑-๒๒-๒๓-๒๔-๒๕-๒๖-๒๗-๒๘-๒๙-๓๐-๓๑-๓๒-๓๓-๓๔-๓๕-๓๖-๓๗-๓๘-๓๙-๔๐-๔๑-๔๒-๔๓-๔๔-๔๕-๔๖-๔๗-๔๘-๔๙-๕๐-๕๑-๕๒-๕๓-๕๔-๕๕-๕๖-๕๗-๕๘-๕๙-๖๐-๖๑-๖๒-๖๓-๖๔-๖๕-๖๖-๖๗-๖๘-๖๙-๗๐-๗๑-๗๒-๗๓-๗๔-๗๕-๗๖-๗๗-๗๘-๗๙-๘๐-๘๑-๘๒-๘๓-๘๔-๘๕-๘๖-๘๗-๘๘-๘๙-๙๐-๙๑-๙๒-๙๓-๙๔-๙๕-๙๖-๙๗-๙๘-๙๙-๑๐๐

เนกขัมเมติ อคฺคฺมกฺกสฺส ปาทกฺกฺเต
 มหคฺคตชฺฌาเน. เนกขมฺมปฏฺิพทาติ
 วิปสฺสนามคฺคณิพฺพานสงฺฆาตสฺส
 เนกขมฺมสฺส ปฏฺิพตฺติฏฺฐา. อิมาย
 ปฏฺิพตฺติยาติ ฌานปฏฺิพตฺติยา. จิตฺต-
 วิเวกอุปฺริวิเวกชฺสฺสสงฺฆาตสฺส รสสฺส.
 สเมน อากาเรนาติอาทินา วุตฺตเมวตฺถํ
 วิภาเวตฺถุ 'อติมนุทฺ' อุมฺมีลยโต'ติอาทิ
 วุตฺตํ. ตตฺถ อติสฺขมฺรฺูปาทิทสฺสเน วิย
 อติอุปฺนิชฺฌานํ อติอุมฺมีลนํ อติวิภูตํ
 โหติ มนุชฺสคตฺวาสิกกฺกขฬกฺกขณ-
 วณฺณาทินํ ปกาสนเนน.

นิมิตฺตฺนฺติ อายวธมฺมวิมฺุตตํ
 ปริกปฺปิตํ มนุชฺสํ สมุทฺยาการํ
 นวตฺตพฺพารมฺมณํ. นุปฺปชฺชตฺติ น
 อุปฺภูจฺาติ, น ปฏฺิภาติ. อติมนุทฺติ
 มนุชฺสการสฺสลฺกขณวิริทฺตาย อติมนุทฺ.
 นิมิตฺตํ คณฺหนฺเตนาติ ยถา

อำนาจข่มไว้. คำว่า ในเนกขัมมะอัน
 เป็นอุบาย ความว่า ในมหัคคตฌาน
 อันเป็นบาทแห่งอรหัตมรรค. คำว่า
 เนกขัมมปฏิปทา ความว่า เป็นทางปฏิบัติ
 แห่งเนกขัมมะกล่าวคือวิปัสสนา มรรค
 และพระนิพพาน. คำว่า ด้วยข้อปฏิบัติ
 นี้ ความว่า ด้วยการปฏิบัติในฌาน.
 (เราจะต้องเป็นผู้มีส่วน)แห่งรส กล่าวคือ
 ความสุข เกิดจากจิตวิเวกและอุปวิเวก.
 เพื่อประกาศเนื้อความที่ท่านกล่าวด้วย
 คำมีอาทิว่า โดยอาการพอดี ท่านจึง
 กล่าวคำมีอาทิว่า "เมื่อลืมนานน้อยเกินไป
 ไป". ในคำนั้นการเพ่งเกินไป คือการ
 ลืมนาน เป็นการปรากฏชัด เพราะ
 ประกาศถึงลักษณะและสีอันขรุขระของ
 ทรายที่เป็นวงกลมเป็นต้น ดูกุมองดูรูป
 ที่ละเอียดเกินไปเป็นต้น.

คำว่า นิมิต ความว่า นวัตกรรมพพา-
 รมณ์พ้นจากธรรมย่อย กำหนดได้
 รูปกลม มีอาการเกิดอยู่. คำว่า ไม่
 เกิดขึ้น ความว่า ไม่ปรากฏ ไม่เกิดมี.
 คำว่า น้อยเกินไป ความว่า ชื่อว่า
 น้อยเกินไป เพราะเว้นจากการกำหนด

คุณสุมาวงศ์ พรหมโมบล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาทาสตเล วิชชมานมปิ วณณํ
มฏจตาทีอาการ วา อสลลกุเขตวา
ตสฺส ปฏิมุพิฏฏํ มุขจฉายเมว
สพพาการโต คณฺหาติ, เอว
กสิณมณฺทลคตาเยว วิเสสมนสิกตวา
ตํสมุทหายฏฏํ จกฺขุทวาริกชวเนหิ
คหิตมณฺทลากการสงฺขาทํ นิमितตํ
มโนทวาริกชวเนหิ คณฺหนฺเตน.

ภาเวตพฺพนุติ ตถาปวตตํ นิमितตคฺคหณํ
นิรนฺตรํ ปวตตเนเนว วทฺตเมตพฺพ.
น วณฺโณติ โย จกฺขุวิญญาณ
อุฏฺฐิตอ มณฺทลวณฺโณ, โส วิธ^๑
เกวล์ วณฺณมตฺตวเสเนว มโน-
ทวาริกวิธิยา น ปจฺจเวกฺขิตพฺโพ.
ลกุขณฺนุติ กกุขพลกุขณฺ. จกฺขุทวารเณ
ทิสฺวาว นิमितตสฺส คเหตุพฺพโต
อาห 'วณฺณํ อมฺฤจิตฺวา'ติ. ยทิ
เอว, กถํ วณฺณสฺส อมนสิกาตพฺพตาติ

อาการดวงกสิณ. คำว่า ถือเอานิमित
ความว่า พระโยคี ไม่ใส่ใจความแปลกกัน
แห่งดินในดวงกสิณนั้นเทียว ถือเอานิमित
กล่าวคืออาการแห่งดวงกสิณที่ชวนจิต
ซึ่งเป็นไปทางจักขุทวารรับไว้แล้ว อัน
เป็นที่รวมดวงกสิณนั้น ด้วยชวนจิตที่
เป็นไปทางมโนทวาร เหมือนบุรุษไม่
กำหนดสีหรืออาการมีความเกลี้ยงเป็นต้น
แม้มีอยู่ที่พื้นกระจก ถือเอาเงาหน้าอัน
เป็นรูปภาพของสีหรืออาการนั้นนั้นแหละ
โดยอาการทั้งปวง.

คำว่า ฟังภาวนาไป ความว่า ฟัง
ขยายการถือนิमितอันเป็นไปแล้ว อย่างนั้น
โดยเป็นไปติดต่อกันนั้นเทียว. คำว่า ไม่
ต้องพิจารณาสี ความว่า สีของดวงกสิณ
ที่ปรากฏในจักขุวิญญาณ พระโยคี
ไม่ต้องพิจารณาด้วยวิถีจิตอันเป็นไปทาง
มโนทวาร ด้วยอำนาจเพียงสีล้วน ๆ ที่
ชัดเจน. คำว่า ลักษณะ ความว่า
ลักษณะที่หยาบ. เพราะเห็นทางจักขุ-
ทวารแล้วเทียวถือนิमितเฉพาะ ท่าน

^๑ ไป. วิธ.

อาห 'นิสฺสยสวณฺณํ กตฺวา'ติ. นิสฺสยภูตาย ปจฺวิยา สทิสากการปจฺวิยา สมานคติกํ อภินฺนํ กตฺวา วนฺณเณน สห 'ปจฺวี'ติ มนสิกาตพฺพนฺติ อตุโก. อากการตุโก เหตุถ วนฺณ-สทฺโท.

อุสฺสทวเสนาติ ปจฺวีธาตฺยา อธิกาเวณ. เอเตน โลเก สสมุการปจฺวีโวหารสฺส นิมิตฺตํ ทสฺสิตํ. ปณฺณตฺติธมฺเมติ วนฺณนาทิสฺส อเนกธมฺเมสฺส ปจฺวีติ นามปณฺณตฺติ-สงฺขาเต ปรมตฺตํ อมฺฤจิตฺตวาว โลเกน สงฺเกติเต โวหารธมฺเม ปณฺณตฺติธมฺมา ปณฺณตฺติปภา ธมฺมาติ วจนโต สทฺโท สมฺมติปรมตฺตวาทโก อิมสฺส ตนฺนามนฺติ โลเกน สงฺเกติโต อตฺตวาทกสทฺโท ปณฺณตฺติธมฺโม นาม. เตนาห 'ปจฺวี มหี'ติอาที.

จึงกล่าวว่า "ไม่ละทิ้งสี". ถ้าว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะอย่างไรจึงไม่ใสใจสีเล่า เหตุนั้น ท่านกล่าวว่า "กระทำให้มีสีเสมอกันกับที่อาศัย". อธิบายว่า พระโยคีพึงใสใจว่า "แผ่นดิน" พร้อมกับสี กระทำให้มีคติเสมอกันกับแผ่นดินที่มีอาการเช่นกับแผ่นดินอันเป็นที่อาศัย ไม่ให้แยกกัน. ก็ในที่นี้ ศัพท์ว่า สี มีความหมายว่าอาการ.

คำว่า ด้วยอำนาจที่หนาแน่น ความว่า ด้วยความที่ยิ่งแห่งปฐวีธาตุ. ด้วยคำว่า หนาแน่นนี้ ท่านแสดงนิमितแห่งโวหาร เรียกแผ่นดินพร้อมทั้งสัมภาระในโลก. คำว่า ในปณฺณตฺติธมฺม ความว่า ศัพท์ที่กล่าวถึงอรรถบ่งถึงสมมติและปรมัตถ์ทั้งหมด เพราะคำว่าบัญญัติธรรมคือธรรมที่เป็นทางแห่งบัญญัติ ในโวหารธรรมตามที่ชาวโลกกำหนด ไม่เว้นปรมัตถ์ธรรมกล่าวคือนามบัญญัติว่า แผ่นดิน ในอเนกธรรมทั้งหลายมีสีเป็นต้น ที่ชาวโลกกำหนดว่า คำนั้นเป็นชื่อของผู้นี้ ชื่อว่า บัญญัติธรรม.

คุณสูมาวงศ์ พรหมโมบล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มนสิกาตพพ, มณฑล น โอลิเกตพพ. ยทิปี หิ ตํ โอลิเกย, เตน วิกุเขเปน อุกุคหนิมิตตํ พยากุล ภาเวย, ปฏิภาคนิมิตตปตติยา ปสงโค เอว น สिया. เตนหา 'น ตสมิ จาเน นิสิติตพพน'ติอาทิ. ตสมิ หิ จาเน น สกุกา มณฑล อโนโลเกตวา นิสิติต, ตโมโลกเนน จ วิกุเขเปตติ อธิปาโย. อนเนน จ โยคินา อนณณวิหิตเนน สพพปณจรหิตเนน ภวิตพพนติ อาห 'ปาทโชน' อิจจาทิ. ลหุณิสสุททภาวาย เอกปฐลิก- อูปาหนคคคคค. ปริสสุยวิโนทนต์ถ กตตรทณคคคคค.

นิมิตตํ อาทายาติ มณฑลาลอกเนน ปุน อุกุคหนิมิตตํ คเหตุวา. สมนุนาหริตพพนติ วุตตเมวตถ วิภาเวตถ 'ตกุกาหตน'ติอาทิ วุตต. สงกป- นิมิตตตาย ตกุกา โส เอว วิเสเสน นิมิตตการปริกปตตาย วิตกุกา, เตน ภาวนาจิตตสมุပ္ยตเตน อาหนน- ปริยาหนเนน อปราปร อาหต

พุงชาน, ไม่ควรแลดูวงกลม. ก็แม้ถ้า ว่าพุงแลดูวงกลมนั้นไซ้, อุกุคหนิมิต จะ พึงสับสนวุ่นวายเพราะความพุงชานนั้น. จะไม่พุงมีความเกี่ยวข้องด้วยการบรรลุปฏิภาคนิมิต. เพราะเหตุนั้น ท่านกล่าวคำมีอาทิว่า "ไม่พุงนั่งในที่นั้น". มีอธิบายว่า จริงอยู่ ในที่นั้นใคร ๆ ไม่อาจนั่งมองดูวงกลมกสิณได้ และยอม พุงชานเพราะการมองดูในที่มืด. อนึ่ง พระโยคินี้ พึงเป็นผู้ไม่ส่งใจไปที่อื่น เว้นจากความเนิ่นช้าทั้งปวง เหตุนี้ ท่านกล่าวคำมีอาทิว่า "การล้างเท้า". เพื่อ ความเป็นผู้คล่องตัว จึงต้องการรองเท้า ชั้นเดียว ๑ คู่. เพื่อต้องการบรรเทา อันตราย จึงต้องการไม้เท้า ๑ อัน.

คำว่า ถือเอานิมิต ความว่า ถือเอา อุกุคหนิมิตที่ปรากฏอีกด้วยการมองดู วงกลมกสิณ. คำว่า พึงนึกหน่วงดู ความว่า เพื่อยังเนื้อความที่กล่าวแล้ว นั้นแหละให้แจ่มแจ้ง ท่านจึงกล่าวคำมี อาทิว่า "นิมิตที่นึกมาได้". ชื่อว่า ความนึกเพราะมีความดำริเป็นนิมิตนั้น นั้นเทียว ชื่อว่า วิตก เพราะกำหนด

คุณสุวรรณา พรหมโมบล

สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปริยาหต์ กาดพพ. ยถา อรูปรูปรี
 วิสสุทฐวิสสุทฐตราบกาเรน นิมิตตํ
 สุวิภูตตริ โหติ, เอวํ วิตทุกกปมุขเน
 ภาวนาจิตเตน มนสิกาตพพ, น
 เอกกาเร จาตพพนติ อตฺโต. เอวํ
 หิ กโรโต อนุกกเมน อุปจารชฺฌานํ
 ปฏิภาคนิมิตตารมณํ อุปฺปชฺชติ.
 ๑ เตนานห 'เอวํ หิ' ๕เปฯ ปฏิภาคนิมิตตํ
 อุปฺปชฺชติ'ติ.

อาการเป็นนิमितโดยพิเศษ เพราะเหตุนั้น
 พระโยคีผู้ประกอบจิตภาวนา ฟังกระทำ
 นิมิตให้เป็นอันนำมาให้เป็นอันน้อมติดมา
 ติดต่อกัน ในเพราะนำมาและน้อมติดมา.
 อธิบายว่า พระโยคีฟังมนสิการด้วยจิต
 ภาวนามีวิตกเป็นประธาน ไม่ตั้งอยู่ใน
 อาการเดียว โดยประการที่นิमितปรากฏ
 ชัดเจนดีกว่า กว่าอาการที่บริสุทธิ์ ๑
 ยิ่ง ๑ ขึ้นไป ฉะนั้น. ก็เมื่อเธอกระทำ
 อยู่อย่างนี้ อุปจารฌานมีปฏิภาคนิมิต
 เป็นอารมณ์ จะเกิดขึ้นตามลำดับ.
 เพราะเหตุนั้น ท่านกล่าวว่า 'ก็เมื่อเธอ
 ทำอยู่อย่างนี้ ๕ฯ ปฏิภาคนิมิตก็จะ
 เกิดขึ้น'.

ตตถ อนุกกเมนาติ อรูปรูปรีวิสิฏฺฐตรูป-
 ปนฺนภาวนากกเมน. ยถา วุตฺตนเยน
 หิ ภาวยโต อรูปรูปรีพลวพลวตร-
 วิตทุกกคฺคูปตฺติยา เสสชฺฌานงฺกานมฺปิ
 อุปฺปตฺติยา ปฏิปตฺติวิเสสทสฺสเนน
 ทูริกตอสุสทฺธิยาทิปฏิปกฺขานิ สทฺธาทีนึ
 อินฺทฺริยานิ สุวิสทานิ พลวนฺตานิ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ตามลำดับ
 ความว่า ตามลำดับภาวนาที่เกิดขึ้น
 พิเศษกว่ายิ่ง ๑ ขึ้นไป. จริงอยู่ เมื่อ
 พระโยคีภาวนาอยู่ตามนัยที่กล่าวแล้ว
 เพราะเกิดองค์ฌานคือวิตกมีกำลังและมี
 กำลังกว่าสูง ๑ ขึ้น และเพราะการเกิด-
 ขึ้นแม้แห่งองค์ฌานที่เหลือ สัทธินทรีย์

๑ ก. หิติ สทฺโท น ทิสฺสติ.

คุณสุวรรณ พรหมโมบล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒๑-๒๒-๒๓-๒๔-๒๕-๒๖-๒๗-๒๘-๒๙-๓๐-๓๑-๓๒-๓๓-๓๔-๓๕-๓๖-๓๗-๓๘-๓๙-๔๐-๔๑-๔๒-๔๓-๔๔-๔๕-๔๖-๔๗-๔๘-๔๙-๕๐-๕๑-๕๒-๕๓-๕๔-๕๕-๕๖-๕๗-๕๘-๕๙-๖๐-๖๑-๖๒-๖๓-๖๔-๖๕-๖๖-๖๗-๖๘-๖๙-๗๐-๗๑-๗๒-๗๓-๗๔-๗๕-๗๖-๗๗-๗๘-๗๙-๘๐-๘๑-๘๒-๘๓-๘๔-๘๕-๘๖-๘๗-๘๘-๘๙-๙๐-๙๑-๙๒-๙๓-๙๔-๙๕-๙๖-๙๗-๙๘-๙๙-๑๐๐

โหนติ, ตโต ตทูปตถมฤตานิ
 ฌานงฺคานิ ปุณ ฌามคตานิ,
 ตปฺปฏิปกฺขา จ ฌามจฺจนฺทาทโย
 ทูริญฺตา โหนติ. สมิปจฺจาริกชฺฌาเนน
 อุปฺจารชฺฌานูปฺตติ เอว हि
 ปฏิภาคนิมิตฺตปฺตติ ตทณฺณสฺส
 ปรมตฺตโต อภาวา. โยคิโน ปน
 พหิทฺธา วิชฺชมานํ วิว อุปฺภูจฺานาการํ
 คเหตุวา ปฏิภาคนิมิตฺตํ. อุปฺปชฺชตีติ
 วุตฺตํ.

อิมสฺสชาติ ปฏิภาคนิมิตฺตสฺส.
 กสิณโทโส ปาณิกาเลขาทิมณฺฑลลา-
 กาทเรเนว อุปฺภูจิตฺตฺตา. อปริสฺสุทฺธ-
 อุกฺคหฺนิมิตฺตานนฺตรํ ปริสฺสุทฺธสฺส
 ปฏิภาคนิมิตฺตสฺส อุปฺภูจิตฺตฺตา
 ตทพฺพนฺตรโต นิกฺขนฺตํ วิว ปฏิภาคีติ
 ถวิกโต นิหฺฎาทาสาทิอุปฺมา วุตฺตฺตา.
 เตนาห 'อุกฺคหฺนิมิตฺตํ ปทาลยิตฺวา'ติ-
 อาที. โอฟาริกนฺติ เอเตน 'สฺขุมรฺูเปสฺสุ
 เอว เอตสฺส สงฺคโห'ติ สฺุเจติ.

เป็นต้น ที่เป็นข้าศึกต่อความไม่มีศรัทธา
 เป็นต้น ที่ถูกการแสดงความต่างกัน
 แห่งการปฏิบัติกระทำไว้ไกล มีความ
 แกล้วกล้าดีมีกำลัง, แต่ฉัน องค์ฌาน
 ทั้งหลายอันสัทธาธิรียนั้นอุปถัมภ์แล้ว มี
 กำลังขึ้นมาอีก, และกามฉันทะเป็นต้น
 ที่เป็นข้าศึกต่อองค์ฌานนั้น ย่อมอยู่
 ห่างไกล. ก็การถึงปฏิภาคนิมิต คือ
 การเกิดอุปจารฌาน โดยที่ฌานอยู่ใกล้
 เพราะฌานอื่นนอกจากอุปจารฌานนั้น
 ว่าโดยปรมาตถไม่มี. แต่ท่านกล่าวไว้ว่า
 ปฏิภาคนิมิตยิตเอาอาการที่ปรากฏดูจะมี
 อยู่ภายนอก เกิดแก่พระโยคี.

คำว่า นี้ ได้แก่ ปฏิภาคนิมิต.
 ชื่อว่า กสิณโทษ เพราะปรากฏอาการ
 วงกลมมีรอยฝ่ามือเป็นต้น. เพราะ
 ปฏิภาคนิมิตที่บริสุทธิ์ปรากฏในลำดับ
 อุกคหนิมิตที่ไม่บริสุทธิ์ กสิณมีส่วน
 เฉพาะ ดูจออกจากภายในปฏิภาคนิมิต
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวอุปมาดังแผ่นแว่น
 ที่นำออกจากถุงเป็นต้น. เพราะเหตุนั้น
 ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'ทำลาย
 อุกคหนิมิต'. ด้วยคำว่า เป็นของหยาบ

คุณสุวรรณ พรหมโมบล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภูมียนุติ อุปจรรวตถาย. ปฏิลาภ-
 ภูมียนุติ อุปปนาธิคมาวตถาย,
 ปจมชฎานกขณเถติ อตฺโถ. องฺคปาตุ-
 ภาเวนาติ ตามคตวิตกุกาภิซ-
 ฌานงฺคฺปฺตติยา.

อาการพิเศษมีอาการตั้งมั่นเป็นปัจจัย
 กำหนดด้วยสัตว์เกิดในกรรม ท่านกล่าว
 คำมีอาทิว่า 'ใน ๒ ภูมินั้น'. บรรดา
 ภูมิล่านั้น คำว่า ในอุปจารภูมิ
 ความว่า ในการกำหนดอุปจารสมาธิ.
 คำว่า ในปฏิลาภภูมิ ความว่า ใน
 การกำหนดถึงการบรรลุอุปปนาสมาธิ,
 อธิบายว่า ในขณะที่ปฐมฌาน. คำว่า
 ด้วยความปรากฏแห่งองค์ฌาน ความว่า
 ด้วยการเกิดองค์ฌานมีวิตกที่มีกำลัง
 เป็นต้น.

องฺคานิ น ฌามชาตานีติ เอเตน
 'อุปจรรวตถาย. นีวรณปฺปหานมฺปิ
 สิทฺธิลนฺ'ติ ทสฺเสติ. ฌานงฺคฺพเลนฺ หิ
 นีวรณปฺปหานํ. ตสฺมี หิ สิทฺธิเล
 ตมฺปิ สิทฺถิํ โหตีติ. เกวลมฺปิ^๑
 รตฺตินฺนุติ สกฺลมฺปิ รตฺตี. อจฺจนฺตสฺโยเค
 เจตฺติ อุปโยควจฺนํ. สมาเป็นฺนุติเวลฺ
 สนฺธาย วุตฺตํ.

ด้วยคำว่า องค์ทั้งหลายยังไม่เกิด
 กำลัง นี้ ท่านแสดงว่า 'ในขณะที่อุปจาร-
 ฌาน แม้การละนิวรณยังอ่อน'. ด้วยว่า
 การละนิวรณมีได้ด้วยกำลังองค์ฌาน.
 เพราะว่า เมื่อการละนิวรณในขณะที่
 อุปจารฌานนั้น ยังอ่อนอยู่ การละ
 นิวรณด้วยกำลังองค์ฌานเมื่อนั้น ก็
 ย่อมอ่อน(ไปด้วย). คำว่า ตลอดทั้งคืน
 แม้ทั้งสิ้น ความว่า ตลอดราตรีแม้
 ทั้งสิ้น. ก็คำนี้ เป็นทุติยาวิภัตติลงใน

^๑ ไป. เกวลว.

อรรถัจจันตสังโยคะ. ท่านกล่าว
หมายเอาเวลาเข้าสมาบัติ.

นิมิตต์ วฑฺฒตฺวาติ อุปจารชุ-
ฌานสฺส วิสยภูตาการโตปิ อติปริสฺสุทฺ-
ตรตมาทิกุกเมน คุณาติสยยุตฺตตา-
การณน นิมิตต์ วฑฺฒตฺวา น
ติริยํ วฑฺฒนาทิกาวการณน. ตถา
วฑฺฒิตฺเตปิ ปริตฺเต อุปฺปนาสมุทฺทโต
อสณฺณตคฺคณาติสเยหิ นิมิตฺเต
อสมุทฺทโต จ.

คำว่า ยังนิมิตให้เจริญ ความว่า
พระโยคียังนิมิตให้เจริญ ด้วยเหตุโดย
ความประกอบด้วยคุณอันดียิ่ง ตามลำดับ
ที่บริสุทธิ์ยิ่งกว่าและบริสุทธิ์ที่สุดเป็นต้น
แม้ว่าอาการที่เป็นอารมณ์แห่งอุปจาร-
ฌานหาใช่ด้วยเหตุแห่งความเจริญเป็นต้น
ทางข้าง ๆ ไม่. อนึ่ง เพราะแม้เมื่อ
เจริญปริตตารัมมณฺณไป อับปนา
เกิดได้และเพราะเมื่อมีนิมิตด้วยคุณอันดี
ยิ่งซึ่งไม่มีกำหนดหมาย อับปนาไม่เกิด
ไม่อาจบรรลุได้.

ยถา हि อุปจารชฺฌานโต อุปฺปนา
อนกสฺตคฺคณเ คุณาติสยยุตฺตตา, ตถา
ตพฺพิสโยปิ นิมิตต์ วฑฺฒตฺวา น
ติริยํ วฑฺฒนาทิกาวการณน อุปจารชุ-
ฌานนิมิตฺตโตติ กเหตุพฺพ.

เหมือนอย่างว่า อับปนาที่ประกอบด้วย
คุณที่ดียิ่งในคุณหลายร้อย ย่อมเกิดจาก
อุปจารฌาน ฉันทิ บัณฑิตพึงถือเอาว่า
แม้อารมณ์แห่งอับปนาก็มีได้ โดยเป็น
นิมิตแห่งอุปจารฌาน ด้วยการเจริญ
นิมิต แล้วกระทำภาวะคือการไม่เจริญ
เป็นต้น ฉันทันไปทางข้าง ๆ.

วสุทฺธมฺมรจฺจุพฺพกา.ป-ท.๑-๒๑

พันเอกอนุชิต-พาณิชย์ (จันทรางกูร) นนร.ปัญญาพล-จินดามณี-พีรชาติ-ด.ช.องอาจพล-
ด.ช.อนนต์นิชฌ์ สุรทีฆท์ สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิตรตา อปฺปนาย เอว อสมฺภวโต
 นิมิตฺเต วิเสสากาโรปลกฺขณสามตฺถิย-
 รูปตา ฌานวิเสสสฺส. ยถา เจตฺถ,
 เอว ปจฺมชฺฌานาทีวีสยโต
 ทฺถิยชฺฌานาทีวีสยสฺสาปี วิเสโส
 ฌาตพฺโพ. รกฺขิตพฺพนฺติ โกลสชฺชํ
 วิกฺเขเป วา อกฺตฺวา นีรนฺตรํ ตตฺถ
 อฺปจฺจารชฺฌานปฺปวตฺตเนน รกฺขิตพฺพํ.

ลทฺฐปริหานีติ ลทฺฐอฺปจฺจารชฺฌาน-
 ปริหานิ ฌาเนน นิมิตฺตญฺจิติอภาวา.

สตฺตสฺปฺปายกถาวณฺณนา

๕๕. โคจโรติ โคจรคาโม.
 ภสฺสฺสนฺติ กถา.

เมื่อว่าโดยประการนอกนี้ ความที่ฌาน-
 พิเศษเป็นธรรมชาติสามารถเข้าไป
 กำหนดอาการพิเศษในนิมิต มีได้
 เพราะอัปนายังไม่เกิด. ก็ในข้อนี้ ฉันท
 พึงทราบความต่างกันแม้แห่งอารมณ์
 ทฺถิยฌานเป็นต้น จากอารมณ์ปฐมฌาน
 เป็นต้น ฉันทนั้น. คำว่า พึงรักษา
 ความว่า พระโยคีพึงรักษานิมิตนั้น
 ด้วยการไม่กระทำความเกียจคร้านหรือ
 ความฟุ้งซ่าน ทำอฺปจฺจารฌานให้เป็นไป
 ในนิมิตนั้น ติดต่อกัน.

คำว่า ความเสื่อมแห่งฌานที่ได้
 แล้ว ความว่า ความเสื่อมแห่งอฺปจฺจาร-
 ฌานที่ได้แล้ว เพราะความไม่มีแห่ง
 ความตั้งมั่นแห่งนิมิตด้วยฌาน.

พรรณนากถาว่าด้วยสฺปฺปายะ ๗

๕๕. คำว่า โคจร ได้แก่ โคจรคาม.
 คำว่า คำพูด ได้แก่ ถ้อยคำ.

พินธุเอกอนุชิต-พาลี (จันทราราม) นนร.ปัญญาพล-จินดามณี-พีรชาติ-ด.ช.องอาจพล-
 ด.ช.อนนตนิชฌ์ สุรทิลนท์ สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนุคุณสบุปายลามโต ภิกขา คามโต
ยโต ลพฺภติ, โส คามो สุขม-
สมปฺนฺนภิกฺโข.

ได้ภิกษาชื่อว่าหาได้ง่าย เพราะหาได้
โดยไม่ยาก และชื่อว่า สมบูรณ์
เพราะได้อย่างสบาย โดยเหมาะต่อความ
ชอบใจตามปกติเพียงพอแก่ความต้องการ
จากบ้านใดบ้านนั้น ชื่อว่า มีภิกษาหา
ได้ง่ายและสมบูรณ์.

ทฺวตฺตีสติรจฺฉานกถาติ พุรฺหม-
ชาเล วุตฺตราชกถาติกา สนฺธายาห.
ตา หิ ปาพิยํ สรูปโต
อนาคตาปี. อรณฺณปพฺพตฺนทฺทีกปกถา
อิติ-สทฺทฺเทน สงฺกเหตุวา สคฺคโมกฺขานํ
พหิภฺยตฺติริยโต อิจฺฉนฺนญฺเจน
'ทฺวตฺตีสติรจฺฉานกถา'ติ วุตฺตา.
ทสฺกถาวตฺตฺตฺนนิสฺสิตนฺนติ กถาย
วตฺตฺตฺนนิสฺสิตํ, 'อฺปฺปิจฺฉตา สนฺตฺตฺตฺนจฺจิ
ปวิเวโก อสฺสคฺโค วิริยารมฺโม
สีลาทโย ปญฺจา'ติ อิมานิ
ทสฺสบุปฺริสํานํ กถาวตฺตฺตฺนนิ ตนฺนนิสฺสิตํ
ภสฺสํ สบุปฺายนฺนติ อตฺตโก.

คำว่า เจริจฉานกถา ๓๒ นี้
ท่านกล่าวหมายถึงราชกถาที่ตรัสไว้ใน
พรหมชาลสูตรเป็นต้น. ก็เจริญฉานกถา
นั้น แม้ไม่ได้มาในพระบาลีโดยสรุป.
อรรถกถาที่ที่ปกถาท่านสงเคราะห์
เข้าด้วยอติศัพท์ จึงกล่าวว่า 'เจริญฉาน
กถา ๓๒ ประการ' ด้วยอรรถคือต้องการ
โดยทางขวางอันเป็นภายนอกต่อทาง
สรวรรคและนิพพาน. คำว่า ถ้อยคำที่
อิงกถาวัตถุ ๑๐ ความว่า อิงกถาวัตถุ
อธิบายว่า การพูดคุยที่อิงกถาวัตถุของ
สัตบุรุษ ๑๐ ประการเหล่านี้ คือ 'ความ
ปรารภน้าน้อย ๑ ความสันโดษ ๑
ความสงัด ๑ ความไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ๑
ความปรารภความเพียร ๑ และธรรม ๕
ประการมีศีลเป็นต้น' จัดเป็นสัปปายะ.

ยํ นิสฺสายาติ ยํ ปุคฺคํ
 ทิฏฺฐานุคฺติ อापชฺชเนน วา ตโต
 สปฺปายธมฺมามิสฺสาเมณ วา นิสฺสาย.
 กายทพฺหิพฺหุโลติ กายสฺส ทพฺหิ-
 ภาวกรณปฺสุโต, โปสนสนฺตปฺปนปโรติ
 อตุโก. มลีนเมว กโรติ โยคิโน
 จิตฺตุนฺติ อธิปฺปาโย. ปเคว นิมิตฺตุนฺติ
 ปฏิกากนินิตฺตํ.

กสฺสจฺจ มชฺฐนฺตฺตอาทิ เสสานํ
 วิสํ ยาวทตฺถํ ปรีโกกาสมฺภเวน
 อสปฺปายโต อภิสงฺขาริกเตน ตทวโรธโต
 วา วุตฺตํ.

นินิตฺตฺตาสฺสเวนพฺหุสฺสชาติ ปฏิกาก-
 นินิตฺตเตน นินฺตฺตรํ อุปจารชฺฌานป-
 าวตฺตติยา อาสฺสเวนากิริตสฺส.

คำว่า อาศัยพระโยคีใด ความว่า
 อาศัยบุคคลใดด้วยการถึงการเอาอย่าง
 หรือด้วยได้ธรรมามิสเป็นสัปปายะจาก
 บุคคลนั้น. คำว่า ผู้มากไปด้วยร่างกาย
 ให้มั่นคง ความว่า ผู้ชวนชวายการ
 ทำกายให้มั่นคง อธิบายว่า ผู้ชวนชวาย
 ในการให้อิมหน้าด้วยการเลี้ยงดู. มี
 อธิบายว่า บุคคลนั้นย่อมทำจิตของ
 พระโยคีให้เศร้าหมองทีเดียว. คำว่า
 จะป่วยกล่าวไปไยถึงนิมิตเล่า ได้แก่
 ปฏิภาคนิมิต.

คำมีอาทิว่า รสหวานเป็นสัปปายะ
 แก่บางคน นี้ ท่านกล่าวไว้ เพราะ
 โภชนะที่เหลือไม่เป็นสัปปายะโดยไม่เกิด
 การบริโภคตามความต้องการแผนกหนึ่ง
 หรือเพราะตรงกันข้ามจากโภชนะที่เป็น
 สัปปายะนั้น โดยทำการปรุงแต่งใหม่.

คำว่า ผู้เสพนิมิตมากเข้า ความว่า
 ผู้ยินดียิ่งในการเสพคุณความเป็นไปของ
 อุปจารฉานติดต่อกัน ด้วยปฏิภาคนิมิต.

ทสวิธอปุปนาโกสลลกถาวณณนา

พรรณนากถาว่าด้วยอัปปนา-
โกศล ๑๐

๖๐. โย อปุปนาย กุสโล, ตสฺส
ภาโว ญาณํ 'อปุปนาโกสลลนฺ'ติ
วุจฺจติ. ตมฺปน ตทฺอุปาทกปโยคเกเทน
ทสวิธํ โหตีติ อาท 'ทสวิธํ
อปุปนาโกสลลนฺ'ติ. เตนาห 'ทสหา-
กาเรหี'ติอาที. ตตฺถ อากาเรหีติ
การณฺเห. อิจฺฉิตพฺพนฺติ อากงฺขิตพฺพํ,
อุปฺปาเทตพฺพนฺติ อตฺถ. 'วตฺถุวิสท-
กิริยโต อิจฺฉิตพฺพนฺ'ติ เอวํ สพฺพตฺถ
โยชนา. จิตฺตํ ปกฺกณฺหาตีติอาทีสุ
'เอวํ ปกฺกณฺหนฺตสฺส ตสฺส ยํ
จิตฺตํ ปกฺกณฺหนฺ, ตโต จิตฺตํ ปกฺกณฺหน-
เหตุโต อิจฺฉิตพฺพนฺ'ติอาทีนา โยเชตพฺพํ.

๖๐. ภาวะคือความรู้ของบุคคลผู้
ฉลาดในอัปปนา ท่านเรียกว่า 'อัปปนา-
โกศล'. ก็อัปปนาโกศลนั้น ว่าโดย
ประเภทแห่งการประกอบกันก่อให้เกิด
ภาวะคือความรู้นั้น มี ๑๐ ประการ
เหตุ นั้น ท่านกล่าวว่า 'อัปปนาโกศลมี
๑๐ ประการ'. เพราะเหตุ นั้น ท่าน
กล่าวคำมีอาทิวา 'โดยอาการ ๑๐'.
บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า โดยอาการ
คือ โดยเหตุ. คำว่า ฟังปรารธนา ได้แก่
ฟังหวัง อธิบายว่า ฟังให้เกิด. มีวาจา
ประกอบความในบททั้งปวงอย่างนี้ว่า
'ฟังปรารธนาโดยการท้าวตฤให้สละ-
สลวย'. ในคำมีอาทิวา ประคองจิต
ฟังประกอบคำโดยนัยมีอาทิวา 'การ
ประคองจิตของพระโยคีนั้นใด ผู้ประคอง
จิตอย่างนี้คือฟังปรารธนาโดยการ
ประคองจิตนั้นเป็นเหตุ'.

๖๑. วตฺถุนนฺติ จิตฺตเจตสิกป-
ปวตฺติยา การณานํ. การณํ हि

๖๑. คำว่า แห่งวัตถุทั้งหลาย
ความว่า แห่งเหตุแห่งความเป็นไปของ

'วสติ เอตถ ผลํ ตทายตฺตวฺตฺติตายาติ
 วตฺตฺตํ วุจฺจติ. กามญฺจายํ
 วตฺตฺตวิสทกิริยา ขุทฺทกปฺลิวุจฺจเนเท
 วุตฺตา, สา ปน ภาวนารมฺภ
 เอว กตฺตพฺพา, อิธ อชฺฌเปกฺขณมฺปิ
 สียาติ อปฺปนาโกสฺสเลปิ อวสฺสํ
 กตฺตพฺพตาสนฺทสฺสทนฺตํ เอตฺถาปิ
 ปุณ วุตฺตาติ ทฎฺฐพฺพํ.

จิตและเจตสิก. จริงอยู่ เหตุ ท่าน
 เรียกว่า 'ชื่อว่า' วัตถุ ด้วยอรรถว่า
 เป็นที่อยู่แห่งผล เพราะมีความเป็นไป
 เกี่ยวเนื่องกับผลนั้น'. ก็การทำควา
 ผ่องใสแห่งวัตถุนี้ ท่านกล่าวไว้ในกา
 เข้าไปตัดความกังวลเล็กน้อยแล้ว แม้
 โดยแท้ ถึงกระนั้นการทำควาผ่องใส
 แห่งวัตถุนั้น พึงกระทำในการปรารภ
 ภาวนานั้นเทียว, ในที่นี้พึงมีแม้การเพ่ง
 เหตุนั้น พึงเห็นว่า ท่านกล่าวการทำ
 วัตถุให้ผ่องใสไว้ในที่แท้ก็อีก เพื่อ
 แสดงว่าการทำวัตถุให้ผ่องใส พระโยคี
 ต้องทำแม้ในอัปปนาโกศลแท้.

จิตฺตเจตฺติเกสฺส ฅานมฺปิติ อวิสท-
 วตฺตฺตตาย อวิสฺสุทฺเตสฺส จิตฺตเจตฺติเกสฺส
 ชาเตสฺส ทนฺนินิสฺสิตํ ฅานมฺปิติ
 อตฺตโก. อปฺปนาย พหุการตฺตา
 ปเนตฺถ ฅานํ วิสฺสุ คหิตํ.
 ทิปฺลิสฺขาย โธภาสเมว วิสฺสุ
 ฅานฺนูปมาภาเวน ทิปฺเปตฺตุ 'ทิปฺลิสฺขาย
 โธภาโส วิทยา'ติ วุตฺตํ. สงฺขาราติ
 วิปฺลฺสฺสนาวิสฺยมาห.

คำว่า 'แม้ญาณในจิตและเจตสิก ความว่า
 แม้ญาณที่อิงวัตถุซึ่งไม่ผ่องใส นั้น ย่อมมี
 ในเมื่อจิตและเจตสิกที่ไม่หมดจด เพราะ
 วัตถุไม่ผ่องใส. แต่ในที่นี้ ท่านถือเอา
 ญาณเป็นแผนกหนึ่ง เพราะมีอุปการะ
 มากต่ออัปปนา. เพื่อแสดงแสงสว่างของ
 เปลวประทีปนั้นเทียวไว้ โดยความ
 เปรียบเทียบกับญาณเป็นแผนกหนึ่ง
 ท่านจึงกล่าวว่า 'ดูแสงสว่างของ
 เปลวประทีป'. ด้วยคำว่า 'สังขาร

๑๓๑-๑๓๒-๑๓๓-๑๓๔-๑๓๕-๑๓๖-๑๓๗-๑๓๘-๑๓๙-๑๔๐-๑๔๑-๑๔๒-๑๔๓-๑๔๔-๑๔๕-๑๔๖-๑๔๗-๑๔๘-๑๔๙-๑๕๐-๑๕๑-๑๕๒-๑๕๓-๑๕๔-๑๕๕-๑๕๖-๑๕๗-๑๕๘-๑๕๙-๑๖๐-๑๖๑-๑๖๒-๑๖๓-๑๖๔-๑๖๕-๑๖๖-๑๖๗-๑๖๘-๑๖๙-๑๗๐-๑๗๑-๑๗๒-๑๗๓-๑๗๔-๑๗๕-๑๗๖-๑๗๗-๑๗๘-๑๗๙-๑๘๐-๑๘๑-๑๘๒-๑๘๓-๑๘๔-๑๘๕-๑๘๖-๑๘๗-๑๘๘-๑๘๙-๑๙๐-๑๙๑-๑๙๒-๑๙๓-๑๙๔-๑๙๕-๑๙๖-๑๙๗-๑๙๘-๑๙๙-๒๐๐

บริษัทชัยเสรี (กรุงเทพ) จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทั้งหลาย นี้ ท่านกล่าวหมายถึง
อารมณ์วิปัสสนา.

กมฺมฏฐานนฺติ สมถวิสัย ตสฺส
วุฑฺฒิอาทิตฺตสฺส วิสุทธิอาทิตฺตสฺส
โหติ, ฌานเน หิ อํกปาตฺตภาวาทินา
วุฑฺฒิ ปคฺคตตาย วิรุพฺพหิ วสฺสิกาเวน
เวปฺปุลลญฺจ ปตฺเต ตํนิมิตฺตมฺปิ
วิสุทฺตตรมาทิกภาเวน วุฑฺฒิอาทิตฺตเมว
โหติ ฌานวิเสสเนวสฺส วิเสสโต.

คำว่า กรรมฐาน ความว่า กรรมฐาน
มีสมณะเป็นอารมณ์ ย่อมมีด้วยความ
หมัดจดเป็นต้นแห่งญาณ มีความเจริญ
เป็นต้นนั้น, ก็กรรมฐานนั้น เมื่อฌาน
ถึงความเจริญ เพราะความปรากฏ
แห่งองค์ ถึงความงอกงาม เพราะ
ความคล่องแคล่ว และถึงความไพบูรณ์
เพราะความชำนาญ แม้มีความเจริญ
เป็นต้นนั้นเป็นนิमित ย่อมถึงความเจริญ
เป็นต้นทีเดียว โดยมีความหมัดจดกว่า
เป็นต้น เพราะความพิเศษแห่งญาณ
โดยความแปลกกันแห่งญาณนั้นนั้นเดียว.

๖๒. สมภาวกรรมนฺติ สมตากรณํ,
ตญฺจ สมกิจฺจตากรณน, กิจฺจโต
หิ เนสํ พลวมนุทตา. เตนานห
'สเจ หิสฺสา'ตฺตอาทิตฺตํ. ตตฺถ หีติ
ยสฺมา, ตสฺส ตสฺมาติ ปเทน
สมฺพนฺโร. พลวํ โหตีติ ยถาปจฺจยํ

๖๒. คำว่า การทำความเสมอกัน
ความว่า การทำความเป็นธรรมชาติ
เสมอกัน, ก็การทำนั้น ย่อมมีได้ด้วย
การทำโดยความมีกิจเสมอกัน, ด้วยว่า
ความที่สัทธินทรีย์เป็นต้นเหล่านั้น มี
กำลังและอ่อนกำลัง ย่อมมีโดยกิจ.

๑ ไป. เวปุลลคํ.

ตถา อมนสิกาเรนาติ เยน เยน
ภาวนามนสิกาเรน วา วตถุตตย-
กมุขผลาทินัน อุนตรนุตรา มนสิกาเรน
วา สหุธินุหุริยํ พลวํ ชาตํ, อิตราณิ
มนุทานิ. ตถา อมนสิกาเรน,
ตปฺปฏิปกุขมนสิกาเรนาติ อตฺโต.

วกุกถิตฺเตรวตฺถุนุติ พลวํ สนุชาย
ภควโต รูปกายทสฺสนปสฺตสฺส
วกุกถิตฺเตรสฺส สมณวิปสฺสนาสฺ
อปฺปฏิปตฺติ ทิสฺวา สตฺถารา 'กิณฺเด
วกุกถิ อิมินา ปุติกาเยน ทิฏฺฐเณ,
โย โข วกุกถิ ฐมฺมํ ปสฺสตี,
โส มํ ปสฺสตี' ติอาทินา โอวทิตฺตสฺ
ปญฺญาเพลน สหุธินุหุริยํ หาเปตฺวา
กเมน อรหตฺเต ปติฏฺฐิตฺตสฺ วตฺถุ.

คำว่า ด้วยไม่ทำไว้ในใจ โดยประการนั้น
ความว่า ด้วยการไม่ทำไว้ในใจ โดย
ประการที่สังขัตติยเกิดมีกำลัง อินทรีย์
นอกนี้เกิดอ่อนกำลัง โดยการใส่ใจภาวนา
หรือโดยใส่ใจติดต่อกันแห่งพระรัตนตรัย
กรรม และผลของกรรมเป็นต้น. อธิบาย
ว่า ด้วยการทำไว้ในใจสิ่งเป็นข้าศึกต่อ
สังขัตติยนั้น.

คำว่า เรื่องพระวักกเถระ ความว่า
เรื่องพระวักกเถระผู้ชวนชวายเป็นดู
รูปกายของพระผู้มีพระภาคหมายศรัทธา
มีกำลังกล้า ผู้ถูกพระศาสดาเห็นการ
ไม่ปฏิบัติในสมณะและวิปัสสนา แล้วทรง
โอวาทโดยนัยมีอาทิว่า 'ดูกรวักก
ประโยชน์อะไรสำหรับเธอที่จะดูรูปกาย
เปื่อยเน่านี้ ดูกรวักกผู้ใดแลเห็นธรรม
ผู้หนึ่งเห็นเรา' ทำสังขัตติยให้ลดลงด้วย
กำลังปัญญา ดำรงอยู่ในความเป็น
พระอรหันต์ตามลำดับ.

๑ ส. ขนธ. ๑๗/๑๔๖, ฐมฺมปทญฺจกถา. ๘/๘๕.

ปาทตเลหิ โลหิตเตหิ ปกฺขมรฺนฺเตหิ
 อวิสุสฺสญฺจวีรียตา ย วิเสเส นิพฺพตฺเตนฺตสฺส
 สตุฏฺถารํ วิโณปมา ย โอวาทิตฺวา
 วีรียสมตฺตํ โยชาเปตฺวา อรหตฺเต
 ปติฏฺฐาปิตสฺส วตฺถุ. เสเสสุปฺปิตฺติ
 สมာธิปญฺณินฺทฺริยานิ สนฺธาย วุตฺตํ,
 น สติ. ตสฺสา หิ พลภาเวปิ
 อิตเรสํ สกฺิจฺจสมตฺตตฺตาปาทนโต.
 วกฺขติ หิ 'สติ ปน สพฺพตฺถ
 พลวตี วฏฺฏตี'ติอาทิ.

เนื่อง ๆ ทำคุณวิเศษให้เกิดเพราะความ
 เพียรไม่ลดละจนพื้นเท้าแตกมีโลหิต
 ไหลออก อันพระศาสดาทรงประทาน
 โอวาทเปรียบด้วยพิณ ทรงให้ประกอบ
 ความเพียรสม่ำเสมอ ให้ดำรงอยู่ใน
 ความเป็นพระอรหันต์แล้ว. คำว่า แม้
 ที่เหลือ นี้ ท่านกล่าวหมายถึงสมาธิในทริย
 และปัญญินทริย หากกล่าวหมายถึง
 สตินทริยไม่. ด้วยว่า ท่านกล่าวคำนี้ไว้
 เพราะแม้เมื่อสตินทริยนั้นกำลัง อินทริย
 นอกนี้ถึงความสามารถในกิจของตนได้.
 ก็ท่านกล่าวคำมีอาทิวา 'ส่วนสติมีกำลัง
 ในที่ทั้งปวง ย่อมควร'.

สทฺธาย อธิกาภาเว กเมน
 โมโห โอกาสํ ลภตีติ อาห
 'มฺุทฺธปฺปสนฺโน'ติ. ปญฺณากิจฺจวิริหิตฺโต
 หิ ลทฺธปฺปติฏฺฐเจเน โมเหเน มฺุโพห
 ยตฺถ กตฺถจฺิ โทเสปิ กุณฺสณฺณิ
 หุตฺวา ปิตฺติโสมนสฺสปสาเทเน ปสนฺโน
 โหติ, น สทฺธาปสาเทเน ตสฺสา
 วิปลลาสาโยคา. สทฺธา ปน
 อธิมตฺตา โมหุปฺปตฺติยา อุปฺนิสฺสโย
 โหติ. ตทฺทวาท 'อวตฺถุสฺมิ ปสฺสีทตี'ติ.

เมื่อศรัทธาไม่มีกำลัง โมหะย่อม
 ได้โอกาสตามลำดับ เหตุนั้น ท่านกล่าวว่า
 "เป็นผู้เสื่อมใสที่ถึง". จริงอยู่ บุคคลผู้
 เว้นกิจของปัญญา ลุ่มหลงเพราะโมหะที่
 ตนได้แล้ว เป็นผู้เข้าใจแม้โทษะอย่างใด
 อย่างหนึ่งว่าเป็นคุณ ย่อมเป็นผู้เสื่อมใส
 ด้วยความเสื่อมใสเกิดแต่ปีติและโสมนัส
 หาเป็นผู้เสื่อมใสด้วยความเสื่อมใสเกิด
 แต่ศรัทธาไม่ เพราะศรัทธานั้นไม่
 ประกอบด้วยความผิดเพี้ยน. ส่วน

บริษัทชัยเสรี (กรุงเทพฯ) จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมาธิกมุทิกสุชาติ สมถกมุทิก-
 จานิกสุส. พลวตีติ ปณณินทฺริยโต.
 สทฺทหนฺโตติ 'ปจฺวี'ติ มนสิกรณมตฺเตน
 กถิ ฌานุปฺปตฺตีติ อจินฺเตตฺวา
 'พุทฺธวณฺ์ เอกนฺติกนฺ'ติ สทฺธ
 ชเนนฺโต. โอกปฺเปนฺโตติ อธิมฺุจจนวเสน
 ปกฺขนฺทนฺโต. ยถา ปณณินทฺริยโต
 สทฺธินทฺริยสุเสว พลวภาโว ยุตฺโต
 ทสฺสีโต, เอว วิริยินทฺริยสุสาปิ
 ทสฺเสตฺถุ 'สมาธิปณฺณาสฺ ปนา'ติ-
 อาทิมาน. เอกกฺคตา พลวตี วฏฺฐติ
 สมาธิปธานตฺตา ฌานสุส. ปณฺญา
 พลวตีติ สทฺธาโต, สมาธิโต จ
 พลวตี วฏฺฐติ. อุกฺกนฺนติ สมาธิ-
 ปณฺญานํ. อปฺปนาติ โลกียา.
 โลกุตฺตราน ปน สมตฺเต เอว โหติ,
 ยถาห 'สมถวิปสฺสนํ ยุกนทฺธ'

เพราะความเกียจคร้านเป็นเหตุ. คำว่า
 อินทรีย์ทั้ง ๒ นั้น ความว่า อินทรีย์
 ทั้ง ๒ คู่ นั้น คือ ศรัทธากับปัญญาคู่ ๑
 สมาธิกับความเพียรคู่ ๑.

คำว่า สำหรับสมาธิกมุทิกะ
 ความว่า ผู้บำเพ็ญสมถกรรมฐาน. คำว่า
 มีกำลัง ความว่า มีพลังกว่าปัญญาอินทรีย์.
 คำว่า เชื่ออยู่ ความว่า ไม่คิดว่า ฌาน
 เกิดได้อย่างไร เพียงใส่ใจว่า 'แผ่นดิน'
 ยังความเชื่อให้เกิดขึ้นว่า 'พระพุทธพจน์
 มีพระนิพพานเป็นที่สุดโดยส่วนเดียว'.
 คำว่า เชื่อดังลง ความว่า เชื่อดังลงไป
 ด้วยอำนาจน้อมไป. ท่านแสดงความที่
 สัทธินทรีย์นั้นเทียมมีกำลังกว่าปัญญาอินทรีย์
 สมควรแล้ว ฉันทใจ เพื่อแสดงแม้ความ
 ที่วิริยอินทรีย์มีกำลัง ท่านกล่าวว่ามีอาทิ
 ว่า 'แต่ในสมาธิและปัญญา' ฉันทนั้น.
 เอกกคตา มีกำลังก็ควร เพราะสมาธิ
 เป็นที่ตั้งแห่งฌาน. คำว่า ปัญญามี
 กำลัง ความว่า มีกำลังกว่าศรัทธาและ
 กว่าสมาธิก็ควร. คำว่า ทั้ง ๒

ภาเวตี^๑

สพฺพตฺถาติ สีนฺจฺจจฺจปฺกฺเขสุ สพฺพตฺถ.
 สติ หิ จิตฺตํ รกฺขตีติ สมฺพนฺโร.
 สทฺธาวิริยปญฺญานนฺติ อินฺทฺริยกิจฺจํ
 วเสน วุตฺตํ, อณฺเณทปิตีปิ คเหตุพฺพา
 สिया. ตถา หิ 'โกสชฺชปฺกฺขิกเณ
 สมာธินา'ติ วุตฺตํ, น 'ปฺสฺสทฺธิสมารุ-
 เปกฺขาหี'ติ, อาห อฏฺฐกกายํ.
 สพฺพตฺถ สีนฺจฺจจฺจปฺกฺเขสุ นียุตฺตา,
 อตุเถตพฺพา^๒ วา สพฺพตฺถิกา.

ความว่า ทั้งสมาธิและปัญญา. คำว่า
 อัปปนา (ความว่า) อัปปนาที่ยังเป็น
 โลภียะ. แต่อัปปนานั้นที่เป็นโลกุตระย่อม
 มีในคราวเสมอกันทีเดียว เหมือนอย่าง
 ที่ท่านกล่าวว่า 'อบรมสมณะและวิปัสสนา
 ทำเป็นคู่กัน'.

คำว่า ทุกกรณี ความว่า ในอินทรีย์
 ทั้งปวงที่เป็นฝ่ายหดหู่และฟุ้งซ่าน.
 เชื่อมความว่า ก็สติย่อมรักษาจิต. คำว่า
 แห่งศรัทธา วิริยะ และปัญญา นี้
 ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจกิจของอินทรีย์,
 ฟังถือเอาว่า แม้โดยประการอย่างอื่น
 บ้าง. จริงอย่างนั้น พระอรรถกถาจารย์
 กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ท่านกล่าวว่า
 'สมาธิที่เป็นฝ่ายความเกียจคร้าน',
 หากกล่าวไว้ว่า 'ปัสสัทธิตสมาธิหรือ
 อุกฺเบกขาสมาธิไม่', สติควรประกอบไว้
 ในที่ทั้งปวงที่เป็นฝ่ายหดหู่และฟุ้งซ่าน
 หรือสติจำต้องปรารภนา ชื่อว่า เป็น
 คุณชาติที่สำคัญในที่ทั้งปวง.

^๑ พ. ป. ๓๑/๕๕๐.

^๒ ก. อิจฺฉิตพฺพา.

๖๓. นิमितตโกสลลนุติ เอตถ
 นิमितต-สททสส อตถ ทสเสนโต
 อาห 'จิตเตกคฤคตานิमितตสสา'ติ.
 ปจสมนุณาหาราทิกสส จิตเตกคฤคตาย
 การณสสาติ อตถโก. กรณโกสลลนุติ
 อรุณวณฺณมตฺติกาทีหิ มณฺฑลสมฺปาทเน
 สามตฺถิยนุติ อตถโก. เอเตน
 'มณฺฑลมุปี ปริกมฺภาวนาย นิमितตตฺตา
 นิमितตน'ติ ทสเสติ. กตสสาติ
 มณฺฑลสส. ปจสมนุณาหาราทิวเสน
 ภาวนาวิธิมฺหิ โกลลลํ ภาวนาโกลลลํ.
 ลทฺขสสาติ ปฏิกาคนิमितตาทิ สนฺธาย
 วุตฺตํ. อุกฺคหนิमितตรกฺขณมุปี ลกฺขณ-
 โกลลลเมว. อีธ ปน ตํ อธิปฺเปตฺตํ
 ตํ รกฺขณโกลลลํ อีธ อปฺปนา-
 โกลลลกถาย 'นิमितตโกสลลน'ติ
 อธิปฺเปตฺ. กรณภาวนาโกลลลนํ
 อุกฺคหนิमितตํ รกฺขณโกลลลวจนเน
 สิทฺตตฺตาติ อธิปฺปาโย.

๖๓. ท่านอาจารย์เมื่อแสดงเนื้อความ
 แห่งนิमितศัพท์ ในคำว่า ความฉลาดใน
 การทำนิमित นี้ จึงกล่าวว่า 'นิमितแห่ง
 เอกัคตาคจิต'. อธิบายว่า เหตุแห่ง
 เอกัคตาคจิต มีอันประมวลมาเป็นที่แรก
 เป็นต้น. คำว่า ความฉลาดในการ
 กระทำ ความว่า ความสามารถในการ
 ให้วงกลมถึงพร้อมด้วยดินสี่อรุณ เป็นต้น.
 ด้วยเหตุนี้ ท่านแสดงว่า 'แม้วงกลมกสิณ
 ชื่อว่า นิमित เพราะเป็นนิमितแห่ง
 ปริกกรรมภาวนา'. คำว่า ที่ทำแล้ว
 ความว่า ทำวงกลมแล้ว. ความฉลาดใน
 วิธีทำให้เจริญ ด้วยอำนาจประมวลมา
 เป็นที่แรก ชื่อว่า ความฉลาดในการ
 เจริญ. คำว่า ที่ได้แล้ว นี้ ท่านกล่าว
 หมายเอาปฏิกาคนิमित เป็นต้น. แม้การ
 รักษาอุคคหนิमित ชื่อว่า ความฉลาดใน
 การรักษานั้นเทียว. คำว่า แต่ในที่นี้
 ท่านประสงค์เอาความฉลาดในการรักษานั้น
 ความว่า ความฉลาดในการรักษานั้น
 ท่านประสงค์เอาว่า 'ความฉลาดในนิमित'
 ในกถาว่าด้วย ความฉลาดในอัปพนานี้.

๑ ก. ตํ อีธ อธิปฺเปตฺ.

อธิบายว่า เพราะความฉลาดในการกระทำและความฉลาดในอันให้เจริญสำเร็จด้วยคำว่าความฉลาดในการรักษาอุคหนิमित.

๖๔. อติสิทธิวิริยตาที่หิต อาทิสทฺแทน ปสาทปีติปาโมชฺชานํ สีนตาทีโทสทสฺสนสฺส จ เกวลํ สงฺกณฺหาติ. สีนนฺติ สงฺกฺจติ.

๖๔. ด้วยศัพท์ว่า เป็นต้น ในคำว่า เพราะเหตุมีความเพียรย่อหย่อนเกินไป เป็นต้น นี้ ท่านสงเคราะห์ความผ่องใสปีติ ความปราโมทย์ และการเห็นโทษมีความหดหู่ เป็นต้น เข้าไว้ด้วยกัน. คำว่า ความหดหู่ ได้แก่ ความห่อเหี่ยว.

ปริตฺตฺนฺติ อปฺปกํ สาสปาทิมตฺตํ. อุกฺกวาตฺนฺติ อุกฺกมุสฺสิตยฺตฺตตฺตาล-ปณฺณาทีวาทํ. อกาโลติ 'ยสฺมีสมเย'ติ อนิยเมน โย กาโล อุกฺกิทฺฏฺโจ, โส อยฺตฺตกาโลติ อตฺโต. ยาย สติอาทิมมฺสามคฺคิยา โยคิ พุชฺฌติ, ตสฺสา โปธิยา ตาย วา ฐมฺมสามคฺคิยา โยคิ พุชฺฌติ. ตสฺส โปธิสฺส จ องฺคนฺติ โพูชฺฌนฺโค, ปสฺสฺสฺสฺสฺสฺส โพูชฺฌนฺโค สมฺโพูชฺฌนฺโค. ปสฺสฺสฺสฺสฺสฺส สมฺโพูชฺฌนฺโค ปสฺสฺสฺสฺสฺส-สมฺโพูชฺฌนฺโค, ตสฺส ปสฺสฺสฺสฺส-

คำว่า น้อยหนึ่ง ความว่า นิดหน่อย คือมีประมาณเท่าเมล็ดพันธุ์ ผักกาด เป็นต้น. คำว่า ลมเจือละอองน้ำ ความว่า ลมแห่งใบไม้มีใบตาล เป็นต้น ที่ ละอองน้ำติดอยู่. คำว่า มิใช่กาล ความว่า กาลใดที่ท่านยกขึ้นแสดงโดย กำหนดมิได้ว่า 'สมัยใด' กาลนั้น ชื่อว่า กาลไม่สมควร. พระโยคี ย่อมตรัสรู้ด้วยสามัคคีธรรมมีสติเป็นต้นใจ พระโยคี ย่อมตรัสรู้ด้วยธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ นั้น หรือด้วยสามัคคีธรรมนั้น, อนึ่ง องค์แห่ง ธรรมเครื่องตรัสรู้ของพระโยคินั้น เหตุ-

สงฺกณฺหาติ สีนนฺติ สงฺกฺจติ

บริษัทชัยเสรี (กรุงเทพ) จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมโพชฌงคสุต. เอส นโย สพฺพตฺถ.
 ตตฺถ มชฺฌตฺตตา เจตฺถ อุเปกฺขา
 สมปฺปวตฺเตสฺส ฐมฺเมสฺส มชฺฌตฺตาทาเรน
 อุปฺปตฺติโต อิกฺขตฺติ กตฺวา.
 ทฺถสฺสมุฏฺฐาปฺยนฺติ สีนภาวโต อฏฺฐาเปตฺตุ
 อสกฺกณฺเณยฺยํ อสีนเมว โหตฺติ อตฺโถ.
 ฐมฺเม วิจินาติ ปรีวิมฺสติ ชานาตฺติ
 ฐมฺมวิจโย ปญฺญา.

ยํ ยํ สกํ ยถาสกํ, อตฺตโน
 อตฺตโน อนฺุรูปฺนฺติ อตฺโถ. ออาหารติ
 ผลนฺติ อหาโร การณํ ตสฺส วเสน.

นั้น พระโยคินั้น ชื่อว่า มีองค์ธรรม
 เครื่องตรัสรู้, องค์ธรรมเครื่องตรัสรู้ที่
 ท่านสรรเสริญแล้ว ชื่อว่า สมโพชฌงค์.
 สมโพชฌงค์คือปัสสัทธิ ชื่อว่า ปัสสัทธิ-
 สมโพชฌงค์, แห่งปัสสัทธิสมโพชฌงค์
 นั้น. นัยในบททั้งปวงคตินัยนี้. ก็ในนัยนั้น
 ความเป็นกลาง ชื่อว่า อุเบกขา ในที่นี้
 เพราะกระทำวิเคราะห์ว่ามองเห็นโดย
 พอเหมาะ โดยอาการเป็นกลางในธรรม
 ทั้งหลายที่เป็นไปร่วมกัน. คำว่า ทำให้
 ตั้งขึ้นได้ยาก ความว่า จิตที่ไม่อาจ
 ทำให้พินขึ้นจากความเป็นธรรมหุดหู่ได้
 อธิบายว่า เป็นจิตไม่หุดหู่เช่นนั้นเทียว.
 ชื่อว่า ธรรมวิจยะ คือปัญญา ด้วย
 อรรถว่า วิจัยใคร่ครวญเข้าใจธรรม
 ทั้งหลาย.

ธรรมชาติของตนใดใด ชื่อว่า
 ตามที่เป็นของตน, อธิบายว่า ที่
 เหมาะสมแก่ตน ๆ. ชื่อว่า อาหาร
 ด้วยอรรถว่า ย่อมนำผลมาให้, คือเหตุ
 ด้วยอำนาจอาหารนั้น.

อกุศลกุสลา วชชาทโยปี. กณฺหาติ จิตฺตสฺส อปภสฺสรภาวกรณา อกุสลา. ตพฺพิปริยายโต สุกฺกา กุสลา ธมฺมา. ปฏิโยติ ปฏิวิรฺุโธ ภาโค โภฏฺจาโส ปฏิภาโค. สหํ ปฏิภาเคหิ วตฺตนฺตฺติ สปฺปฏิภาคา. กณฺหสฺสุกฺกา เอว อณฺณมณฺณํ สปฺปฏิภาคาติ กณฺหสฺสุกฺกสฺปฺปฏิภาคา.

แม้ธรรมมีโทษและไม่มีโทษเป็นต้น ก็คืออกุศลและกุศล. คำว่า คำ ความว่า อกุศลกระทำความไม่ ประภัสสรแก่จิต. กุศลธรรมทั้งหลาย ชื่อว่า ขาว เพราะตรงข้ามจากอกุศล นั้น. ภาค คือส่วนอันผิดเฉพาะ ที่ชื่อว่า เปรียบ ชื่อว่า ส่วนเปรียบ. ธรรม ทั้งหลายย่อมเป็นไปพร้อมส่วนเปรียบ เหตุนั้น ชื่อว่า ธรรมที่มีส่วนเปรียบ. ธรรมที่มีส่วนเปรียบด้วยดำและขาว ด้วย อรรถว่า ธรรมมีส่วนเปรียบกันและกัน คือธรรมดำและธรรมขาวนั่นเอง.

ตตฺถาติ ยถาทสฺสิตฺเต ปาพิปาเจ. สภาวสามณฺณลกฺขณปฏิเวธวเสนาติ อนวชฺชสุขวิปากาทิกสฺส สภาว- ลกฺขณสฺส จ อนิจฺจาติกสฺส สามณฺณลกฺขณสฺส จ ปฏิวิชฺฌนฺวเสน. ปวตฺตมนสิกาโรติ ชวนจิตฺตสมฺปยุตฺต- มนสิกาโร วุตฺโต, โส หิ สหชาตายนานาวชฺชนาย จ ปณฺณาย ปจฺจยโต อาหาโร อวิปริตฺตมนสิการตาย 'โยนิโสมนสิกาโร'ติ จ วุตฺโต. ตมฺมุสตาย ตทาโภคฺกุตตาย มโน-

คำว่า ในนั้น ความว่า ในปาฐะ แห่งบาลีตามที่แสดงไว้. คำว่า ด้วย อำนาจแห่งตลอดสภาวลักษณะ และ สามัญลักษณะ ความว่า ด้วยอำนาจ เข้าใจชัดสภาวลักษณะมีสุขเป็นวิบากอัน ปราศจากโทษเป็นต้น และสามัญลักษณะ มีความไม่เที่ยงเป็นต้น. คำว่า มนสิการ อันเป็นไป ความว่า ท่านกล่าวมนสิการ ที่เกี่ยวเนื่องกับชวนจิต, ก็มนสิการนั้น เป็นอาหารโดยเป็นปัจจัยแห่งปัญญาที่เกิด พร้อมกัน และที่ต่างอาวัชชนะกัน และ

๒๓-๑๖-๑๒-๒๓

บริษัทชัยเสรี (กรุงเทพ) จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทวาราวชชนาปิ โยนิโสมนสิกาโรว.

ท่านกล่าวว่า 'โยนิโสมนสิการ' เพราะมนสิการไม่ผิดกัน. แม้มโนทวาราวชชนจิต ชื่อว่า โยนิโสมนสิการเหมือนกัน เพราะมีโยนิโสมนสิการนั้นเป็นมูล คือเป็นเครื่องผูกพันกับโยนิโสมนสิการนั้น.

ปญจทวารเ ปวตตโวฏฐัพพนจิตตมฺปน
ตพฺพตตฺถาปิตวิสยาการเกเทเนว ชวนานํ
กุสลากุสลาภาวสิทฺธิโต น โยนิโส-
มนสิกาโร อโยนิโสมนสิกาโรติ วุจฺจติ.
เตเนว ตํ ชวนปฏิปาทกนฺติ วุจฺจตฺถนฺติ
ทฏฺฐพฺพ. อารมฺโห สภาวธรรณาที-
อตฺถเนน ธาตุติ อาท 'ปจฺมวีริยํ
วุจฺจตี'ติ.

ส่วนโวฏฐัพพนจิตที่เป็นไปในปัญจทวาร
ท่านเรียกว่า หาเป็นโยนิโสมนสิการไม่
คือไม่ใช่โยนิโสมนสิการ เพราะความที่
ชวนจิตทั้งหลายสำเร็จความเป็นกุศลและ
อกุศล โดยแยกตามอาการแห่งอารมณ์ที่
กำหนดร่วมกับจิตนั้น ด้วยเหตุที่นั่นนั่นเกี่ยว
จิตนั้น พึงเห็นว่า ท่านกล่าวไว้ว่า มี
ชวนจิตเป็นบาท. ความปรารภความเพียร
ชื่อว่า ธาตุ ด้วยอรรถว่า ทรง
สภาวธรรมไว้เป็นต้น เหตุนี้ ท่าน
กล่าวว่า 'ความเพียรเริ่มแรก ท่านเรียกว่า
อาร์มภธาตุ'.

ปรี ปรี ฐานนฺติ โกลชชทฺฐริกรเนน
อุปรูปริวิสิฏฺฐวิสิฏฺฐภาว. อุกกมนโตติ
ตโต ปาปฺพนโต. ติฏฺฐติ เอตฺถ
ตทายตฺตวุจฺจิตฺตยาติ ฐานิยา, ปุริมา
ปุริมา ปิตี ตํสมฺปยุตฺตา จ ฐมา.

คำว่า ฐานะอื่น ๆ ความว่า ความ
พิเศษ ๆ สูง ๆ ขึ้นไป โดยทำให้ไกล
ความเกียจคร้าน. คำว่า เพราะก้าวอย่าง
ความว่า เพราะก้าวถึงนั้น. ชื่อว่า
ธรรมทั้งหลายเป็นที่ตั้ง ด้วยอรรถว่า เป็น

เต หิ ปจฺฉิมสฺส ปจฺฉิมสฺส
ปีติสฺมฺโพชฺฌงฺกสฺส อนนฺตฺราทึปจฺจยตฺยา
'ปีติสฺมฺโพชฺฌงฺกฏฺฐานิยา'ติ วุจฺจติ.
ยสฺมา ปน เตสฺส ปีติเยว ปีติยา
วิเสสกรณํ, ตสฺมา วุตฺตํ 'ปีติยา เอว
เอตํ นามนฺ'ติ.

ที่ตั้งแห่งความประพฤติกี่ยวเนื่องกับ
ความเพียรเริ่มแรกนั้น, คือปีติต้น ๆ
และธรรมที่สัมปยุตด้วยปีตินั้น. จริงอยู่
ปีติและธรรมเหล่านั้น ท่านเรียกว่า 'เป็น
ที่ตั้งแห่งปีติสฺมฺโพชฺฌงฺก' เพราะความ
เป็นอนันตรปัจจัยเป็นต้นแห่งปีติสฺม-
โพชฺฌงฺกหลัง ๆ. ก็เพราะเหตุที่บรรดา
ธรรมเหล่านั้น ปีตินั้นแลเป็นการทำอัน
พิเศษแห่งปีติ ฉะนั้น ท่านกล่าวว่า
'คำว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งปีติสฺมฺโพชฺฌงฺก
นี้เป็นชื่อปีตินั้นเอง'.

อุปฺปาทกมนสิกาโรติ ยถา มนสิกาโรโต
อนุปฺปนฺโน ปีติสฺมฺโพชฺฌงฺโก อุปฺปชฺชติ
อุปฺปนฺโน จ วทฺตติ, ตถา
ปวตฺตมฺนสิกาโร.

คำว่า มนสิการที่ยังปีติให้เกิดขึ้น
ความว่า มนสิการที่เป็นไป โดยประการ
ที่เมื่อพระโยคีใส่ใจอยู่ ปีติสฺมฺโพชฺฌงฺกที่
ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น และที่เกิดแล้วย่อมเจริญ.

ปริปฺจูฉกตฺตาติ ปณฺจสฺส นิกาเยสฺส
กมฺมฏฺฐานวิสเย เอว อัจริเย
อุปฺสงฺกมิตฺวา กณฺฐิฏฺฐานํ ปรีโยคา-
เหตุวา ปุจฺฉกตฺตา. ปณฺยวณฺตฺปุคฺค-
เสวนาติ อากฺมาธิคมสมฺปนฺนํ
อริยานํ, ตาทิสานญจ สมถวิปฺสฺสนาสฺส
อยุตฺตานํ มหาปณฺณํ กาเลน

คำว่า ความเป็นผู้สอบถาม
ความว่า ความเป็นผู้เข้าพบอาจารย์
ค้นหาข้อที่มีเงื่อนงำ แล้วถามอารมณ์-
กรรมฐานนั่นเอง ในนิกายทั้ง ๕. คำว่า
การคบหาบุคคลผู้มีปัญญา ความว่า
การกระทำกิจมีการเข้าไปหาและการ
เข้าไปนั่งใกล้เป็นต้นตามกาลสมควร ต่อ

สงฺกต-๑๗-๑-๒๓-๒๓

บริษัทชัยเสรี (กรุงเทพ) จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กาลัง อุปสงกมณปิรุปาสนาทิกรณัง.
 สามี หิ เตสํ ฌานปุพฺพวงคมาภวจิ-
 ปโยคสฺสทกฺขณเหตุโต ปญฺญา วทฺธนี.
 ตถา คมภีรณาณเหหิ พุทฺธาทีหิ
 จริตพฺพานํ ขนฺธายตนาทีนํ เตสํ
 วา จริยาสงฺขาตสฺส อิทฺธิเทสนาทิ-
 อติเนปฺปนตาย คมภีรสฺส วจิปโยคสฺส
 ปจฺจเวกฺขณา. ตทธีมุตฺตตาทิ ตสฺมี
 ธมฺมวิจเย อุปฺปาทนวทฺธนาย
 นินฺนจิตฺตตา.

อปายาทโยว ภายิตพฺพโต ภย
 นาม. อาที-สทฺเทน ชาตฺติชราพฺยาธิ-
 มรณานิ อตีตนาคเตสฺ วฏฺฐมฺลกํ
 ปจฺจูปนฺนอาหารปริเยฏฺฐิมฺลกญฺจ ทุกฺขํ
 สงฺกณฺหาติ. คตมคฺโคติ สปุพฺพภาคํ
 อริยมคฺคมาห. มหฺปฺผลการกรณนาติ

พระอริยเจ้าผู้ถึงพร้อมด้วยอาคม คือ
 ปริยัติปฏิบัติและอธิคมคือการบรรลู่ และ
 ต่อบุคคลผู้มีปัญญาามากเช่นนั้น ซึ่งยัง
 มิได้ประกอบในสมณะและวิปัสสนา. ก็
 การคบหาเช่นนั้น ชื่อว่า ยังปัญญาให้
 เจริญ เพราะเหตุกำหนดความพยายาม
 ทางกายและทางวาจา มุ่งตรงต่อความรู้
 ของชนเหล่านั้น. อนึ่ง การพิจารณา
 ขันธ์และอายตนะเป็นต้น ที่พระพุทฺธเจ้า
 เป็นต้น ผู้มีปัญญาอันลึกซึ้งทรงประพฤติ
 หรือวชิระโยคที่ล้าลึกโดยความละเอียด
 อ่อนมีการแสดงฤทธิ์เป็นต้น กล่าวคือ
 พระจริยาของพระพุทฺธเจ้าเป็นต้น
 เหล่านั้น. คำว่า ความเป็นผู้น้อมจิตไป
 ในธรรมวิจยนั้น ความว่า ความเป็นผู้
 น้อมจิตเพื่อความเกิดขึ้นและความเจริญ
 ในธรรมวิจยนั้น.

อบายเป็นต้น ชื่อว่า ภัย เพราะ
 เป็นสิ่งพึงกลัว. ด้วยศัพท์ว่า เป็นต้น
 ท่านสงเคราะห์ชาติ ชรา พยาธิและ
 มรณะ ทุกฺขซึ่งมีวิภูฏะเป็นมูลในอดีตและ
 อนาคต และทุกฺขมีการแสวงหาอาหาร
 ในปัจจุบันเป็นมูลเข้าไว้ด้วย. คำว่า

บริษัทชัยเสรี (กรุงเทพ) จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยถา มหปผลโธ ทานาธิกาโร โหติ,
 ตถา อุตตโน ปฏิปตติยา การณนาติ
 อตฺโถ. **ปิณฑาปจายนตาติ** อุตตโน
 ทินฺนปิณฑสฺส ปฏิปตติยา ปฏิปุชฺชา.
น อิตรธาติ อามิสฺปุชฺชา.
สมมุปฺปธานปจฺจเวกฺขณา นาม
 ตํสฺภาวกิจฺจาทีปจฺจเวกฺขณา.

มรรคดำเนินไปแล้ว ท่านกล่าวถึง
 อริยมรรคพร้อมธรรมอันเป็นส่วนเบื้องต้น.
 คำว่า **โดยทำให้เป็นการมีผลมาก**
 ความว่า โดยเหตุแห่งการปฏิบัติของตน
 โดยประการที่กระทำให้งิ่งในทานมีผล
 มาก. คำว่า **ความอ่อนน้อมในการ**
เที่ยวบิณฑบาต ความว่า การบูชา
 บิณฑบาตที่เขาถวายตนด้วยปฏิบัติบูชา.
 คำว่า **มิใช่ด้วยประการนอกนี้** คือ
 ด้วยอามิสบูชา. การพิจารณาถึงหน้าที่
 สภาวธรรมนั้นเป็นต้น ชื่อว่า **การ**
พิจารณาสัมมัปฺปธาน.

สทฺธาสิเนหฺรหิตา **อุชฺชุกฺคฺลา.**
 พุทฺธาทีสุ ปสาทุปฺปาทกา **ปสาทนีย-**
สุตฺตฺตฺนฺตา. **อิเมหิ** อากาเรหิตี
 กุสลาทีนํ **สภาวสามณฺณผลกฺขณ-**
ปฏิวิชฺฌนาทีหิ ยถาวุตฺเตหิ **สพฺเพหิ**
 อากาเรหิ. **เอเต ฐมฺเมติ** กุสลาทีสุ
 โยนิโสมนสิการาทิเก **ฐมฺเม.**

ผู้เว้นจากศรัทธาและสิเนหา ชื่อว่า
 บุคคลมัวช้า. พระสูตรที่ยังความเลื่อมใส
 ให้เกิดขึ้นในพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่า
พระสูตรที่ควรเลื่อมใส. คำว่า **ด้วย**
อาการเหล่านี้ ความว่า ด้วยอาการ
 ทั้งหมดตามที่กล่าวแล้ว มีการรู้ชัด
 สภาวลักษณะและสามัญญลักษณะแห่ง
 กุศลเป็นต้น. คำว่า **ธรรมเหล่านี้**
 ความว่า ธรรมทั้งหลายมีโยนิโสมนสิการ
 เป็นต้นในธรรมมีกุศลธรรมเป็นต้น.

วิสุทธิธรรมจตุพฏกา.ป-ท.๑-๒๓

บริษัทฟาร์อีสท์ กรุ๊ป จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๕. ทฎฐปสมยญติ วุปลเมตฺตุ
สมารธาตุ อสกุญเณยฺยํ. อุเปกฺขา-
สมุโพชฌงคสฺส จานียา ปุพฺเพ
วุตฺตณเณน อุเปกฺขาย เอเวตํ นามํ.

ยถาสฺสาติอาทิสฺส ยถา เณ
เณนากาเรน อสฺส โยคิโน มนสิกรโธ
ปสฺสทฺธิ สมาริ อุเปกฺขา จ
อุปฺปนฺนปุพฺพา, ตนฺตํ ปสฺสทฺธิอาทินํ
อุปฺปตฺตนิมิตฺตํ ภาวนาการํ สลฺลกุเขตฺวา
ยถาสมาหิตมาการํ สลฺลกุเขตฺวา
คยฺหมาโน สมาริสงฺขาโต สมโถว
อุปรุปริ เตนากาเรน อุปฺปาทียมานสฺส
สมถสฺส นิมิตฺตํ. เตนาห 'สมถสฺเสเวตํ
อิทฺวจฺจนนฺ'ติ. นานารมฺมณปริพฺภมเนน
วิวิธํ อคฺคํ วิสโย เอตสฺสาติ
พฺยคฺโค, วิกุเขโป. ตปฺปปฏิปกฺโข
อพฺยคฺโค, สมาริ. โสว ปุริมเนน
อพฺยคฺคนิมิตฺตํ. เตนาห 'ตสฺเสวา'ติ.
สมถสฺเสว อิทฺวจฺจนนฺติ อตฺโต.

๖๕. คำว่า สงบได้โดยยาก
ความว่า ไม่อาจเพื่อสงบได้ ก็เพื่อ
ตั้งมั่นได้. คำนี้เป็นชื่อของอุเบกขา
เท่านั้น ซึ่งเป็นที่ตั้งอุเบกขาสัมโพชฌงค์
ตามนัยที่กล่าวไว้ก่อนแล้ว.

บรรดาคำมีอาทิว่า โดยกิริยาที่
พระโยคินั้น ความว่า เมื่อพระโยคินั้น
ใส่ใจอยู่โดยประการใด คือโดยอาการ
ใดปัสสัทธิ สมาริ และอุเบกขา เป็น
ธรรมเคยเกิดขึ้นแล้ว สมถะกล่าวคือ
สมาธินั้นแล ที่พระโยคิกำหนดอาการ
คือการเจริญอันเป็นนิมิตเกิดขึ้นแห่งธรรม
มีปัสสัทธิเป็นต้นนั้น ๆ แล้วกำหนด
อาการตามที่ให้ตั้งมั่น แล้วยึดถืออยู่เป็น
นิมิตแห่งสมถะที่ให้เกิดขึ้นสูง ๆ ขึ้นไป
โดยอาการนั้น. เพราะเหตุนี้ ท่าน
กล่าวว่า 'สมถนิมิตนี้ เป็นชื่อของสมถะ
นั่นเอง'. ชื่อว่า มีความพุ่งไปคือความ
พุ่งชาน ด้วยอรรถว่า ธรรมนี้มีความ-
เลิศคืออารมณ์ต่าง ๆ โดยหมุนไปตาม
อารมณ์ต่าง ๆ. ธรรมที่ตรงกันข้ามจาก
ธรรมที่พุ่งไป ชื่อว่า ธรรมที่ไม่พุ่งไป
คือสมาธิ. สมาธินั่นเอง ชื่อว่า

บริษัทฟาร์อีสท์ กรุ๊ป จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สปปายวเสเนว ปณิตโกชนาทิ-
เสวนตา เวทิตพพา. ปณิตาปี หิ
สปปายา เอว โภชนอตุอิริยาปถา
กายจิตตปสฺสทุริยา ปจฺจยา โหนติ,
น อิตเร. ปโยโคปี สมฺมชฺชนาทิกายิโก
มชฺฌตฺโตว วฏฺฏติ. วิกุชิตตตาย
สารทุทฺทกายจิตฺโต ปุคฺคโล สารทุท-
ปุคฺคโล.

นिरุสสาทสุสชาติ อปรมุปรํ ภาวนาย
วิเสสาภาเวน ภาวนาสุสาทวิริหิตสุส.
สทฺธาธํเวควเสนาติ สทฺธาวเสน
ธํเวควเสน จ. สมฺปหํสนตาติ
หาสุปฺปาทนวเสน โตสนา. สมฺมา-
ปวตฺตสุสชาติ สีนุทฺทจฺจวิเรน
สมฺมาสมาหิตสุส. อชฺฌุเปกฺขนตาติ
ปคฺคหาทีสุ อพฺยาวฏฺตา. ฌานวิโมกฺข-

อัพยัคณิมิต โดยนัยก่อน. เพราะเหตุนั้น
ท่านกล่าวว่า 'ของสมณะนั่นเอง'.
อธิบายว่า เป็นชื่อเรียกสมณะนั่นเอง.

พึงทราบการเสพโภชนะอันประณีต
เป็นต้น ด้วยอำนาจสปปายะนั้นเทียว.
จริงอยู่ โภชนะ อุตฺ และอิริยาบถแม้ที่
ประณีตอันเป็นสปปายะนั้นเทียว ย่อม
เป็นปัจจัยแห่งกายบัสสัทธิ และจิต-
บัสสัทธิ นอกนี้หาเป็นไม่. แม้การ
ประกอบความเพียร อันเป็นไปทางกาย
มีการกวาดพื้นเป็นต้น ต้องทำเป็น
กลาง ๆ จึงจะควร. บุคคลมีกายและจิต
กระสับกระส่าย เพราะมีความฟุ้งซ่าน
ชื่อว่า บุคคลผู้มีความกระสับกระส่าย.

คำว่า **ที่ไม่มีอิสรสาทะ** ความว่า
เว้นจากความยินดีในการเจริญ เพราะ
ไม่มีความพิเศษแห่งการเจริญที่สูง ๆ
ขึ้นไป. คำว่า **ด้วยอำนาจศรัทธาและ**
สังเวช ความว่า ด้วยอำนาจศรัทธาและ
ด้วยอำนาจสังเวช. คำว่า **ความร่าเริง**
ความว่า ความชื่นชม ด้วยอำนาจให้
เกิดความร่าเริง. คำว่า **เป็นไปโดย**

บริษัทฟาร์อีสท์ กรุ๊ป จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปัจจเวกขณตาติ ปฐมชฎานาทินี เอว
 วิโมกขานิ ปัจจนีเกหิ วิมุตติอาทินา.
 เตสํ 'เอว' ภาวนา เอว
 สમાปชชนอธิฏฐานานิ เอว สงฺกิลเส-
 โวทานาทินี'ติ ปฐิวเวกขณา.

ชอบแล้ว ความว่า ตั้งมั่นแล้วโดยชอบ
 เพราะเว้นจากความหตู่และความ
 ฟุ้งซ่าน. คำว่า ความเพ่งดูอยู่เฉย ๆ
 ความว่า ความไม่ขวนขวายใน
 การยกย่องเป็นต้น. คำว่า การพิจารณา
 วิโมกข์คือฉาน ความว่า วิโมกข์คือ
 ปฐมฉานเป็นต้น ย่อมมีโดยหลุดพ้นจาก
 ธรรมเป็นข้าศึกเป็นต้น. การพิจารณา
 วิโมกข์เหล่านั้นว่า 'การอบรม อย่างนี้
 การเข้าและการอธิษฐาน อย่างนี้ ความ
 เศร้าหมอง และความผ่องแผ้วเป็นต้น
 อย่างนี้'.

สตุตมชฎตตตาคติ สตุเตสฺสุ
 ปิยาปิยตาการํ อชฺฌเปกฺขิตฺวา
 มชฎตตาคาเรน ปวตฺติ. ตถา
 อชฺฌตฺติกพาหิเรสฺสุ ปวตฺติ สงฺฆาร-
 มชฎตตตา. เกลายนํ มมายนํ. อิเมหิ
 อากาเรหิติ ยถาวุตฺเตหิ ปสฺสทุธา-
 การสลุทกฺขณาทีหิ อากาเรหิ.

คำว่า ความเป็นกลางในสัตว์
 ความว่า ความเป็นไปโดยอาการเป็น
 กลางเพ่งถึงอาการ คือความเป็นที่รัก
 และไม่เป็นที่รักในสัตว์ทั้งหลาย. ความ
 เป็นไปในสังขารทั้งหลายทั้งเป็นภายใน
 ทั้งเป็นภายนอกอย่างนั้น ชื่อว่า ความ
 เป็นกลางในสังขาร. การยึดถือ(สัตว์และ
 สังขาร)ว่าเป็นของเรา ชื่อว่า ความ
 มัวเมา(ในสัตว์และสังขาร). คำว่า
 ด้วยอาการเหล่านี้ ความว่า ด้วยอาการ

๖๖. อุปจารชฎานโต ปฏติ
 ปณฺญาพลเนว ภาวนาวิเสโส
 นิमितตญจ ภาวนาสุ อาวหนติ^๑
 อาห 'ปณฺญาปโยคมนุทตยา'ติอาที.
 วา-สทุโท เจตถ สมุจฺเจ. ชาติอาทีนิ
 ปจฺจุปฺปนฺนภวนิสฺสิตานิ อธิปฺเปตานิ.
 ตาเนวตีตนาคตวฏฺฏมฺูลานิ วิสุ^๒
 คหิตานิ. อาหารูปชีวิสตตสฺส
 อฏฺฏจฺานผลูปชีวินิ นินฺนตฺรขุปฺปิปาสาทิ-
 ทุกฺขตยา อาเวณิกมาหารปริเยฏฺฐิตุกฺข
 สาทิสยํ นินฺนตฺรญจ อติกปฺมาณญจาทิ
 ทสฺเสตํ วิสุ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพ.

มีการกำหนดอาการสงบเป็นต้น ตามที่
 กล่าวแล้ว.

๖๖. การอบรมพิเศษด้วยกำลัง
 ปัญญานั้นเทียบ จำเดิมแต่อุปจารฌาน
 และนิมิตนับเนื่องอยู่ในภาวนา เหตุนั้น
 ท่านกล่าวคำมีอาทิว่า "เพราะความ
 พยายามทางปัญญาอ่อนไป". ก็วาทศัพท์
 ในที่นี้ ลงในความรวม. ท่านประสงค์
 เอาชาติเป็นต้นที่อาศัยปัจจุบันภพ. ชาติ
 เป็นต้นเหล่านั้น อันมีวิภวณะที่เป็นอดีตและ
 ที่เป็นอนาคตเป็นมูล ท่านจัดแยกกันไว้.
 พึงเห็นว่า ทุกข์ที่มีการแสวงหาอาหาร
 เป็นมูลของสัตว์ผู้อาศัยอาหารเป็นอยู่ อัน
 ชื่อว่าเป็นแผนกหนึ่ง เพราะเหล่าสัตว์ที่
 อาศัยผลแห่งความขยันเป็นอยู่ มีความ
 ทุกข์ เพราะความหิวกระหายร่าไป
 เป็นต้น. (และ)ชื่อว่าดียิ่ง ท่านกล่าวไว้
 ต่างหากเพื่อแสดงว่า ไม่มีหยุดหย่อนและ
 เหลือประมาณ.

^๑ ไป. อาขนฺติ.

^๒ ไป. ภาวณิก.

อสุสาติ จิตตสฺส. อนิรสุสาทนฺติ
 สอสุสาทํ, เตเนว สมถวิธิปฏิปนฺนํ
 อุปสมสุขสุสาแทน สมปฺปวตฺตํ หุตฺวา,
 อปรุปริ วิทิวเสน ปวตฺติสพฺภาวโต
 สมถวิธิภาเวน ปฏิปนฺนนฺติ อตฺถโก.

เนกขมฺมปฏิปทนฺติ สมถ-
 วิปัสสนามคฺคํ.

๖๗. นิमितฺตสมินฺติ ปฏิภาคนิमितฺเต.
 ปฏิภาคนิमितฺเต ปฏิลทฺเช เอวํ อิมํ
 อปฺปนาโกสลลํ สมฺปาทยโต อปฺปนา
 ตสมิ นิमितฺเต สมปฺปวตฺตตฺติ โยชนา.
 สาทิ อปฺปนา. หิตฺวา หิติ หิ-สทฺโท
 เหตุอตฺถโก. ยสฺมา ปริตฺตํ วินา
 วิเสสํ อธิคจฺเจยฺยติ ฐานเมตํ น
 วิชฺชติ, ตสมฺมา จิตฺตสฺส ลินฺตาทินา
 ปวตฺตติอาการํ สลฺลภฺเขนฺโต วิริยสฺส
 สมารินา สมตฺถเยว ปุณฺปุณฺ

คำว่า นั้น ได้แก่ จิต. คำว่า
 ไม่มีอัสสาทะหามีได้ ได้แก่ มีอัสสาทะ,
 เพราะเหตุที่นั่นเอง จึงมีอธิบายว่า
 จิตดำเนินอยู่ในวิधिแห่งสมถะ เป็นไป
 สม่าเสมอ ด้วยความยินดีในสุขคือ
 ความสงบ, คือดำเนินไปโดยความเป็น
 วิถีแห่งสมถะ เพราะมีสภาพเป็นไปด้วย
 อานาจริทฺธิที่สูง ๆ ขึ้นไป.

คำว่า สู่เนกขัมมะปฏิปทา ความว่า
 สู่หนทางแห่งสมถะและวิปัสสนา.

๖๗. คำว่า ครั้นนิमित ความว่า
 ครั้นปฏิภาคนิमित. มีวาจาประกอบ
 ความว่า. ครั้นปฏิภาคนิमितอันพระโยคี
 ได้แล้ว เมื่อพระโยคินั้น ทำอปปนาโกศล
 นี้ให้เกิดอย่างนี้ อปปนาย่อมเป็นไปใน
 นิमितนั้น. คำว่า นั้น ได้แก่ อปปนา.
 ศัพท์ว่า เพราะ ในคำว่า เพราะฉะนั้น
 มีอรรถว่าเหตุ. มีวาจาประกอบความว่า
 เพราะเหตุที่ ข้อที่บุคคลพึงเว้นสัมมา-
 วายามะเล็กน้อยแล้วบรรลुकุณวิเศษได้

๑ ไป. สมฺมา ปวตฺตติ.

โยชเยภาติ โยชนา. กถมฺปน
 โยชเยภาติ อาห 'อิสกมฺปี'ติอาที.
 ตตฺถ ลยฺนุติ ลีนตฺ. เรณฺมุหีติอาที-
 อฺปรืออุปมา นิทุเทศสฺส อฺทุเทโส.
 ตตฺถ ยถา สํวณฺณิตา อฏฺจกถายํ,
 เอวํ มานสมฺปวตฺตี ปฏฺฐิปาเทยฺยาติ
 โยชนา.

นี้เป็นฐานะมีไม่ได้ ฉะนั้น เมื่อกำหนด
 อากาการความเป็นไปแห่งจิตโดยความหดหู่
 เป็นต้น ฟังประกอบความเพียรเหมาะสม
 กับสมาธินั้นเที่ยวบ่อยๆ. เพื่อจะแก้คำถาม
 ว่า ก็ฟังประกอบอย่างไร ท่านจึงกล่าว
 คำมีอาทิวา 'แม้หน้อยหนึ่ง'. บรรดาคำ
 เหล่านั้น คำว่า หย่อนยาน ความว่า
 ท้อถอย. คำอุปมาข้างต้นมีอาทิวา ใน
 เกสรดอกไม้ เป็นคำแสดงอาการ
 แสดงไข. ในคำนั้นมีวาจาประกอบ
 ความว่า บุคคลฟังยังความเป็นไปพร้อม
 แห่งจิตให้ถึงเฉพาะเหมือนอย่างที่ท่าน
 พรรณนาไว้ในอรรถกถา ฉะนั้น.

นิमितฺตาทิमुखปฏฺฐิปาทนกกถาวณฺณนา

**พรรณนาภาว่าด้วยวิธีทำจิตอัน
มุ่งหน้าตรงต่อนิमितให้ดำเนินไป**

๖๘. ตตฺตราติ อฺทุเทศคาถาทฺวเย.
 อติจฺเจโกติ อติวีริโย. ตนฺนุติ ปุโปผํ.
 อติกุกมิตฺวาติ ปฺรโต ธาวิตฺวา.
 จิเณติ มธฺรกรราก็หิ ปฺริกฺขยํ

๖๘. คำว่า ในนั้น ความว่า ใน
 ๒ คาถาอุเทศ. คำว่า ฉลาดเกินไป
 ได้แก่ ผู้มีความเพียรเกินไป. คำว่า
 นั้น ได้แก่ ดอกไม้. คำว่า เลยไป

วสุทธรามรรคจูฎฎกา.ป-ท.๑-๒๓

บริษัทฟาร์อีสท์ กรุ๊ป จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปาปิเต. อจฺเจโกติ อวีริโย.
 สมฺปตฺวาติ วิกสิตสมเยเยว ปาปฺณิตฺวา.

ความว่า บินไปข้างหน้า. คำว่า
 ลึ้นแล้ว ความว่า หมูแมลงผึ้งเป็นต้น
 ให้ถึงความสิ้นไป. คำว่า ไม่ฉลาด
 ได้แก่ ไม่มีความเพียร. คำว่า ถึงพร้อม
 ความว่า ถึงทันเวลาที่ดอกไม้บานพอดี.

สลฺลทฺตฺตา นาม สรีเร
 สลฺลทฺตฺปาทโก. อฺปลกฺขณวเสนตํ
 วุตฺตํ. อกฺขิปญฺญลฺลทฺตฺปาญฺญนสิราเวธาทีนา
 โรคตีกิจฺจโก เวชฺโช อธิปฺเปโต.
 ตสฺส อนฺเตวาสิกา อฺปฺปลปฺตฺตาทีสุ^๑
 สิปฺปี สิกฺขนฺติ. เตนาห
 'อฺปฺปลปฺตฺเต'ติอาที. ตตฺถาติ อฺปฺปลปฺตฺเต.

ผู้ไขเข็มฉีดยาร่างกาย ชื่อว่า ผู้เป็น
 ช่างสลัก. คำนี้ ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจ
 การเข้าไปกำหนด. ท่านประสงค์เอา
 หมอผู้เยียวยาโรคด้วยการผ่านยันตา และ
 การเจาะด้วยปลายมีดเป็นต้น. ศิษย์
 ของนายช่างสลักนั้น สลักศิลป์ที่ไบบัว
 เป็นต้น. เพราะเหตุนั้น ท่านกล่าวคำมี
 อาทิวา 'ไนไบบัว'. คำว่า ไนนัน คือ
 ไนไบบัว.

มกฺกญฺญกฺสุตฺตนฺติ ลฺลทฺตาสฺตฺตํ,
 อฺนุณฺณานาภิสฺตฺตนฺติ อตฺโต.

คำว่า ไยแมงมุม ความว่า ไย
 แมงมุม, อธิบายว่า ไยเกิดจากแมงมุม.

นียฺยามโก นาวิกโก. ลการนฺติ
 วาตคากํ นาวากญฺสาร์. ปุเรนฺโตติ
 สพฺพพาการ์ อาโรเปนฺโต.

ชื่อว่า ตันหน คือนายเรือ. คำว่า
 ไบเรือ ความว่า เสือล่าแพนบนเรือ
 สำหรับรับลม. คำว่า เต็ม ได้แก่
 กางไบเต็มที.

^๑ ไป. อฺปฺปลทล...

นาพินฺตึ สุขุมจฺฉิทฺทํ เวฬุ-
ปพฺพาทินาฬี.

คำว่า กะโหลกน้ำมัน ความว่า
ทะนานทำด้วยไม้มีปล้องเป็นต้นมีรูเล็ก ๆ.

กิณฑานิ เม อปฺปนายาติ
โกฏฺฐิปตฺตํ สิ้นตฺตํ ทสฺเสติ.
อปฺปนตฺติกสฺสาปิ ปโยคมนุทตาย จิตฺตํ
โกสชฺเช ปตฺติ เอว.

ด้วยคำว่า เราจะมีความต้องการ
ด้วยอัปปนาในเวลานี้ทำไม นี้ ท่าน
แสดงความคิดห่ออย่างถึงที่สุด. เพราะ
แม้ผู้ต้องการอัปปนามีความพยายามอ่อน
จิตก็ตกไปในความเกียจคร้านแน่นอน.

ปสมชฺฌานกถาวณฺณา

พรรณนากถาว่าด้วยปฐมฌาน

๖๙. ตทฺเววติ ปฏฺฐากณิมีตฺตภูตํ.
เตสฺสูติ จตุสฺส ปณฺจสฺส วา. เสธานีติ
ตีณิ จตฺตารี วา. ปกฺติจิตฺเตหีติ
ปฏฺฐากณิมีตฺตูปฺตติโต ปุพฺพเพ
สนีวรณตฺตา ปกฺติภูเตหิ ปริกมฺม-
ภาวนาทิกามาวจรจิตฺเตหิ. ปริกมฺมตฺตาติ
ปุพฺพกิจจตฺตา. อาสนฺนตฺตาติ อฺปจาร-
สทฺทสฺส อาสนฺนสทฺทปฺริยายตฺ
ทสฺเสตฺวา ตสฺส ปุณฺ อตฺถานุคตฺปิ
ทสฺเสตฺตุ 'สมิปจาริตฺตา วา'ติ วุตฺตํ.
อฺป สมิเป จาโร ยาสํ ตานิ

๖๙. คำว่า นั้นนั่นแล ความว่า
เป็นปฏิภาคนิมิต. คำว่า ในเหล่านั้น
ความว่า ในชวนจิต ๔ ดวง หรือ ๕ ดวง.
คำว่า ที่เหลือ ความว่า ชวนจิต ๓ ดวง
หรือ ๔ ดวง. คำว่า กว่ปกฺติจิต
ความว่า กว่กามาวจรจิตมีบริกรรม
ภาวนาเป็นต้น อันชื่อว่าเป็นปกฺติ
เพราะมีนิวรณอยู่ก่อนแต่เกิดปฏิภาคนิมิต.
คำว่า เพราะแต่งอัปปนา ความว่า
เพราะทำหน้าที่อยู่ก่อน. คำว่า เพราะ
ใกล้ต่ออัปปนา ความว่า เพื่อแสดง

สงฺฆมณเฑียรบาลาภิธานสงฺฆ

บริษัทฟาร์อีสท์ กรุ๊ป จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุปจารานีติ กตฺวา. **อิโต ปุพฺเพติ**
 อิโต อปฺปนาวิถิตฺโต ปุพฺเพ.
 เอตฺถาติ เอเตสุ ติสฺสุ จตุสุ วา
 ปจฺเจกํ ปริกมฺมาทิสญฺญาปตฺเตสุ.
สพฺพนฺติมนฺติ ตติยํ จตฺตถํ วา.

ความที่อุปจารศัพท์ นับเนื่องด้วยศัพท์ว่า ไกล แล้วแสดงแม้คล้ายตามความหมายของศัพท์ว่า ไกลเพิ่มเติม จึงกล่าวว่ "เพราะเป็นจิตเที่ยวไปไกล". โดยทำวิเคราะห์ว่า จิตที่มีการเที่ยวไปไกลคือจิตเหล่านั้น ชื่อว่า อุปจาร. คำว่า **ก่อนแต่นี้** ความว่า ก่อนแต่อัปฺปนาวิถิตฺโตนี้. คำว่า **บรรดาจิตเหล่านี้** ความว่า บรรดาจิต ๓ ดวง หรือ ๔ ดวงเหล่านี้ แต่ละดวงถึงสัญญาภิธรรมเป็นต้น. คำว่า **ดวงเป็นที่สุดทุกดวง** ความว่า ดวงที่ ๓ หรือดวงที่ ๔.

ปริตฺตโคตฺตํ นาม ปริตฺตธมฺมานํ
 กามตณฺหาวิสยตฺตสงฺขาตํ อเวณิกํ
 สามณฺณรूपํ, ตํ หิ โคตฺตสงฺขาตํ
 'ปริตฺตนฺ'ติ พุทฺธิสทฺทญฺจ ตายติ
 อตฺตนิ ปวตฺตาเปตฺติติ 'โคตฺตนฺ'ติ
 วุจฺจติ. ตสฺส ปริตฺตโคตฺตสฺส
 มหคฺคตเหตุภาเวน อภิภวนํ ตโต เอว
 มหคฺคตโคตฺตสฺส ภาวนญฺจ เวทิตพฺพํ.
 โคตฺตรภูสมณฺญา วย ปจฺจิมสฺส
 อิตฺรสมณฺญาปิ ปจฺมาทเอกกสฺเสว
 อสาธาธวเสน ทสฺเสตฺถุ 'อคฺคหิตค-

สามัญรูปที่เฉพาะอย่าง ๑ กล่าวคือความเป็นอารมณ์แห่งกามตัณหาของปริตธรรมทั้งหลาย ชื่อว่า **ปริตโคตร**, ก็รูปนั้น กล่าวคือโคตร ท่านเรียกว่า 'ปริตตะ' และเรียกว่า 'โคตตะ' ด้วย อรรถว่า ย่อมรักษาเสียงคือความรู้ ให้อเป็นไปในตน. ฟังทราบการครอบงำปริตโคตรนั้นโดยความเป็นเหตุแห่งมหัคตะ และต่อแต่นั้นนั้นนั้นเที่ยว ฟังทราบการเจริญมหัคตโคตร. เพื่อแสดงแม้สัญญา นอกนี้แห่งจิตดวงหลังดูชื่อโคตรภูจิต

บริษัทฟาร์อีสท์ กรุ๊ป จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คหณนา'ตืออาทิ วุตตัง. จตุนุหนัน
 กามาวจรชวานานัน อุปฺปตฺติปกฺขัน
 สนุชาย 'ปจฺมัม ปริกมฺมณฺ'ตืออาทิ
 วุตตัง. ตินฺณณัน อุปฺปตฺติปกฺขัน ปน
 สนุชาย 'ปจฺมัม วา อุปฺจารณฺ'ตืออาทิ
 วุตตัง. เตเนาห 'จตฺตณฺ, ปณฺจมฺ
 วา'ตืออาทิ. ตตฺถ การณฺมาห 'ตณฺจ
 โข'ตืออาทิ. ตตฺถ ชิปฺปาภิญฺญสฺส
 จตฺตณฺ อุปฺปนาจิตฺตํ โหติ,
 ทนุชธาภิญฺญสฺส ปณฺจมนฺติ อตฺถโก.
 กสฺมา ปน ฉณฺุจฺ สตฺตมฺมํ วา
 อุปฺปนาจิตฺตํ นฺุปฺปชฺชตฺติติ อาห
 'ตโต ปฺรณฺ'ตืออาทิ. ตตฺถ ปตฺตติติ
 ภวฺงฺกาสนฺนตฺตา ตตฺถ ปตฺนตฺตํ วย
 โหติ ปริกฺขินฺชวตฺตาติ อธิปฺปาโย.

ด้วยอำนาจไม่ทั่วไปแก่จิตแต่ละดวง มี
 ปฐมจิต(ภวังคจิต)เป็นต้นนั้นเทียว ท่าน
 จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'โดยการถือเอาชื่อ
 ที่ยังไม่ได้ถือเอา'. ท่านหมายถึงธรรม
 เป็นฝ่ายเกิดแห่งกามาวจรชวานจิต ๔ ดวง
 จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'ชวานจิตดวงที่ ๑
 เป็นบริกรรม'. ฝ่ายท่านที่หมายถึง
 ธรรมเป็นฝ่ายเกิด แห่งกามาวจรชวานจิต
 ๓ ดวง จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'นัยหนึ่ง
 ชวานจิตดวงที่ ๑ เป็นอุปจาร'. เพราะ
 เหตุนั้น ท่านกล่าว คำมีอาทิว่า 'ชวาน
 จิตดวงที่ ๔ หรือดวงที่ ๕'. บรรดา
 ชวานจิตเหล่านั้น ท่านหมายถึงเหตุ จึง
 กล่าวคำมีอาทิว่า 'ชวานจิต(ดวงที่ ๔ หรือที่
 ๕) นั้นแล'. มีอธิบายว่า บรรดาบุคคล
 เหล่านั้น สำหรับชิปปาภิญญาบุคคล
 ชวานจิตดวงที่ ๔ เป็นอัปปนาจิต ส่วน
 สำหรับทันธาภิญญาบุคคลชวานจิตดวงที่ ๕
 เป็นอัปปนาจิต. เพื่อจะแก้คำถามว่า ก็
 เพราะเหตุไร อัปปนาจิตดวงที่ ๖ หรือ
 ดวงที่ ๗ จึง ไม่เกิด ท่านกล่าวคำมีอาทิ
 ว่า 'ต่อแต่นั้นไป'. บรรดาคำเหล่านั้น
 คำว่า ย่อมดับไป มีอธิบายว่า ย่อม

บริษัทฟาร์อีสท์ กรุ๊ป จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฉฏฐะปี สตุตตะเมปี ชวนภูจฺจเน
 สุตตานุโลมอาจริยวาเทหิ อนุปตฺถม-
 ภิตตฺตา วุตตํ 'อตุตฺตโน มติมตฺตน'ติ.
 ยมฺปน 'ปุริมา ปุริมา'ติ ปฏฺฐานสุตฺต^๑
 อุทฺธฏฺฐิ, ตมฺปิ ยถาสกฺิจจ-
 สนนฺนิฏฺฐาปกสฺส นิมิตฺตสฺส อาเสวน-
 ปจฺจยลาภมตฺตสฺเสว สาธนํ, น ปน
 อตุตฺตโน อนนฺตรชวณฺุปาทนสงฺฆาต-
 ชวนวทฺฐิยา สาธนํ ภวฺงคปาทสฺเสวา-
 สมภวปฺปสงฺคโต.

อณฺณตา หิ ชวนานํ สตุตฺตกฺขตฺตุ
 ปฺรตาภิภาวสาธโก จิตฺตนิยฺมสิทฺุ
 ชโว อณฺณสฺส ยถาสกํ กิจฺจ-
 นิปฺพาทนสมตฺตฺถิยสงฺฆาโต อาเสวนลาภ.
 ตตา หิ ปรมชวณํ อนนฺกปฺปจฺจยลาภน

เป็นเหมือนตกไปในภวังคจิตนั้น เพราะ
 ไกลต่อภวังคจิต คือเพราะชวนจิตสิ้นรอบ
 แล้ว (ดับครบแล้ว).

เพราะในฐานะชวนจิตดวงที่ ๖ ก็คือ
 ดวงที่ ๗ ก็คือ ถูกอาจริยวาทที่คล้อยตาม
 พระสูตรไม่สนับสนุน ท่านจึงกล่าวว่า
 'คำนั้นเป็นเพียงมติของตน'. ก็ปฏฐาน-
 สูตรใดที่ท่านยกขึ้นกล่าวว่า 'กุศลธรรม
 ทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ' ปฏฐานสูตร
 แม่นั้นเป็นเหตุให้นิมิตซึ่งทำหน้าที่ของตน
 ให้ตั้งลงสำเร็จ เพียงได้อาเสวนปัจจัย
 เท่านั้น, แต่ไม่ให้สำเร็จเพื่อเจริญชวนจิต
 กล่าวคือเกิดชวนะดวงอื่นเกิดขึ้นแก่ตน
 เพราะไม่เกี่ยวข้องกับความเกิดแห่งชวนจิต
 ที่ตกสู่ภวังค์.

จริงอยู่ ว่าโดยประการอื่น การแล่นไป
 ที่ให้สำเร็จความที่ชวนจิตทั้งหลายเป็น
 อย่างอื่นถึง ๗ ครั้งเป็นต้น สำเร็จแล้ว
 ตามจิตนิยม คือชวนจิตดวงหนึ่งได้
 อาเสวนปัจจัย กล่าวคือความสามารถ

^๑ อภ. ป. ๔๐/๘.

มหาชวานุตมปิ อาเสวนปุปจยลาภน
 โคตรภุ สมุจจาเปตุ น สกุกโถติ,
 ทุตติยตติยานิ ปน กิณฺจิจิ ชินชวานิปี
 ลทุธาเสวนตาย สกุกโถติ. ตโต
 ปรานิ อติวिय ลทุธาเสวนานิปี
 อติปริกฺขินชวตฺตา โคตรภุ สมุจจาเปตุ
 น สกุกโถติ, กุโต อปฺปนํ,
 อาเสวนปุปจยลาภโก ปน เตสํ
 ปุริเมหิ ปกุกฏจฺตโร. ยทิ หิ โส
 เอว ชโว เตสํ สिया, ภวงฺคปาโต
 เอว น สियाติ อตุโถ. ปฺรโตติ
 วาเรสุ ฉฺฉจฺจาทีสุ, ชวนํ ชโว
 เวโค ปฺริกฺขินฺ ฺวिय โหตีติ อตุโถ.

ในอันยังก็ให้สำเร็จตามหน้าที่ของตน.
 จริงอย่างนั้น ชวนจิตดวงที่ ๑ แม้
 เล่นไปเร็วมากเพราะได้ปัจจัยมิใช่น้อย
 ก็ไม่อาจให้โคตรภุญาณตั้งขึ้น เพราะได้
 อาเสวนปัจจัย ส่วนชวนจิตดวงที่ ๒
 และดวงที่ ๓ แม้สิ้นการเล่นไปแล้ว
 หน่อยหนึ่ง ก็อาจให้ตั้งขึ้นได้เพราะได้
 อาเสวนปัจจัย. ต่อแต่นั้นชวนจิตดวง
 อื่น ๆ แม้ได้อาเสวนปัจจัยมากมาย
 ก็ไม่อาจให้โคตรภุญาณตั้งขึ้น เพราะ
 การเล่นไปสิ้นรอบแล้ว, จะให้อัปปนา
 ตั้งขึ้นได้แต่ที่ไหน, ส่วนการได้อาเสวน-
 ปัจจัยของชวนจิตเหล่านั้น มีกำลัง
 แก่กล้ากว่าชวนจิตดวงก่อน ๆ. มีอธิบาย
 ว่า ก็ถ้าการเล่นไปนั้นนั่นเทียว ฟังมี
 แก่ชวนจิตเหล่านั้น แต่ชวนะที่ตกเป็น
 ภวังคจิตนั้นเทียว หามีไม่. คำว่า
 ต่อขึ้นไป ความว่า ในวาระทั้งหลายมี
 วาระที่ ๖ เป็นต้น, อธิบายว่า ชวนะ
 คือการเล่นไป ความเร็ว เป็นจุดสิ้น
 รอบแล้ว.

บริษัท ยี เอส อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด "นายกูรมัตสิงห์-นางมินเดอร์กอร์ สัจเทพ"
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอกจิตตฤกษ์นิภาติ ปจฺมปฺปนาปุ-
 ปตฺตา เอกา เอว อฺปฺปชฺชติ,
 ตโต ภวฺกปาโตติ เวทิตพฺพ.
 อิมินา ปสงฺเคน สพฺพาสํ อฺปฺปนानํ
 ปวตฺติวิภาคํ ทสฺเสตฺถ "สตฺตสฺสุ"ติอาทิ
 วุตฺตํ. ตตฺถ "สตฺตสฺสุ"ติ ฌาน-
 สฺมาปตฺติผลสฺมาปตฺติโย โยคินํ
 อิจฺฉาวิเชยฺยกาลนियมตาย สมนฺุณฺณ-
 ชวนญฺจานตา จ กามาวจรชวณวิธิยํ
 ปกฺติภูตาทิ ตา วชฺเชตฺวา
 ตทวเสสปริยาทานวเสน วุตฺตํ,
 ตาสมฺปิ จ ภวฺกชฺชฌานสฺส วิย
 ปริมาณํ นตฺถเว, ภวฺกชฺชฌานมฺปิ จ
 อชวณตฺเตปิ อฺปฺปนาสามญฺจโต อธิ
 คหิตนฺติ ทญฺจพฺพ.

อทฺธานปริจฺเจโทติ สพฺพสาธารโณ
 โยคิหิ วิเชยฺโย วา กาลปริจฺเจโท
 นตฺติ. อวตฺถาภทฺมฺปน อฺปาทาย

คำว่า เป็นไปในขณะจิตเดียว
 เท่านั้น ความว่า อธิปนาที่ถึงปฐม-
 อธิปนา ดวงเดียวเท่านั้นเกิดขึ้น ฟัง
 ทราบว่า ต่อแต่นั้นตกไปสู่ภวังค์. เพื่อ
 แสดงการจำแนกความเป็นไปของอธิปนา
 ทั้งหมด โดยความเกี่ยวข้องนี้ ท่าน
 กล่าวคำมีอาทิว่า "ในสถาน ๗". บรรดา
 คำเหล่านั้น คำว่า "ในสถาน ๗" ฟัง
 เห็นว่า ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจการเว้น
 สมาสติเหล่านั้นคือ ฌานสมาบัติและผล-
 สมาสติ และความเป็นสถานที่ซึ่งชวณจิต
 สมบูรณ์ด้วยกำหนดกาลที่ฟังกำหนด
 ตามความต้องการของพระโยคีทั้งหลาย
 อันเป็นปกติจิตในกามาวจรชวณวิถิจิต
 แล้วรวมเอาชวณะที่เหลือจากผลสมาบัติ
 เป็นต้นนั้น, อนึ่ง ปริมาณแม้สมาบัติ
 เหล่านั้นไม่มี ดุจปริมาณภวังคจิตและ
 ฌานจิต, อนึ่ง แม้ภวังคจิตและฌานจิต
 ท่านถือเอาในที่นี้โดยทั่วไปแก่อธิปนา
 แม้ในเมื่อไม่มีชวณจิต.

คำว่า กำหนดกาลนาน ความว่า
 การกำหนดกาลที่ทั่วไปแก่ชวณจิตทุกดวง
 หรือที่พระโยคีฟังกำหนด ไม่มี. อธิบายว่า

บริษัท ยี เอช อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด "นายกูรมัดชิงห์-นางมินเดอร์กอร์ สัจจเทพ"
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปัจเจกปฏิณียตา วตฤติกกาล-
ปริจฺเจตตาทิ อธิปฺปาโย. เสสฏฺฐาเนสุติ
ปฺจมปฺปนาทีสุ จตุสุ จาเนสุ. ตโตติ
อวชฺชนโต อนนฺตรํ สตฺตกฺขตฺตํ
กามาวจรภูตํ ฌานปฺจจเวกฺขณํ
อุปฺปชฺชตีติ อตฺถโถ.

เอตฺตวตาทิ ยถาวตฺเตน
ปฺจมปฺปนุปฺตฺติปริโยสาเนน กเมน.
เอส โยคี วิหฺรติ. เอว วิหฺรตา
จาเนน อธิคตํ นาม โหตีติ โยชนา.

๗๐. ตตฺถตติ ฌานปาฬิยํ.
กาเมหีติ วตฺถุกามวิสเยหิ กิเลสกาเมหิ.
อปฺกุกมิตฺวาติ ปชฺชนวเสน จิตฺเตน
อปสฺกุกิตฺวา.

อนุชฺคาเร สติ ปทีโปภาโส
เวียติ เอเตน ฌานสฺสาภาเวเยว

ก็ความกำหนดกาลตามที่กำหนดแล้ว
อันอาศัยความไม่ต่างกันกับชวนะ ที่มีได้
กำหนดแล้ว กำหนดได้เฉพาะแต่ละ-
ดวง ๆ. คำว่า ในสถานที่เหลือ ความว่า
ในฐานะ ๔ มีอุปฺปนาที ๑ เป็นต้น.
คำว่า ต่อแต่นั้น ความว่า ต่อแต่
อวชฺชนจิตไป การพิจารณาฌานอันเป็น
กามาวจรย่อมเกิดขึ้น ๗ ครั้ง.

คำว่า เพียงเท่านั้น ความว่า
ตามลำดับมีการเกิดอุปฺปนาที ๑ เป็นที่สุด
ตามที่กล่าวแล้ว. พระโยคินี ย่อมอยู่.
มีวาจาประกอบความว่า ก็ปฐมฌาน
ย่อมเป็นอันชื่อว่า พระโยคินีผู้ปฏิบัติอยู่
อย่างนี้ ได้บรรลุแล้ว.

๗๐. คำว่า ในฌานปาฐะเหล่านั้น
ความว่า ในพระบาลีว่าด้วยฌาน.
คำว่า จากกามทั้งหลาย ความว่า
จากกิเลสกามอันเป็นอารมณ์ที่เกิดจาก
วตฺถุกาม. คำว่า หลีกไป ความว่า
ถอยออกจากจิตด้วยอำนาจแห่งการละ.

ด้วยคำว่า ดุจเมื่อความมืดมีอยู่
แสงประทีปก็ไม่มี นี้ ท่านแสดงไว้ว่า

บริษัท ยี เอช อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด "นายกูรมัดชิงห์-นางมินเดอร์กอร์ สัจเทพ"
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังษณูปการ.ป-ท.๑-๒๔

กามาภิภาโว'ติ ทสเสติ.

'เมื่อไม่มีฌานนั้นแหละ กามย่อม
ครอบงำได้.

เอสาติ นียโม. เอตนุติ ปุพฺพปเท
เอว นียมวจนฺ. ตํนิสฺสรณโตติ เตสํ
กามานํ นิสฺสรณโต ฌานสฺส.
นิสฺสรณฺติ วิคจฺจนฺติ กามา เอเตนาติ
นิสฺสรณํ ฌานํ. ตทฺเวว นิสฺสรณตฺตํ
สมตฺถเตติ กามธาตฺตอิจฺจาทีนา. ตตฺถ
กามธาตฺตสมตฺติกฺกมณโตติ สกสฺส
กามปฏิสฺสนฺธิปุพฺพกสฺส วิปากกฏตฺตา
รูปสงฺฆาตสฺส กามภวสฺส สมตฺติกฺกม-
ปฏฺิพทาภาวโต กามราคสฺส อฺชฺ-
ปฏฺิพทฺขภาวโต จ. เอเตน ผลโต
สรูปโต จ ฌานสฺส วิเสสํ กาม-
นิสฺสรณตฺตํ ทสเสติ, อุตฺตรปเทปี
ปน วตฺตพฺโพติ สมฺพนฺโธ. เอสาติ
เอวกาโร. ตทฺงคฺวิเวกาทยฺติ ตทฺงค-
วิกฺขมฺภนสมฺมุจฺเจทปฏฺิพสฺสทฺธินิสฺสรณ-
วิเวกา. จิตฺตวิเวกาทยฺติ จิตฺตกาย-
อฺปฺธิวิเวกา. อธิ ทญฺฐพฺพชาติ
มหคฺคตกถายํ อนฺรูปา ฌาตฺพฺพา.

คำว่า นั้น ความว่า การกำหนด
แน่นอน. คำว่า คำนั้น ความว่า เป็น
คำพูดที่นิยมลง ในบทหน้าเท่านั้น. คำว่า
เพราะฌานเป็นเครื่องออกจากกามนั้น
ความว่า เพราะฌานเป็นเครื่องสลัด
ออกไปซึ่งกามทั้งหลายเหล่านั้น. ฌาน
ชื่อว่า เป็นเครื่องออก ด้วยอรรถว่า
เป็นเครื่องสลัดคือไปปราศแห่งกามทั้ง-
หลาย. ฌานนั้นนั้นเทียว เป็นเครื่อง
สลัดออกไป ในเพราะมีความสามารถ
เหตุนั้น ฌานนั้น ท่านกล่าวเรียกโดยชื่อ
มีอาทิว่า กามธาตุ. บรรดาคำเหล่านั้น
คำว่า เพราะเป็นทางก้าวล่วงกามธาตุ
ความว่า เพราะเป็นทางก้าวล่วงกามภพ
กล่าวคือรูปภพ เหตุที่สัตว์ผู้เคยถือ
ปฏิสฺสนฺธิในกามภพทั้งสิ้น กระทำวิบากไว้
และเพราะเป็นข้าศึกโดยตรงต่อกามราคะ.
ด้วยเหตุนั้น ท่านอาจารย์แสดงคุณพิเศษ
แห่งฌาน ทั้งโดยผลและโดยสรุปว่า
เป็นเครื่องสลัดออกจากกาม, เชื่อม
ความว่า แต่ท่านกล่าว เอวศัพท์นั้นไว้

บริษัท ยี เอช อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด "นายกรมัตตสิงห์-นางมินเดอร์กอร์ สัจจเทพ"
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วุดุโตติ โยชนา. อิทานิ วิภังค-
วจนานุกุณฺโณ อุกุสลปะเทปิ กามสุส
สงคหิตภาวํ ทสฺเสตํ 'กิเลสคามตฺตา
วา'ติ วุดุตํ.

ต่อมาน ท่านจึงกล่าวกิเลสคามนั้นไว้
เป็นแผนกหนึ่ง โดยเป็นอกุศล. บัดนี้
เพื่อแสดงความที่กามอันท่านประมวลไว้
แม้ในบทว่า อุกุศล อันคล้ายตามคำใน
คัมภีร์วิภังค ท่านกล่าวว่า "อีกนัยหนึ่ง
เพราะเป็นกิเลสคาม".

อญฺเณสนฺตึ นีวรณโต อญฺเณสํ.
อุปริตฺติ 'สวิตกุกํ สวิจารนฺ'ตฺติอาทินา
อุปริ วุจฺจมานชฺฌมานงฺคานํ เย
ปัจจนิกกา นีวรณา เตสํ ฌานงฺคานิ
อุชฺชุปฺปิปกฺขานิ, ปฺปิปกฺขภาวทสฺสนโตติ
โยชนา. เตนานห 'นีวรณานิ หิ'ตฺติอาทึ.
สมาธิ กามจฺจนทสฺส ปฺปิปกฺโข
สาวชฺชกามรสโต นีวตฺเตตพฺโพ
อนวชฺชสมถรสนิหฺนตาย. ปีติ
พฺยาปาทสฺส โสมนสฺสวิปฺปโยคโต.
วิตกฺโก ถีนมิทฺฐสฺส โยนิโส
สงฺกปฺปนวิปฺพารวฺนตตาย. สุขํ
วฺุปฺสนตฺตีสิตลสภาวตฺตา อุกฺกุชฺจ-
กุกฺกุชฺจสฺส. วิจારो ปญฺญาสहिโต
ตทณฺวตฺตทนอญฺมชฺชนกิจฺจตฺตา วิจิกิจฺจาย
ปฺปิปกฺโข. มหากจฺจายนตฺตเถเรน
เทสิตา ตินฺณํ ปิฏฺฏกานํ สํวณฺณนา

คำว่า ธรรมเหล่าอื่น ความว่า
ธรรมทั้งหลายอื่นจากนิวรรณ์. คำว่า
ข้างหน้า มีวาจาประกอบความว่า
นิวรรณ์เหล่าใดเป็นข้าศึก ต่อองค์ฌานที่
กล่าวอยู่ข้างหน้า ด้วยคำมีอาทิว่า "มี
วิตก มีวิจาร์" องค์ฌานเป็นข้าศึก
ตรงต่อนิวรรณ์เหล่านั้น, เพราะแสดงถึง
ความเป็นข้าศึก. เพราะเหตุนี้ ท่าน
กล่าวคำมีอาทิว่า "เพราะว่า นิวรรณ์
ทั้งหลาย". ชื่อว่า สมาธิเป็นปฏิปักษ์ต่อ
กามฉันทะ ฟังเป็นไป เพราะรสกามี
แต่โทษ เพราะน้อมไปในรสสมณะอัน
ปราศจากโทษ. ชื่อว่า ปีติเป็นปฏิปักษ์
ต่อพยาบาท เพราะพลัดพรากโสมนัส.
ชื่อว่า วิตกเป็นปฏิปักษ์ต่อความหุดหู่และ
ความท้อถอย เพราะมีความแผ่ความ
ดำริชอบโดยแยบคาย. ชื่อว่า สุข

บริษัท ยี เอช อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด "นายกรมัตตสิงห์-นางมินเดอร์เกอร์ สัจจเทพ"
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภวญฺชกขุภกการารมณพเลน ปวตฺตนฺตติ, เสธานี วิตกุกพเลน. อวิตกุกานิปิ หิมโนวิญญานานิ วิตกุกปริจิต-เสสชฺฌานานํ พเลนเนว สวิตกุก-จิตตฺตนฺตริตฺตานเนว จ ปวตฺตนฺตติ, วิวาโท วีย เอกวาเทนาติ ทฏฺฐพฺพ. 'ปจฺวี ปจฺวี'ติอาทินา ปริกปฺปวเสน อามุขํ หนนํ ปริวตฺเตตฺตวา หนนญจ อานนปฺริยาหนนํ อาโกฏฺฐนปฺริอาโกฏฺฐนํ กโรนฺตสฺส วีย ปวตฺตตฺตติ อตฺตโก.

อนุสญฺจอรณฺตติ วิสเย จิตฺตสฺส ปุณฺนปฺปุณฺนํ ปวตฺตติยา เหตุภาเวเน ปฺริพฺภมณฺตสฺส วีย ปวตฺตตฺตติ. อนุมชฺชุนฺตติ ยถา ตถา วา วิสยาการํ ปุณฺน กรณฺวเสน ปฺรามสนฺนํ ตตฺตฤาติ วิสเย. อนุโยชนํ อนุ อนุ ปวตฺตตาปนตญฺจสฺส สนฺตฺตานเน เอว

แห่งอารมณ์ ๑ กำลังแห่งวิตก ๑. บรรดา ๒ อย่างนั้น วิญญานจิต ๕ เป็นไปด้วย กำลังอารมณ์ทำความกระเพื่อมแห่ง ภวังคจิต ด้วยการกระทบปสาทรูป, จิตที่เหลือเป็นไปด้วยกำลังวิตก. พึงเห็น ว่า จริงอยู่ มโนวิญญานทั้งหลายแม้ ไม่มีวิตก และกามาวจรจิตที่มีวิตกทั้งหลาย ย่อมเป็นไปได้ ด้วยกำลังฌานที่เหลืออัน วิตกสั่งสมไว้นั่นเอง คล้ายการโต้เถียงกัน ย่อมเป็นไปได้อย่างเดียวกัน ฉะนั้น. อธิบายว่า การปักจิตลงมุ่งครั้งแรก ด้วยอำนาจการดำริมีอาทิว่า 'แผ่นดิน แผ่นดิน' และปักจิตลงเปลี่ยนไปรอบ ๆ ชื่อว่า การที่จิตจรดลงครั้งแรกและจรด ไปรอบ ๆ ย่อมเป็นไปดุจพระโยคีทำการ เคาะครั้งแรกและเคาะรอบ ๆ.

คำว่า ความติดตามไป ความว่า เป็นไปโดยความเป็นเหตุเป็นไปบ่อย ๆ ของจิตในอารมณ์ ดุจพระโยคีหมุนไป รอบ ๆ. คำว่า การตามเคล้า ความว่า การลูบคล้ำอาการอารมณ์อย่างใดอย่าง- หนึ่ง ด้วยอำนาจกระทำบ่อย ๆ. คำว่า นั้น ได้แก่ ในอารมณ์. อนึ่ง ท่าน

คุณเทพกร วงศ์วานิชกิจ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปากฏ โหติ, เตเนว อนุโยชเนน
 อนุปปนุชณํ สนฺตานา วิจฺเจทนํ
 หุตฺวา ปจฺจุปฺภุจฺจาติ, ตโต เอว
 มณฺฑานุรโว วีย, ปริพฺภมณํ วียาติ
 จ วุตฺโต,

เนสนฺติ วิตกฺกวิจฺจารานํ. กตฺถจฺฉิตฺติ
 ปจฺมชฺฌานกามาจรสฺสุ วิปฺปโยคิภาเวปิ
 ทฺพฺพิณฺณเวยฺยวิเสสฺสตา เนสํ ภินฺน-
 กาลิเกหิ มณฺฑานุรวาทีหิ วิภาคํ
 ทสฺสยิสฺสามาติ อธิปฺปาโย. วิจฺจารโต
 โอฟาริกฺกุเชน วิจฺจารกิจฺจสฺสาวิเหตุตฺยา
 วิตกฺกสฺส ปุพฺพกมฺภุโส เวทฺนุปฺปตฺติยา
 ผสฺสสฺส วียาติ ทฺฐจฺพฺโพ. ตเมว
 ปจฺจยฺภุจํ สนฺธาย ปจฺมาภินิปาโต
 วิตกฺโก'ติ วุตฺตํ, น ปุพฺพกาลิกฺกุเชน.
 อนุมชฺชนสฺภาเวนาติ อนุมชฺชนากาเรน
 อนุรเวสฺทิสฺตํ ทสฺเสติ. อภิมาตคฺคหฺเนน
 ตชฺชาตสฺสทฺโท คหิโต.

กล่าวเนื้อความไว้ว่า การตามประกอบ
 และความที่จิตนั้นเป็นไปตามลำดับ ย่อม
 ปรากฏในสันดานของพระโยคินั้นนั้นแล,
 ด้วยการตามประกอบนั้นนั่นเอง การ
 ติดตาม ย่อมปรากฏเป็นการขาดจาก
 สันดาน, ต่อแต่นั้น นั้นแหละ ปรากฏ
 เหมือนเสียงคราวญแห่งระฆังและเหมือน
 การหมุนรอบ.

คำว่า เหล่านั้น ได้แก่ วิตกวิจาร์
 ทั้งหลาย. คำว่า ในที่บางแห่ง มีอธิบาย
 ว่า ข้าพเจ้าจักแสดงความจำแนกด้วย
 เสียงคราวญแห่งระฆังเป็นต้น อันมีระยะ
 กาลต่างกันแห่งอารมณ์เหล่านั้น เพราะ
 คุณวิเศษรู้ได้ยาก แม้เมื่อมีการประกอบ
 ต่างกันในกามาจรปฐมฌาน. ฟังเห็น
 เนื้อความว่า ความที่วิตกมีสภาพไปข้าง-
 หน้า เพราะอรรถว่ามีสภาพหยาบ
 กว่าวิจาร์ คือเพราะหน้าที่ของวิจาร์
 เป็นเหตุพิเศษ ดุจผัสสะมีสภาพไปข้าง-
 หน้าแห่งการเกิดเวทนา. ท่านหมายเอา
 อรรถแห่งปัจจัยนั้นนั้นและ จึงกล่าวว่า
 "วิตกมีการตกลงไปเป็นครั้งแรก", หาก
 กล่าวหมายเอาโดยอรรถแห่งกาลก่อนไม่.

คุณเทพกร วงศ์วานิชกิจ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มณฑานุรโเวติ อิธาปี สทโท วิคคหิโต.
 วิปหารวาทิ สปริปนฺโท. ปฐมูปตติ-
 กาลเอติ ปฐมูปนาวเสน ปฐม-
 สมาสตติวเสน รูปาทีสุ ปฐม-
 สมนุณาหารวเสน จ ปฐมํ อุปฺชชน-
 กาลเอ. อิถญจ ปริปนฺทาการุสส^๑
 ปากฎกาลทสฺสนํ. ปกฺขปฺปสารณฺติ
 นิจฺจลปฺกขปฺปสารณํ. ปริพฺภมฺนํ วย
 ปริสฺสยาภาววิมฺสนตฺถํ.

อนุปฺปพนฺเรน ปวตฺตียนฺติ ฌาน-
 สมาสตติวเสน อวิจฺฉินฺนสนฺตานิ
 ปวตฺตียํ. ตตฺถ หิ วิตกฺโก
 อภินิโรปิตสหชาตธมฺมตาย นิจฺจโล

ด้วยคำว่า โดยสภาพเคล้าอารมณ์ นี้
 ท่านแสดงความที่วิจารณ์เช่นกับเสียงครวญ
 (ระฆัง) โดยอาการเคล้าอารมณ์. ด้วย
 ศัพท์ว่าเคาะระฆัง ท่านถือเอาเสียงที่
 เกิดจากการเคาะนั้น.

แม้ในคำว่า เสียงครวญแห่งระฆัง นี้
 ท่านวิเคราะห์เสียงเข้าใจ. คำว่า
 แผ่ไป ความว่า มีการแกว่งวนไป.
 คำว่า ในกาลเกิดขึ้นครั้งแรก ความว่า
 ในกาลเกิดขึ้นครั้งแรกด้วยอำนาจอุปปนา
 ที่ ๑ ด้วยอำนาจสมาบัติที่ ๑ และด้วย
 อำนาจการประมวลมาครั้งที่ ๑. ก็คำนี้
 เป็นการแสดงกาลปรากฏอาการแกว่งวน.
 คำว่า การกางปีก ความว่า กางปีกนี้.
 เพื่อพิจารณาดูความไม่มีอันตราย ดู
 การบินวนเวียน.

คำว่า ในการเป็นไปโดยต่อเนื่องกัน
 ตามลำดับ ความว่า ในการเป็นไป
 โดยต่อเนื่องกันไม่ขาดสาย ด้วยอำนาจ
 ฌานสมาบัติ. จริงอยู่ บรรดาวิตกวิจารณ์

^๑ ไป. ปริปฺปฏจาการุสส.

อิโต จิโต จ สัสมณอลุลหตุโธ^๑ จ. เหนียว และมือที่เปี้ยกตบแต่งตรงนั้น
ตรงนี้ เพื่อให้ผิวของภาชนะที่กระทำอยู่
เกลี้ยงเกลา.

มณฑล กโรนุตสุชาติ รชชยา ทวีสุ
อนเตสุ กณฺจเก พนฺธิตฺวา วาเมน
หตุเถน เอกํ สมนฺนิรมฺภิตฺวา^๒ ทกฺขิเณน
หตุเถน อิตฺรกณฺจกํ ปริพฺภมาเปตฺวา
ภุมิอาทิสฺสุ วฏฺฏเลขํ กโรนุตสุส.
วิตกฺกาทิงฺควินิมุตฺตสุส เตหิ สหิตสุส
ปรมาทิสฺสุมานสุส ปรมตฺตโต
อวิชฺชมานตํ ทสฺเสตฺถุ 'รฺกฺโข วิทยา'ติอาทิ
วุดฺตํ. ตตฺราปีติ ฌานวิภงฺกเป, อิห
ฌานํ สวิตกฺกํ สวิจฺจารนฺติ อิต
วุดฺตชฺชฌานวิเสเสน ภาเวเนวาทิ อตฺโถ.

คำว่า ช่างผู้ทำวงกลม ความว่า ช่าง
ผู้ใช้เชือกผูกเหล็กแหลมที่ปลายทั้งสอง
มือซ้ายจับปลายข้างหนึ่ง มือขวาหมุน
ปลายอีกข้างหนึ่ง แล้วทำเป็นรอยวงกลม
ที่พื้นดินเป็นต้น. เพื่อแสดงความที่ปฐม-
ฌานเป็นต้น พ้นจากองค์ฌานมีวิตก
เป็นต้น อันวิตกและวิจาร์เหล่านั้น
ประกอบแล้ว ไม่มีอยู่โดยปรมัตถ์ ท่าน
จึงกล่าว คำมีอาทิวา 'จุดต้นไม้'. คำว่า
แม้ นั้น ความว่า แม้ในฌานวิภังค์,
อธิบายว่า โดยความเป็นสภาพพิเศษ
จากฌานที่กล่าวแล้วในคำนี้ว่า ฌานนี้ได้
ชื่อว่า มีวิตก มีวิจาร์.

วิวิตฺโตติ กตฺตฺกมฺมสาธโนปิ วา
นีวรเณน สยํ วิวิตฺโต, เตหิ วา
วิเวจิตฺติ อตฺโถ. วิเวกาติ ปจฺเม
ภาวสาธนปกฺเข เหตุมฺหิ นิสฺสกกฺวจฺนํ.

คำว่า สงัดแล้ว ความว่า ตนเอง
สงัดแล้วจากนิวรรณสำเร็จรูปเป็นกัตตุ-
สาธนะและกัมมสาธนะ, คือ หรือว่า
สงบแล้วจากนิวรรณเหล่านั้น. คำว่า

^๑ วิสุทธิมคฺค. สัสมณหตุโธ.

^๒ โป. สมนฺนิรมฺภิตฺวา.

อิตรปกฺเข ปน วิเวเกติ อารธาเร
ภุมมံ.

วิเวกา นี้ เป็นปัญจมีวิภัติใช้ในเหตุฝ่าย
ภาวสาธนะเป็นที่ ๑. ส่วนในเหตุอันเป็น
ฝ่ายนอกนี้ คำว่า วิเวเก นี้ เป็นสัตตมี-
วิภัติใช้ในอาธาระ.

๗๒. ปีนยตีติ^๑ ตปฺปยติ วทฺเฒติ
วา. สมฺปิยายนํ ปริตุสฺสนํ. ผรณปีติเชน
รฺูปเน กายสฺส พฺยาปนํ. โอทคฺยนฺตุ
โอทคฺคตา. ชุทฺทิกโต^๒ ขณิกา พลวตี.
สา สรฺรภมฺปนํปี กโรติ. โอกฺกนฺตฺก
ขณิกโตปี จิรฺภูจายิกา พลวตี
สกลสรฺเร ปณฺีตรูป โอกฺกมาเปตฺวา
ภิชฺชติ. เตนาห "สมฺพุทฺธีรณฺ"ติอาที.
อุพฺเพคโต ผรณา จิรฺภูจิตฺกตฺตา
นิจฺจลสนฺตฺตานตฺตา จ ปณฺีตา,
มหคฺคตโลกฺตฺตรา จ. อิตฺรา ปน
สพฺพา กามาวจฺรา จ.

๗๒. คำว่า ย่อมอิม ความว่า
ย่อมตื่นเด่นหรือว่า ย่อมเจริญ. ชื่อว่า
ความปรีดีเปรม คือ ความยินดีรอบ. คือ
การทำให้กายซาบซ่านด้วยรูปที่เกิดแต่ปีติ
แผ่ซ่านไป. คำว่า ความฟูขึ้น ความว่า
ความชุ่มชื้น. ชื่อว่า ปีติชั่วขณะ มี
กำลังกว่า กว่าปีติเล็กน้อย. ปีติชั่วขณะ
นั้น กระทำแม้ความหวั่นไหวร่างกาย.
ชื่อว่า ปีติเป็นพัก ๆ มีกำลังยั่งยืน
นานกว่าแม้กว่าปีติชั่วขณะ ยังรูปที่
ประณีตให้หยั่งลงในร่างกายทั้งสิ้น จึง
สลายไป. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวคำ
มีอาทิว่า "ฝั่งสมุทร". ปีติที่แผ่ไป
โดยความฟูขึ้น ชื่อว่า ประณีตและเป็น
มหัคตโลกุตระ เพราะตั้งอยู่ได้นาน

^๑ ไป. ปีนยติ.

^๒ วิสุทฺธิมคฺค. ชุทฺทก.

คุณศิรินทิพย์ พรหมโมบล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เจติยงฺกณฺหฺติ ตสฺมี วิหารเ
 เจติยงฺกณฺ. ทิฏฺฐารมฺมณฺวเสนาติ
 มหาเจติเย คหิตปฺพุพฺพการวเสน.
 วิจิตรเคนฺฑุโก นานาวณฺณวิจิตร-
 เคนฺฑุโก. อิทญจ ปัสฺสุกุลวิจิตฺตสฺส
 เณรสฺส ฐมฺมตาทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ.
 อุปนิสฺสเยติ สมีเป นิสฺสยญฺเต วา
 โคจรคามเต อตฺถโก.

ครุภาราคิ ครุคพฺภา. ฆราชิเรติ
 เคนฺหฺงคณฺ. ปพฺพตคฺเค กตเจติยํ
 อากาสเจติยํ. ตตฺถ อุจฺจปาการสฺส
 อภาวา ทิปฺปุชฺชํ ปทกฺขิณฺ กโรนฺติโย
 จ ปริสา อทฺทสาติ วุตฺตํ. อากาเส
 ลงฺขยิตฺวา ยตฺถ กตฺถจि อาคนฺตุวา
 เจติยงฺกณฺ เหว ปติฏฺฐจฺานสฺส
 การณฺมาห 'คหิตนิมิตฺเตเนว ปนา'ติ.
 เจติยคมนาเปกฺขาย คตาคารนิมิตฺเตน
 ตทาลมฺพนจิตฺเตน สหาคิ วา อตฺถโก.

และเพราะเป็นการสืบต่อไม่หวั่นไหว.
 ส่วนปืดินอกนี้ทั้งหมดจัดเป็นกามาวจร.

คำว่า เนินเจติย์ ความว่า เนินเจติย์
 ไกลวิหารนั้น. คำว่า ด้วยอำนาจอารมณ์
 ที่ตนเห็นแล้ว ความว่า ด้วยอำนาจ
 อากาที่ตนเคยรับที่มหาเจติย์. ชื่อว่า
 ลูกกลีหนั่งอังกดงาม คือ ลูกกลีหนั่งอัน
 วิจิตรด้วยสีต่าง ๆ. ก็คำนี้ท่านกล่าวไว้
 เพื่อแสดงว่าเป็นธรรมดาของพระเถระผู้
 วิจิตรด้วยผ้าบังสุกุล. คำว่า อันเป็นที่
 อาศัย ความว่า โคจรคามอันไกลหรือ
 เป็นที่อาศัย.

คำว่า ผู้มีภาระหนัก ความว่า
 ผู้มีกรรมแก่. คำว่า ลานบ้าน ได้แก่
 เนินบ้าน. เจติย์ที่ก่อสร้างบนยอดภูเขา
 ชื่อว่า เจติย์ลอยฟ้า. เจติย์นั้นท่าน
 กล่าวว่กับบริษัท(๔) ทำการบูชาด้วย
 ประทีปประทักษิณ ได้เห็นกันและกันแล้ว
 เพราะในที่นั้นไม่มีปราการสูง. ท่าน
 อาจารย์แห่งสถานที่กล่าวเหตุแห่งการ
 ลอยมาในอากาศ ยังที่ใดที่หนึ่งแล้วยืน
 อยู่ที่เนินเจติย์นั้นแล้ว "แต่โดยนิมิตที่จิต

คุณศิรินทิพย์ พรหมโมบล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พรรณापปีติยา วิเสสํ ตทูปุปน-
ปณีตรูปมุขเน ทสฺเสนุโต. 'สกล
ฯเปฯ อนุปริปฺมุฏฺ โหตี'ติ. อาห.

คพฺภํ คณฺหนฺตึติ ปสฺสทฺธิคพฺภํ
คณฺหนฺตึ. ปณีตรูปุปาทเนน
กายิกสุขํปิ วิสิฏฺจตรํ อุปฺปชฺชตีติ
อาห 'ทฺวิธมฺปิ สุขนฺ'ติ. กายิกมฺปิ
สุขํ ติวิธสฺสาปิ สมာธิสฺส
อุปฺนิสฺสยปจฺจโย โหตี. วทฺตมฺมานาติ
อุปจารกฺขณฺ อุปฺปชฺชิตฺวา กเมน
วทฺตมฺมานา อุปฺปนา สมာธินา
สมฺปโยคํ คตา. เอเตน 'อุปจารกฺขณฺ
พรรณापปีติ ลพฺภตี'ติ ทสฺเสตี.

๗๓. สาทลกฺขณฺตึ อิกฺกฺจานุ-
ภวานตฺตฺตา มธฺรลกฺขณฺ, มธฺรภาเว
ลกฺขิตพฺพนฺตึ อตฺโต. สมฺปยุตฺตฺตานํ

ถือเอาแล้วนั่นเอง'. อีกอย่างหนึ่ง
อธิบายว่า มาพร้อมกับตทาลัมพนจิตมี
อาการที่ไปแล้วโดยเฟ่งถึงการไปที่เจตีย์
เป็นนิมิต.

ท่านอาจารย์ เมื่อแสดงความวิเศษ
แห่งพรรณापปีติ โดยมุ่งถึงรูปที่ประณีตที่
เกิดขึ้นจากพรรณापปีตินั้น จึงกล่าวว่า
'สรีระ ย่อมเอิบอาบไปทั่วทั้งสิ้น'.

คำว่า ตังครรภํ ความว่า ถือเอา
ครรภํคือปัสสัทธิ. แม้สุขทางกาย
เกิดขึ้นยอดเยี่ยมกว่า ด้วยการให้เกิดรูป
ที่ประณีต เหตุนั้น ท่านกล่าวว่า 'สุข
แม้มี ๒ อย่าง'. ความสุขแม้ทางกาย
ย่อมเป็นอุปนิสสัยปัจจัยแห่งสมาธิแม้ ๓
อย่าง. คำว่า เจริญขึ้น ความว่า อัปปนา
เกิดขึ้นในอุปจารขณะเจริญขึ้นตามลำดับ
จนถึงประกอบกับสมาธิได้. ด้วยคำนี้
ท่านแสดงว่า 'พรรณापปีติมีได้ในขณะ
อุปจารสมาธิ'.

๗๓. คำว่า มีความสำราญเป็น
ลักษณะ ความว่า มีความหวานเป็น
ลักษณะ เพราะเสวยอิฏฐารมณฺ, อธิบาย

คุณเสถียร-คุณวิไล (จันทรางกูร) ผลหาญ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๒-๑11-๒1.๑-๒๑

อสุสาทภาเวน อนุคฺคหณํ อุปการกรณํ
 อนุคฺคโห. กตฺถจิติ สบฺปีติกจิตฺเต
 อวิปฺปโยเคปิ ปีติสุขานํ เอกสฺเสว
 ปากฏฐานทสฺสเนน สภาวเกทํ
 ปณฺญาเปสฺสามาติ อธิปฺปาโย. ตถา
 หิ ตฺถจิปฺปิลลาเก โสมนสฺสมุปี
 อตฺถิ, ปฺปิลทฺธานุภาเว ปีติ อตฺถิ.
 ตตฺถ ปน ปุริเม ปีติเยว ปากฏา,
 ทฺถิเย สุขฺเยว. เตนาห 'ตสฺมี ตสฺมี
 สมเย'ติอาที.

ว่า ฟังกำหนดโดยความหวาน. การ
 อนุเคราะห์ การทำอุปการะ การ
 สงเคราะห์สัมปยุตธรรมทั้งหลาย โดย
 ความเป็นธรรมชาติสดชื่น ชื่อว่า การ
 อนุเคราะห์. คำว่า ในที่บางแห่ง มี
 อธิบายว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายจักให้บัญญัติ
 ความต่างแห่งสภาวะ โดยแสดงฐานอัน
 ปราบกฏแห่งองค์ฌานเฉพาะองค์ ๑ แห่ง
 ปีติและสุขแม้ในการไม่แยกกันในจิตที่
 สหระคตกับปีติ. จริงอย่างนั้น แม้ความ
 โสมนัสก็มีอยู่ในการได้ความยินดี, ปีติ
 ก็มีอยู่ในการเสวยความยินดีที่ได้แล้ว. อนึ่ง
 บรรดาปีติและสุขเหล่านั้น คราวแรกปีติ
 นั้นแลปราบกฏ คราวที่สอง ความสุขจึง
 ปราบกฏ. เพราะเหตุนั้น ท่านกล่าวคำ
 มีอาทิว่า "ในสมัยนั้น ๆ".

ธมฺมวินยาทโย **วียาติ** **เอเตน**
 ปีติสุขสทฺทสฺส จตฺถสมาสจฺจเมว
 ทสฺเสติ. อิมสฺสมิณฺจ อตฺถวิกปฺเป
 วิเวกชนฺฺติ อิทํ ปีติสุขํ วิเสสนํ
 กตฺวา อณฺเฑปทตฺถสมาโส วิภตฺติยา
 จ อโลโป นิกฺคหิตาคโม วา โลปํ
 กตฺวา วิเวกชปีติสุขมิจฺจเวว ปาโจติ

ก็ด้วยคำว่า **คุณธรรมและวินัย**
เป็นต้น นี้ ท่านแสดงศัพท์ว่าปีติและสุข
 เป็นศัพท์ย่อความ. ก็ในอรรถวิกัปนี้
 คำว่า เกิดแต่วิเวก นี้ เป็นคำสมาส มี
 เนื้อความเชื่อมบทอื่น ทำให้เป็นวิเสสนะ
 ของปีติและสุข ประเภทยังไม่ลบวิภक्ति
 หรือลงนิกคหิตอาคมลบวิภक्तिสำเร็จปาฐะว่า

คุณเสถียร-คุณวิไล (จันทรางกูร) ผลหาญ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อัย ปริมตฺเถ วิเสโส. ยถา หนีติ
 ยถา ปจฺเมว อตฺถวิกฺขุเป ฌานํ
 วิเวกขํ โหติ, เอวเมว ทฺติเย
 อตฺถวิกฺขุเป ปีติสุขํปปีติ โยชนา.
 ตถฺยจาทิ จ-กาโร เหตุมุหิ. ยสฺมา
 ตํ "วิเวกชนฺ"ติ วิเสสิตํ ปีติสุขํ
 อสฺส ฌานสฺส อตฺถิ, ตสฺมาติ อตฺถิ.

ปีติและสุขเกิดแต่วิเวก เหตุนั้น นี้เป็น
 ความต่างกันเ็นอรรถเบื้องต้นแรก. คำว่า
 เหมือนอย่างว่า ฉันทิ ความว่า มี
 วาจาประกอบความว่า ในอรรถวิกัป
 ที่หนึ่ง ฌาน เกิดแต่วิเวก ฉันทิ ใน
 อรรถวิกัปที่สอง แม้ปีติและสุขก็เกิดแต่
 วิเวก ฉันทินั้นเหมือนกัน. คำว่า ฉะนั้น
 ปีติและสุขเกิดแต่วิเวก ความว่า จ
 อักษร ไขลงในเหตุ. อธิบายว่า เพราะ
 เหตุที่ปีติและสุขนั้นมีศัพท์ว่า "เกิดแต่วิเวก"
 ให้วิเศษมียู่แก่ฌานนั้น ฉะนั้น.

ปาปฺณิตฺวาติ อิมินา อุปฺสคฺคานํ
 ธาตฺวตฺถานํวตฺตนํ วตฺวา ปุณฺ เตหิ
 คมนสฺส นิปฺผาทนตฺถตฺตาย วิเสสิตภาวํ
 ทสฺเสตฺตุ อาท "นิปฺผาทตฺถวา"ติ. เอเตน
 "ปโยชกตฺถปจฺจโยเปตฺถ วตฺตนิทฺทิกฺกุโจ"ติ
 ทสฺเสติ. ปาลนฺนติ อิริยาปถหิ
 อตฺถตภาวสฺส รกฺขณํ. ตสฺเสว เวจฺจนํ
 ยปนฺนติอาทิ.

ด้วยคำว่า บรรลุถึง นี้ เพื่อจะ
 กล่าวความคล้อยตามเนื้อความแห่งธาตุ
 ของอุปสรรคทั้งหลาย แล้วแสดงว่า
 การบรรลุอันอุปสรรคเหล่านั้นให้พิเศษ
 ด้วยอรรถคือให้สำเร็จ ท่านกล่าวว่า "ให้
 สำเร็จแล้ว". ด้วยเหตุนี้ ท่านแสดงว่า
 "แม้ปัจจัยแห่งอรรถที่ประกอบ ท่าน
 กล่าวและแสดงไขไว้แล้วในที่นี้". ชื่อว่า
 การรักษา คือการรักษาอัตภาพด้วย
 อิริยาปถทั้งหลาย. คำมีอาทิว่า การยัง
 อัตภาพให้เป็นไป เป็นคำแทนของคำว่า
 การรักษา.

คุณเสถียร-คุณวิไล (จันทรางกูร) ผลหาญ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปณฺจกวิปฺปหีนาทิกถาวณฺณนา

๗๔. ปณฺจกานิ วิภังคภูมฺนวเสน
 ปหีนานิ เอตถ ปณฺจกเคหิ วา
 วิปฺปหีนํ รหิตนฺติ ปณฺจกวิปฺปหีนํ.
 วิเสสนสฺส ปฺรนิปาตเนน. อณฺเวยปีติ
 ฌานนฺตรายกรา อิสฺสามายาทโย เตหิ
 อธิมตฺตา ฌานนฺตรายกรา วิภังคภูม-
 นวเสน ปหีนนฺติ. เตนาห 'วิเสสนา'ติ,
 อติสเยน เยภฺยุเยนาติ อตฺโก.
 เอกตฺตารมฺมเณติ ปจฺจวิภังคินาทิวเสน
 เอกกฺคยฺตุเต เอกกฺคตาสงฺฆาต-
 เอกกฺคาเว วา อารมฺมเณ. ปเรตนฺติ
 อภิภฺจตี.

วิตกฺกวิจฺจารสมฺปาทิตาภาวนา-
 ปโยคสมฺปตฺติสมฺภโว การณํ ยสฺสา

พรรณนากถาว่าด้วยปฐมฌาน

ละองค์ ๕ เป็นต้น

๗๔. ปฐมฌาน ชื่อว่า ละองค์ ๕
 ด้วยอรรถว่า ปฐมฌานละองค์ ๕ ด้วย
 อำนาจข่มไว้ หรือเป็นที่ละคือเว้นจาก
 องค์ ๕. คำนี้มีอยู่ โดยวางวิเสสนะไว้
 ข้างหลัง. คำว่า **แม่เหล่านอื่น** ความว่า
 อกุศลธรรมทั้งหลาย มีริษยา และมายา
 เป็นต้นที่ทำอันตรายต่อฌาน คืออกุศล-
 ธรรมทั้งหลาย ที่ทำอันตรายต่อฌานที่
 ประมาณยิ่งกว่าความริษยา เป็นต้น
 เหล่านั้น อันปฐมฌานละได้ด้วยอำนาจ
 ข่มไว้. เพราะเหตุนี้ ท่านกล่าวว่า
 'อย่างวิเศษ', อธิบายว่า โดยดียิ่งคือ
 โดยมาก. คำว่า **ในเอกัตตารมณ**
 ความว่า ในอารมณ์อันประกอบเลิศเป็น
 อันเดียว ด้วยอำนาจปฐมวิภังคเป็นต้น
 หรืออันนำมาซึ่งอารมณ์เลิศเป็นอันเดียว
 กล่าวคือความเป็นเอกัตตารมณ. คำว่า
ยึดไว้แล้ว ความว่า ครอบงำแล้ว.

เชื่อมความว่า ความเกิดภาวนา
 ประโยคสมบัติที่วิตกวิจฺจารให้เกิดแล้ว

คุณเสถียร-คุณวิไล/ (จันทรางกูร) ผลหาญ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฌานคฤหณน คหิตา เอว องฺกเมว
 เอกกคฺคตา. โสยเววาทิ ทุติยชฺฌาเนน
 ภาวิตฺเตสุ อปฺปธานฺเตสุ วิตกฺกาทิสฺสุ
 สพฺพตฺถ อวินาภาวินี เอกกคฺคตา
 ฌาน-สทฺทเทน สามณฺณโต สยเมว
 สิขมฺมตีติ เอวมาทินา ปวตฺเตน
 เยนาริปปาเยน อุกฺกเทโส กโต,
 โสยวาริปปาโย อเนน ภควตา
 "จิตฺเตกคฺคตา"ติ นิตฺทิสวจนเนน
 ปกาสิโตติ อตฺถโก.

อุปจารฌาน. คำว่า เหล่านั้น ความว่า
 ในองค์ฌานเหล่านั้น. คำว่า มิได้ทรง
 ชี้แจงไว้ ความว่า มิได้ทรงยกขึ้นตรัสไว้
 โดยสรุป. แต่ว่าโดยทั่วไป เอกกคฺคตา
 เป็นองค์นั้นเดียว ทรงถือเอาเหล่านั้นเดียว
 ด้วยศัพท์ว่า ฌาน ในคำว่า "ปฐมฌาน".
 คำว่า นั้นนั้นเดียว ความว่า พระผู้มี
 พระภาค ทรงทำอุเทศด้วยความประสงค์
 ใดที่เป็นไป มีอาทิอย่างนี้ว่า บรรดา
 องค์ฌานมีวิตกเป็นต้นที่ไม่ตั้งมั่น อัน
 พระโยคีให้เจริญแล้วด้วยทุติยฌาน เอกกค-
 ตาที่มีการเจริญไม่เว้นในฌานทั้งปวง
 ย่อมสำเร็จได้เองทีเดียวโดยทั่วไป ด้วย
 ศัพท์ว่า ฌาน ความประสงค์นั้นนั้นแหละ
 พระผู้มีพระภาคนี้ ทรงประกาศไว้ด้วย
 พระดำรัสที่แสดงไขไว้ว่า "จิตเต-
 กคฺคตา".

ติวิธกถยาณกถาवณณา

**พรรณนากถาว่าด้วยปฐมฌานมี
ความงาม ๓ ประการ**

๗๕. อาทิมชฌปริโยसानวเสนาติ
ปฏิบัติทาสุทธิอุเปกขานุพฺรุหนาสมฺปหฺสน-
สงฺขาทานํ ปฐมชฌานสฺส อาทิมชฌ-
ปริโยसानานํ วเสน. ลกฺขณวเสนาติ
ลกฺขิตพฺพการเกทวเสนาติ อตฺถโก.

๗๕. คำว่า ด้วยอำนาจเบื้องต้น
ท่ามกลาง และที่สุด ความว่า ด้วย
อำนาจเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด
แห่งปฐมฌาน กล่าวคือความหมจดจ
แห่งปฏิบัติ ความเพิ่มพูนอุเบกขาและ
ความร่าเริง. คำว่า ด้วยอำนาจเป็น
ลักษณะ ความว่า ด้วยอำนาจความต่าง
แห่งอาการที่จะพึงกำหนด.

ตตฺตราติ ตสฺมี ติวิธกถยาณาทีนํ
วิภาวเน.

คำว่า นั้น ความว่า ในการ
ชี้แจงความงามเป็นต้นนั้น.

ปุพฺพภากาย โคตรฎฺฐปริโยसानาย
ปฏิบัติทาย ฌานสฺส นีวรณฺเหหิ
วิสุทฺธิ ปนายํ ยสฺมา อุเปกขานุ-
พฺรุหนาทีนํปิ ปจฺจยตฺเตน ปธานปุริม-
การณฺสิทฺธา จ, ตสฺมา วุตฺตํ
'ปฏิบัติทาวิสฺสุทฺธิ อาทิตฺติ. ตาย ฌานํ
อาทิกถยาณนฺติ อตฺถโก.

ก็เพราะความที่ฌานหมจดจจาก
นิวรรณ ด้วยข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้น
มีโคตรฎฐเป็นที่สุดนี้ และสำเร็จโดยเป็น
เหตุเบื้องต้นอันเป็นประธาน โดยความ
เป็นปัจจัยแก่ต่อการเพิ่มพูนอุเบกขาเป็นต้น
ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า 'มีปฏิบัติ ทา
บริสุทธิ์เป็นเบื้องต้น'. อธิบายว่า ด้วย
ความหมจดจแห่งปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้น
นั้น ฌานจึงมีความงามในเบื้องต้น.

วสฺสทฺธมฺมรคฺจฺพฎฺฐกา.ป-ท.๑-๒๕

คุณเสถียร-คุณวิไล (จันทรางกูร) ผลหาญ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุเปกขานุพรุหนาคี ปฏิปทาวิสุทธิยา
 วิสุทธตตฺตา วิโสเขตพุพาทีนํ อภาวโต
 ตตฺตรมชฺชตตฺตฺเปกขาย กิจฺจนิปฺผลตฺติวเสน
 อนุพรุหนานา. สา ปน ปริปนฺณวิสุทธิ-
 สมกาลภาวีนี ตพฺพิสุทธิยาวาติ
 ทีปนตฺถํ 'มชฺฌเอ'ติ วุตฺตนา. ตาย
 ฌานํ มชฺฌเอกลฺยาณนฺติ อตฺตโก.

สมฺปหฺสนาคี ฌมฺมานํ อนิวตฺตนาทีโน
 ฌานกิจฺจสฺส นิปฺผลตฺติปริโยทปนา
 สมฺปหฺฏจฺตนา สมฺปกุคฺคหตฺตาคี อตฺตโก.
 สา ปน ยสฺมา กตฺตพฺพสฺส
 สพฺพกิจฺจสฺส นิปฺผลตฺติยา ว สิทฺธา
 นาม โหติ, ตสฺมา วุตฺตํ 'สมฺปหฺสนา
 ปริโยसानนฺ'ติ. ตาย ฌานํ
 ปริโยसानกฺลฺยาณนฺติ อตฺตโก.

คำว่า ความเพิ่มพูนอุเบกขา ความว่า
 ความเพิ่มพูนตั้งธรรมชฌัตตอุเบกขา โดย
 ไม่มีโทษที่พึงชำระ เพราะหมดจดแล้ว
 ด้วยความหมดจดแห่งปฏิปทา ด้วยอำนาจ
 ความสำเร็จแห่งกิจ. ก็ความเพิ่มพูน
 อุเบกขานั้น ที่บอกถึงความหมดจดจาก
 อันตรายและกาลเวลาที่เหมาะสม ท่าน
 กล่าวว่า "เป็นท่ามกลาง" เพื่อแสดงว่า
 ด้วยความหมดจด จากอันตรายนั้นเทียว.
 อธิบายว่า ด้วยความเพิ่มพูนอุเบกขา
 เป็นท่ามกลางนั้น ฌาน จึงมีความงาม
 ในท่ามกลาง.

ความ่องแผ้วโดยความสำเร็จแห่งกิจ
 ของญาณ ที่มีการไม่กลับมาแห่งธรรม
 ทั้งหลาย คือความรื่นเริง อธิบายว่า
 ความสดชื่น ชื่อว่า ความร่าเริง. ก็
 เพราะเหตุที่ความร่าเริงนั้น ชื่อว่า เป็น
 ธรรมชาติสำเร็จได้ด้วยความสำเร็จแห่ง
 กิจทั้งปวงที่ฌานพึงกระทำ ฉะนั้น
 ท่านจึงกล่าวว่า "มีความร่าเริงเป็น
 ที่สุด". อธิบายว่า ด้วยความร่าเริงเป็น
 ที่สุดนั้น ฌานจึงมีความงามเป็นที่สุด.

คุณเสถียร-คุณวิไล (จันทรางกูร) ผลหาญ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตีณปิ เจตานิ เอกกฺขณ ลพฺภมานานิปิ
 ปจฺจยปจฺจยฺยุปฺนุนตาทิวเสเนตฺถ อาทิม
 ชฺฌปรีโยसानภาเวน วุตฺตานิ, น
 ปน ฌานสฺส อุปฺปาทาทิกฺขณตฺตเย
 ยถากุภมํ ลพฺภมานตฺยา. ยถา
 หิ อนุทฺทีปสฺส อนุทฺการวิมฺตฺติ
 ตพฺพิโมจนพฺยาปารภาโว ปภสฺสรตฺยา
 จ เอกกฺขณ เอว ลพฺภมานานิ
 เหตุผลาทิภาเวน อนุกฺกเมน วตฺตพฺพา
 โหนฺติ, ยถา วา อรหตฺตมคฺคสฺส
 สีสฺสมาธิปญฺญาหิ อาทิมชฺฌ-
 ปรีโยसानกฺลฺยาณตา วุจฺจติ, เอวํ
 สมฺปทํ ทฏฺฐพฺพํ. เตเนว ปาพิยํ
 ปฏิปทาวิสุทฺธิอาทโย อุปฺปาทกฺขณาทิก-
 กาลวิเสสํ อนาคตฺวา อาทิมชฺฌาทิ-
 ภาเวน วุตฺตา.

จริงอยู่ ฌานแม้ทั้ง ๓ เหล่านี้ แม้ได้ใน
 ขณะเดียวกัน ท่านกล่าวไว้โดยความ
 เป็นเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดในฌาน
 เหล่านี้ ด้วยอำนาจความเป็นปัจจัยและ
 เกิดขึ้นตามปัจจัยเป็นต้น, แต่ไม่ได้
 กล่าวไว้ด้วยความที่ฌานอันจะได้ตาม
 ลำดับ ใน ๓ ขณะ มีอุปาทกขณะเป็นต้น.
 เหมือนอย่างว่า สำหรับประทีปในที่มืด
 การพ้นจากความมืด และการพยายาม
 ที่จะพ้นความมืดนั้น แม้หาได้ในขณะ
 เดียวกันนั้นเทียว เพราะมีแสงสว่าง
 ควรจะกล่าวตามลำดับโดยเป็นเหตุและ
 ผลเป็นต้น ฉนฺได หรือว่า สำหรับ
 อรหัตมรรค ท่านกล่าวว่ามีศีลเป็น
 ความงามเบื้องต้น สมาธิเป็นความงาม
 ท่ามกลาง และปัญญาเป็นความงามใน
 ที่สุด ฉนฺได ฟิงทราบความถึงพร้อม
 อุปไมย ฉนฺนํ. เพราะเหตุนั้นแล ใน
 พระบาลี พระผู้มีพระภาค ตรัสปฏิปทา-
 วิสุทฺธิเป็นต้น โดยเป็นเบื้องต้นและ
 ท่ามกลางเป็นต้น ไม่อิงอาศัยความต่าง
 แห่งกาลมีอุปาทกขณะเป็นต้น.

ผลคำตรวจวัชร-คุณสมลักษณะ อุกฤษณ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตถา हि 'เอกตตคต' จิตตं
 ปฏิปทาวิสุทธิปกฺขนุตญฺเจว โหติ
 อุเปกฺขานุพฺรุหิตญฺจ ฌาเณน จ
 สมุปหंसิตินุ'ติ วิเสสนตฺตยํ วุตฺตं.
 ยมฺปน อฏฺฐกถายํ 'อนโตอฺปนนาย'๑
 เอว อากมนวเสน ปฏิปทาวิสุทธิ
 เวทิตพฺพา'ติ วุตฺตं. (ต) ปรวาท-
 นิวารณตฺถํ ปุพฺพกาลปฏิปทาย
 วิสุทธินิปฺผตฺติขณทสฺสนวเสนเนว วุตฺตं,
 น ปนสฺส อากิภาวสฺส การณทสฺสน-
 วเสน. ยทิ हि ตถา วุตฺตं สียา,
 อุเปกฺขานุพฺรุหนาทินมฺปิ มชฺฌาทิ-
 ภาวสฺส การณาภาเวน จิตฺกฺขณาทโย
 อารธารภาเวน อุทฺธริตพฺพา สियุ. น
 จ เต ตถา อฏฺฐกถายํ อุทฺธฏฺฐา,
 ตสฺมา ปจฺจยปจฺจยฺอุปฺปนฺนภาโว, น
 เจตฺถ อุปฺปาทกฺขณฺปิ อากิมชฺฌภาโว
 คเหตุพฺโพติ วิญฺญาติ. วิมฺสิตฺวา
 คเหตุพฺพ.

จริงอย่างนั้น ท่านกล่าวคุณวิเศษไว้
 ๓ อย่างว่า 'จิตถึงความมีอารมณ์เดียว
 ย่อมแล่นไปสู่ปฏิปทาวิสุทธิ ๑ อันอุเบกขา
 เพิ่มพูนแล้ว ๑ อันญาณให้รำเริงแล้ว ๑'.
 ส่วนในอรรถกถา ท่านกล่าวคำใดไว้ว่า
 'พึงทราบปฏิปทาวิสุทธิ ด้วยอำนาจ
 การมาภายในอัปทานั้นแล'. คำนั้น
 ท่านกล่าวไว้เพื่อห้ามข้อตำหนิของชนอื่น
 ด้วยอำนาจแสดงขณะความสำเร็จแห่ง
 วิสุทธิของปฏิปทา อันมีในกาลก่อน
 แต่หาได้กล่าวไว้ด้วยอำนาจการแสดงเหตุ
 ของความเป็นเบื้องต้นนั้นไม่. ก็ถ้าพึงมี
 คำที่ท่านกล่าวไว้อย่างนั้น ก็จะต้องยก
 จิตขณะเป็นต้น ขึ้นแสดงโดยความเป็น
 ธรรมชาติทรงไว้ เพราะไม่เป็นเหตุแม่
 แห่งจิตที่มีความเพิ่มพูนอุเบกขาเป็นต้น
 เป็นความงามในท่ามกลางเป็นต้น. แต่
 ธรรมเหล่านั้น ไม่ได้ยกขึ้นกล่าวไว้ใน
 อรรถกถา เพราะเหตุนั้นพึงทราบว่า
 พึงถือเอาความเป็นปัจจัยและความเกิดขึ้น
 ตามปัจจัย แต่ไม่พึงถือเอาความเป็น

๑ พ. ป. ๓๑/๒๕๒.

๒ ไป. อุปฺปาทกฺขณ.

เบื้องต้นและท่ามกลาง แม้ในอุปปาท-
ขณะนี้ ในที่นี้. อันบัณฑิตควรต้อง
พิจารณาแล้วถือเอา.

ตตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนุทตฺติ ตสฺมี
มชฺฉิเม สมณนิมิตฺเต ปกฺขนุทติ,
ตตฺตํ อุกฺกจฺฉิสฺสตีติ อตฺถ.
อิมานิ ตีณิ ลกฺขณานีติ ปริปนฺนโต
จิตฺตสฺส วิสฺสุชฺฌนาทีนึ กายโต
อากาเรชฺฌานโต อนนฺณโตปิ นีวรณ-
วิคมาทีนึ การณฺเห นีเวทน
ลกฺขิตพฺพตาย 'ตีณิ ลกฺขณานี'ติ
วุตฺตานิ. อิมินา นเยน 'มชฺฉ-
ปริโยสานมฺปิ'ติ โยชนา ฃาตพฺพา.

คำว่า จิตย่อมนั้นไปในสมณนั้น
ความว่า จิตย่อมนั้นไปในสมณนิมิตอัน
เป็นท่ามกลางนั้น, อธิบายว่า จัก
เข้าใจถึงความเป็นอย่างนั้น. คำว่า
ลักษณะ ๓ เหล่านี้ ความว่า อาการ
ที่จิตหมดจดจากอันตรายเป็นต้น ท่าน
กล่าวว่า 'ลักษณะ ๓' เพราะกำหนด
ประเภทด้วยเหตุทั้งหลายมีการพ้นจาก
นิวรณ์เป็นต้นแม้จากสิ่งที่ไม่ใช่อันตราย
อย่างอื่น โดยเพ่งถึงอาการทางกาย.
ตามนัยนี้ ฟังทราบวาจาประกอบว่า
'ปฐมฌานแม้มีความงามท่ามกลางและ
ที่สุด'.

นานาวชฺชนปริกฺขมฺสงฺขาเตน
สมฺภาเรณ สห วุตฺตตีติ 'สสมฺภาเร
สสมฺภาโร สสมฺภาริโก อุกฺกาโร'ติ
เอกาวัชฺชนูปจารมาห. ปุพฺเพ เอว
อุปฺปนาโกสลฺลนฺิปฺผตฺติยา ฃานกฺขณ
อุเปกฺขานุพฺรุหิตา นาม โหตีติ วุตฺตํ.

ปฏิบัติวิสุทธิ ย่อมเป็นไปพร้อม
องค์ประกอบ กล่าวคืออวิชชาจิตและ
บริกรรมที่ต่างกัน เหตุนั้น ท่านกล่าว
อุปจารที่มีอวิชชาจิตที่เป็นอันเดียวกันว่า
'อุปจารที่มีองค์ประกอบในธรรมที่มีองค์
ประกอบ ที่ชื่อว่า พร้อมองค์ประกอบ'.

พลตำรวจตรีวัชร-คุณสมลักษณ์ อุทัยเฉลิม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทธมรรคจูฬก.ป-ท.๑-๒๕

อุเปกขานุพฺรหฺมา นาม อปฺปนา-
 ปจฺจเวกฺขณา. ปหฺภูจฺจกาโรติ
 สมฺปหฺสฺสนา นาม ปจฺจเวกฺขณํติ.

เอเกติ อภยคิริวาสิโน. เตสํ ตํ
 วณฺณนํ ปาฬิวิรุทฺถนฺติ ทสฺเสตฺถุ
 'ยสฺมา ปนา'ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ
 เอกตฺตคตฺตนฺติ อปฺปนุปฺปตฺติยา
 สมฺปยุตฺเตหิ สห เอกรสตํ คตฺ.
 ตสฺมาติ ยสฺมา เอกสฺมีเยว อปฺปนา-
 จิตฺตกฺขณฺเน ปฏิปทาวิสุทฺธิอาทิ ปาฬิยํ
 วุตฺตํ, ตสฺมาติ อตฺถโก. อากฺขจฺจติ
 เอตสฺมา ผลนฺติ อากมฺนํ, การณํ.
 ปริกมฺมาทิตสฺส วเสน อปฺปนาคมฺนาย
 ปฏิปทาวิสุทฺธิติ อตฺถโก.
 ปรีโยทปกสฺสาติ ปรีโสธกสฺส
 ปกสฺสรกรสฺส. ฌาณสฺสาติ สยฺยตฺตฌาณสฺส.

ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ชื่อว่า การ
 เพิ่มพูนอุเบกขาในขณะที่แห่งฌาน ย่อม
 มีได้เพราะความสำเร็จด้วยอัปปนาโกศล
 ครั้งก่อนทีเดียว. การพิจารณาอัปปนา
 ชื่อว่า การเพิ่มพูนอุเบกขา. การพิจารณา
 ชื่อว่า ความร่าเริง คือ อากการร่าเริง.

คำว่า อาจารย์พวกหนึ่ง ความว่า ผู้อยู่
 ในอภยคิริวิหาร. เพื่อแสดงการ
 พรรณนานั้น ของอาจารย์เหล่านั้นว่า
 ผิดไปจากบาลี ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า
 'แต่เพราะว่า'. บรรดาคำเหล่านั้น
 คำว่า อันถึงความเป็นหนึ่งแล้ว ความว่า
 อันถึงความมีรสเป็นอันเดียวกันพร้อม
 สัมปยุตธรรม โดยเกิดอัปปนา. คำว่า
 เพราะเหตุ นั้น ความว่า เพราะเหตุที่
 ปฏิปทาวิสุทธิเป็นต้นในขณะที่อัปปนาจิต
 หนึ่งนั้นทีเดียว ท่านตรัสไว้ในพระบาลี
 ฉะนั้น. ชื่อว่า อากม ด้วยอรรถว่า
 เป็นแดนมาแห่งผลคือการณ. อธิบายว่า

๑) ประมคตมณฺชสา. ขถาทิกตํ ฌานํ นิสฺสาช โย
 ปหฺภูจฺจกาโร จิตฺตสฺส ปรีโคโส, ตํ ปจฺจเวกฺขณา-
 วเสน ปวศตํ สนฺธาชาห "สมฺปหฺสฺสนา นาม
 ปจฺจเวกฺขณํติ.

ชมฺมานํ อนตฺวตฺตนาทิกาวสาธนเมว
เจตฺถ ฌานสฺส กิจฺจนิปฺผลติ เวทิตพฺพา.

ปฏิบัติวิสุทธิเพื่อการมาของอัปปนา ด้วย
อำนาจบริกรรมเป็นต้น. คำว่า **อัน**
ทำให้่องแผ้ว ความว่า อันทำให้
หมดจด คือทำให้่องใส. คำว่า
แห่งญาณ ความว่า แห่งญาณที่เป็น
สัมปยุต. ก็ในที่นี่ ฟังทราบความสำเร็จ
กิจแห่งญาณ คือการสำเร็จภาวะมีความ
ไม่เป็นไปล่วงเลยกันเป็นต้นแห่งธรรม
ทั้งหลายนั้นเทียว.

ตสฺมินฺติ วาเร. ตโตติ กิเลส-
คณปริปนฺตโต. จิตฺตฺนฺติ อปฺปนาจิตฺตํ.
กิญฺจาปิ ตสฺมี วาเร จิตฺตฺนฺติ
ปริกมฺมาทินฺมฺปิ สาธารณํ วย
ชายติ, ปริกมฺมวิสุทฺธิโตปิ ปน
อปฺปนาวิสุทฺธิเยว สาทิสยตฺตา อธิ
คหิตา. เตนาห "วิสุทฺธตฺตา"ติอาที.
อวารณวิรหิตฺนฺติ ยาทิสสฺส อวารณ-
วิรหสฺส อภาวา อนนฺตรํ โคตรภฺ-
จิตฺตมฺปิ มชฺฌิมสมณินิมิตฺตํ ปฏิปชฺชิตฺ-
น สกฺโกติ, ตาทิสฺเสน สาทิสเยน
อวารณวิรเหณ ยุตฺตํ หุตฺวาติ อตฺถ.
อปฺปนาปฺปตฺติวิพฺนฺชกสฺส สีนฺทฺทจฺจสฺส

คำว่า **นั้น** ได้แก่ ในวาระ. คำว่า
จากนั้น ความว่า จากอันตรรายคือหมู่
กิเลส. คำว่า **จิต** ได้แก่ อัปปนาจิต.
คำว่า **จิตในวาระนั้น** ย่อมปรากฏ
ดุจทั่วไปแม้แก่บริกรรมเป็นต้น แม้ก็จริง
ถึงกระนั้น ความหมดจดแห่งอัปปนา
นั้นเทียว ท่านถือเอา ในที่นี้ เพราะ
เป็นธรรมมีความดียิ่ง แม้กว่าบริกรรม
บริสุทธิ์. เพราะเหตุนั้น ท่านจึง
กล่าวคำมีอาทิว่า 'เพราะหมดจดแล้ว'.
คำว่า **ปราศจากเครื่องกัน** ความว่า
แม้โคตรภูจิตไม่มีในระหว่าง เพราะไม่มี
การเว้นจากเครื่องกันเช่นใด **ไม่อาจ**

คุณจิตติมา อุทัยเฉลิม

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภาวูปคมนาเนน, อภเทปิ เกทปริ-
กบุปเนนาติ อตุโถ. เอวนุตาวาติอาทิ
นิคมนวจน. **ปุริมจิตเตติ** อปุปนาย
ปุริเม โคตรภูจิตเต. วิชชชมานานัน
ปริปนุถวิสุทธิอาทินัน ติณฺณัน อาการานัน
นิปฺผาทิกกา ปฏิปทาวิสุทธิติ สมฺพนุโธ.
อิทญจ **ปริตฺตมหคฺคตาทิเกทเทปิ**
ปจฺจยปจฺจยฺปุปฺนุเนสุ เอกตฺตนเยเนว
วุตฺต. **ปุริมจิตเต** วิชชชมานากาเรหิ
สทิสาการานัน นิปฺผาทิกกา ตทากาเรน
นิปฺปชชชมานาติ อธิปฺปาโย. ปฏิปทา-
วิสุทธิโต อญฺเฆสํ อาการานัน
อภาวา. เตนาห 'อาคมนวเสนา'ติ.

เอวํ ปฏิปทาวิสุทธิลกฺขณปาฬิ
วณฺเณตฺวา อุกฺกขานุพฺพุหนาลกฺขณ-
ปาฬิ วณฺเณนุโต 'เอวํ
วิสุทธิสฺสา'ติอาทิมาห.

โดยเข้าถึงความเป็นสมาธินิมิตอันเป็น
สายกลาง กล่าวคืออัปปนาสมาธิ ได้แก่
โดยกำหนดธรรมที่แตกต่างกัน แม้ใน
ธรรมที่ไม่แตกต่างกัน. คำมีอาทิว่า
อย่างนี้ ก่อน เป็นคำลงท้าย. คำว่า
ในปุริมจิต ความว่า ในโคตรภูจิตอัน
เป็นดวงแรกก่อนแห่งอัปปนาสมาธิ. เชื่อม
ความว่า ปฏิปทาวิสุทธิอันเป็นคุณชาติ
ยังอาการ ๓ มีวิสุทธิที่มีเครื่องกันเป็นต้น
ซึ่งมีอยู่ให้สำเร็จ. ก็คำนี้ ท่านกล่าวไว้
แม้ในประเภทแห่งปริตตารมณฺ์ และ
มหคคตารมณฺ์เป็นต้น โดยนัยแห่งความ
เป็นอันเดียวกันในปัจจัยและธรรมที่เกิดขึ้น
ตามปัจจัย. อธิบายว่า ปฏิปทาวิสุทธินั้น
ยังอาการเช่นกับอาการที่มีอยู่ในปุริมจิตให้
สำเร็จ สำเร็จอยู่โดยอาการนั้น. เพราะ
อาการอื่นจากปฏิปทาวิสุทธิไม่มี. เพราะ
เหตุนั้น ท่านกล่าวว่า 'ด้วยอำนาจ
เป็นเหตุมา'.

ท่านอาจารย์ครั้งพรรณนาบาลีที่
กำหนดปฏิปทาวิสุทธิอย่างนี้แล้ว เมื่อ
จะพรรณนาบาลีที่กำหนดการเพิ่มพูน
อุเบกขา จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'เมื่อจิต

คุณจิตติมา อุทฺถยฺเจฉิม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิสุสา'ติอาทิมาห.

ตตถ ตสฺสาติ จิตฺตสฺส. พุยาปาริ
 อกรโหนโต ปาพิยํ ปุคฺคลา-
 ธิฎฺฐานตฺตา. สมถภาวูปคฺมเนนาติ
 มชฺฌิมํ สมถนิमितฺตํ ปฏิปชฺชนสงฺขาเตน
 สมถภาวูปคฺมเนน. เอกตฺตูปฎฺฐานํ
 นาม อปฺปนาวิสยญฺเต เอการมฺมณ
 นิจุจฺลตาสงฺขาเตน เอเกน อุปคฺนฺตฺวา
 จิตฺตสฺส ฺจํ, ตํ อตฺถโต
 มชฺฌิมสมถนิमितฺตปฏฺชนฺทํ เอว.
 เตนาห 'สมถปฏิปฺนฺนภาวโต เอวา'ติ.
 ตํ ปน เอกตฺตูปฎฺฐานํ ยสฺมา
 ปรีปฺนฺถวิสฺสุทฺธิยาวิ สิทฺธิ, ตสฺมา
 ตเมว เอกตฺเต การณภาเว
 อปฺพิสนฺโต อาห 'กิเลสํสํสฺสคํ ปหาย
 เอกตฺเตนา'ติ, กิเลสสงฺกณิกภาเว
 สิทฺธิ เอกตฺเตนาติ อตฺโถ.

อุเบกขา จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'เมื่อจิต
 นั้นหมดจดแล้วอย่างนี้'.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า นั้น ได้แก่
 จิต. พระโยคีไม่ทำการขวนขวาย(ใน
 การชำระอีก) เพราะในบาลีเป็น
 บุคคลลาธิฎฐาน. คำว่า โดยเข้าถึงความ
 เป็นสมถะ ความว่า โดยเข้าถึงความ
 เป็นสมถะ กล่าวคือการดำเนินไปสู่
 สมถนิमितอันเป็นสายกลาง. การเข้าไป
 ตั้งอยู่แห่งจิตโดยความเป็นหนึ่ง กล่าว
 คือความไม่หวั่นไหวในอารมณ์เดียวกัน
 เป็นอารมณ์แห่งอัปนาสมาธิ ชื่อว่า
 ความตั้งมั่นโดยความเป็นหนึ่ง, โดย
 เนื้อความการตั้งมั่นนั้น คือการเล่นไป
 ถึงสมถนิमितอันเป็นสายกลาง. เพราะ
 เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า 'เพราะความ
 เป็นจิตดำเนินสู่สมถะแล้วนั่นเอง'. ก็
 เพราะเหตุที่ความตั้งมั่นโดยความเป็นหนึ่ง
 นั้น เป็นความสำเร็จด้วยความหมดจด
 จากอันตราย ฉะนั้น ท่านอาจารย์
 อ้างถึงความตั้งมั่นนั้นเกี่ยว โดยเป็นเหตุ
 ในความมีอารมณ์เป็นอันเดียว กล่าวว่
 'ละความระคนด้วยกิเลสแล้วตั้งมั่นอยู่โดย

คุณชวลิต วงศ์วิโรจน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เย ปเนเต ยุกนทุชธมมาติ
 สมฺพนุโร. ตตฺถาติ ตสฺมี ฉานจิตฺเต.
 อณฺณมณฺณานติวตฺติวเสน โคณา ยฺเค
 วย เต นทฺธา พทฺธาติ ยุกนทฺธา.
 วิมุตฺตฺรเสนาติ กิเลสโต วิมฺจุจนกิจฺเจน.
 ยณฺจ วีรียนฺติ สมฺพนุโร. เอสาติ
 โยคิ. ตทฺอุปฺคนฺติ เตสํ ยถาวุตฺตานํ
 นิปฺผาทกฺภาเวน อุปฺคจฺจนกํ,
 ตทฺนุจฺจวิกฺนฺติ อตฺถโก. เตนาห
 'เตสนฺ'ติอาที. อสฺสาติ จิตฺตสฺส.
 ตสฺมี ขณฺเ ฉานสฺส ปวตฺตฺิกฺขณฺ.

ปวตฺตา อาเสวนาติ อนนฺตเรน
 อาเสวนปจฺจเยน โคตฺรภฺนา นิปฺผนฺนา
 อาเสวนา. เต อากาธาติ

ความเป็นหนึ่ง', อธิบายว่า ความสำเร็จ
 ในเพราะความไม่มีความประกอบด้วยหมู่
 กิเลสย่อมมีได้ โดยความเป็นหนึ่ง.

เชื่อมความว่า ก็ธรรมที่เนื่องกัน
 เป็นคู่เหล่านี้ได้. คำว่า ในนั้น ได้แก่
 ในฉานจิตนั้น. ชื่อว่า ที่เนื่องกันเป็นคู่
 ด้วยอรรถว่า ธรรมเหล่านั้นเกี่ยวเนื่องกัน
 คือติดเข้าด้วยกัน ด้วยอำนาจไม่สว่างกัน
 และกัน ดุจคูโคที่เข้าผูกไว้ที่แอก. คำว่า
 โดยรสคือวิมุตติ ความว่า โดยกิจคือ
 การหลุดพ้นจากกิเลส. เชื่อมความว่า
 ก็คือความเพียร. คำว่า นี้ ได้แก่
 พระโยคี. คำว่า อันควรแก่ภาวะนั้น
 ความว่า ความเพียรอันควรแก่ภาวะนั้น
 เข้าถึงโดยภาวะให้ธรรมเหล่านั้น คือ
 ตามที่กล่าวแล้วสำเร็จ. เพราะเหตุนี้
 ท่านกล่าวคำมีอาทิว่า 'ธรรมเหล่านั้น'.
 คำว่า นั้น ได้แก่ จิต. ในขณะนั้น คือ
 ในขณะเป็นไปแห่งฉาน.

คำว่า อาเสวนะเป็นไปแล้ว ความว่า
 ความเสพคุ้นสำเร็จแล้วด้วยโคตรภูจิต
 โดยอาเสวนปัจจยอันไม่มีระหว่างกัน.

คุณชวลิต วงศ์วิโรจน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อณวมณฺเฑนติวตฺตนาทโย ฌมฺมานํ
 ปวตฺติกา อาการกมฺมานํ
 อนติวตฺตนาทิกิจฺจสุส อกรรมํ สงฺกิลโส,
 กรรมํ โวทานํ. สมฺปหฺสิตตฺตาทิ
 ปุพฺพภาเค ปรีหาริยาณน ปโมทา-
 ปิตตฺตา. วุตฺตนฺติ ลกฺขณสํวณฺณนารมฺภ
 วุตฺตํ. นิคมนวเสเนตํ ปจฺจามสติ.
 กสฺมา ปน ฌานกิจฺจวเสน สมฺปหฺสนา
 ปรีโยสานนฺติ วุตฺตา, น อุกฺเขชา-
 นุพฺรุหนฺนาติ อาห 'ตตฺถ ยสฺมา'ติอาที.

คำว่า อาการเหล่านั้น ความว่า อาการ
 มีการไม่ล่วงกันและกันเป็นต้น เป็นความ
 เป็นไปแห่งธรรมทั้งหลาย, การไม่ทำกิจ
 มีการไม่ล่วงกันแห่งธรรมที่มีอาการเป็น
 ความเศร้าหมอง การกระทำ เป็นความ
 ผ่องแผ้ว. คำว่า เพราะยังจิตให้รำเริง
 ความว่า เพราะยังจิตให้ปราโมทย์ด้วย
 ปรีหาริยาณนในส่วนเบื้องต้น. คำว่า
 กล่าวไว้ ความว่า อันข้าพเจ้ากล่าวไว้ใน
 คำปรารภพรรณนาลักษณะ. อาจารย์
 ย่อมถือเอาคำนี้ ด้วยอำนาจคำลงท้าย.
 ก็เพราะเหตุไร ท่านกล่าวความรำเริง
 ด้วยอำนาจกิจญาณว่า เป็นที่สุด
 หากกล่าวการเพิ่มพูนอุเบกขาไม่ เหตุนี้
 ท่านจึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'เพราะเหตุที่
 ในภาวนาจิตนั้น'.

ตตฺถ ตตฺตาทิ ตสฺมี ภาวนาจิตฺเต.
 อุกฺเขชาวเสน ฌานํ ปากฺกํ โหตีติ
 เอตฺถ ยสฺมา ปณฺญาพลน ภาวนาย
 สมรสตาย สกิจฺจการินี โหติ, สา
 จ อุกฺเขชา อตฺตโน วิเสสปฺปจฺจยภฺตํ
 ฌานพลํ ฌาเปติ, ตสฺมา การิยภฺตตาย

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ในนั้น
 ได้แก่ ในภาวนาจิตนั้น. ในคำว่า
 ญาณ ย่อมปรากฏด้วยอำนาจแห่งอุเบกขา
 นี้ พึงเห็นว่า เพราะเหตุที่อุเบกขา
 ย่อมทำกิจของตนเพราะภาวนาจิตมีกิจ
 เสมอด้วยกำลังปัญญา และอุเบกขานั้น

วิสุทธิธรรมรังษิภา.ป-ท.๑-๒๖

คุณชวลิต วงศ์วิโรจน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุเปกขาย วเสน ฌานสุส ปากฏุตต์
 วุตตุนติ ทฏฐพพ. อิทานิ ยถาวุตตมตถุ
 ปาพิยา สมตถตุ 'ยถาหา'ติอาทิ
 วุตต.

ตตถ ตถ ปคคหิตนติ ยถา
 สมทธิปนุณาทโย สมปวตตทา โหนติ,
 เอว วิริเยน ปคคหิต จิตตโยคิ
 อุเปกขาสัมโพชฌงควเสน อชฎุเปกขติ,
 สา ปน อชฎุเปกขนา ปณณาย
 สิทธา, ตสฺมา ปณณาวเสน
 ปณณินทริย อธิมตต โหติ 'ปฺพเพ
 ปวตตอุปนิสฺสยปณณาวเสน ปณณินทริย
 อธิมตต โหตี'ติปิ วตตุ วฏฐติ
 ปณณินทริยสุส อธิมตตตตทา เอว.

วทฺฐมมานาย อุเปกขาย วเสน
 นานาสภาเวหิ กิเลสเหติ อปฺปนาจิตต

ยังกำลังญาณซึ่งเป็นปัจจัยพิเศษของตน
 ให้ปรากฏ ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวความ
 ที่ญาณปรากฏ ด้วยอำนาจอุเบกขาอัน
 เป็นเหตุให้กระทำ. บัดนี้ เพื่อยังอรรถ
 ตามที่กล่าวแล้วให้ลงกันกับบาลี ท่านจึง
 กล่าวคำมีอาทิว่า 'เหมือนอย่างทีพระผู้มี
 พระภาคตรัสไว้'.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ที่ยกขึ้นอย่างนั้น
 ความว่า สมทธิและปัญญาเป็นต้น ย่อม
 เป็นไปสม่าเสมอ ฉนใด พระโยคิ ย่อม
 เฟ่งดูอยู่เฉย ๆ ซึ่งจิตอันความเพียร
 ประคับประคอง ด้วยอำนาจอุเบกขา-
 สัมโพชฌงค์ ฉนนั้น, ก็การเฟ่งดูอยู่
 เฉย ๆ นั้น สำเร็จด้วยปัญญา เพราะ
 เหตุนั้น ปัญญินทริย ย่อมเป็นคุณมี
 ประมาณยิ่ง ด้วยอำนาจปัญญา, เพราะ
 ปัญญินทริยเป็นคุณมีประมาณยิ่งที่เดียว
 จึงสมควรแม้ที่จะพูดว่า 'ปัญญินทริย
 ย่อมเป็นคุณมีประมาณยิ่งด้วยอำนาจ
 อุปนิสฺสยและปัญญาที่เป็นไปในกาลก่อน'.

อัปฺปนาจิต พ้นจากกิเลสมีสภาพต่าง ๆ
 กัน ด้วยอำนาจอุเบกขาที่เพิ่มพูนขึ้น.

คุณชาลิต วงศ์วิโรจน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิมุจฺจติ. ตณฺจโข วิกฺขมฺภนวิโมกฺขวเสน
 วิโมกฺขเหตุฏฺฏาย จ ปณฺณาย วเสน
 ตทว ปณฺณินฺทริยํ พลวํ โหติ.
 วิมุตฺตตฺตา หิ นานตฺตกิลเสหิ
 วิมุตฺตตฺตา เอว. เต สทฺธาทโย
 ธมฺมา สมานกิจฺจา โหนฺติ,
 เอวมเนน อินฺทริยานํ เอกรสฺสุเจน
 ภาวนา นิปฺพตฺติ โหติติ อตฺถโก.
 อิมาย จ ปาฬิยา อุเปกฺขาย จ
 วิโมกฺขสฺส จ ปณฺณินฺทริยเมว
 ปธานํ การณฺหฺติ ทีเปตฺตุ 'ทฺวิสุ
 จาเนสฺสุ เอกเมว ตํ อุทฺธฏฺฐ'ติ
 เวทิตพฺพ.

ก็อุปปนาจิตนั้นแล ก็คือปัญญินทรีย์นั้น-
 เอง ซึ่งเป็นคุณมีกำลังด้วยอำนาจ
 วิกขัมภนวิโมกข์ และด้วยอำนาจปัญญา
 อันเป็นเหตุแห่งวิโมกข์. ด้วยว่า เพราะ
 พันแล้ว ก็เพราะพันดีนั้นเที่ยวจาก
 กิลเสที่มีสภาวะต่าง ๆ กัน. อธิบายว่า
 ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น มีศรัทธาเป็นต้น
 ทำหน้าที่เสมอกัน, ภาวนาเป็นคุณ
 สำเร็จโดยอรรกว่า มีรสเป็นอันเดียว
 แห่งอินทรีย์ทั้งหลายนี้ อย่างนี้. ก็เพื่อ
 แสดงว่า ปัญญินทรีย์นั้นเที่ยว เป็น
 ประธานคือเป็นเหตุแห่งอุเบกขาและ
 วิโมกข์ ในบาลีนี้ ฟังทราบว่
 'ปัญญินทรีย์นั้น อย่างเดียวเท่านั้น
 ทำนยกขึ้นแสดงในฐานะทั้งสอง'.

คณฺนาอนุปฺพตฺตาติ คณฺนาอนุ-
 ปฺพตฺตาย, คณฺนาอนุปฺพตฺตามตฺตํ วา
 'ปฺจมนฺ'ติ อิทฺหฺติ อตฺถโก. เอเตน
 เทสฺนาทกฺกมํ ทสฺเสติ. 'ปฺจมํ อุปฺปนฺน'ติ
 เอเตน อุปฺปตฺตติกฺกมํ, ปฏฺิปปตฺตติกฺกมณฺจ.
 'ปฺจมํ สฺมาปชฺชิตพฺพน'ติ อิทํ ปน
 น เอกนฺตลทฺกฺขณฺหฺติ อฏฺฐกถาย์^๑

คำว่า เพราะเป็นลำดับแห่งการนับ
 ความว่า ฌานนี้ ชื่อว่า 'ปฐม' เพราะ
 ตามลำดับแห่งการนับ, หรือเป็นเพียง
 ลำดับแห่งการนับ. ท่านแสดงลำดับ
 เทศนาด้วยคำนี้. ด้วยคำว่า 'ปฐมฌาน
 เกิดแล้ว' นี้ ท่านแสดงลำดับการเกิด
 และลำดับการปฏิบัติ. ก็คำว่า 'ฟังเข้า

^๑ อฏฺฐกถาย์.

คุณบุญทอง-คุณวลี ทรัพย์มณชัย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังษณูปการ.ป-ท.๑-๒๖

ปฏิสัทธา อธิ น คหิต. อารมมณูป-
 นิชฌานโตติ ลกขณูปนิชฌานสสุ
 อิทานาธิปเปตตตต วุตต. ปจฺจนิกชฺฌา-
 ปนโตติ นีวรรณานํ ปจฺมชฺฌานาภิ-
 นิกนตฺตินนฺจ ทนฺโต. สกตฺตฺตฺตนาติ
 มนฺทลสฺส เอกเทสํ อคฺคเหตุวา
 ภาวนาจิตฺเตน สากฺลเยน คเหตุพฺพญฺเจน.
 นิมิตฺตมฺปิติ ปฏิภาคนิมิตฺตมฺปิ ปฐวีกสิณํ
 การณฺอุปจาเรน ตถา ฌานมฺปิ.

ปฐมฌาน' นี้ ท่านมิได้ถือเอาในที่นี้
 เพราะสำเร็จแล้ว ในอรรถกถาว่าไม่ได้
 มีลักษณะเดียวกัน. คำว่า เพราะเข้าไป
 พง์อารมณ์' นี้ ท่านกล่าวไว้ เพราะ
 ในที่นี้ มิได้ประสงค์เอากการเข้าไปพง์
 ลักษณะ. คำว่า เพราะเผาเสียซึ่งธรรม
 อันเป็นข้าศึก ความว่า เพราะเผาเสีย
 ซึ่งนิวรณ์และธรรมที่กีดกันฌาน มี
 ปฐมฌานเป็นต้น. คำว่า โดยอรรถว่า
 ทั่วไป ความว่า โดยอรรถว่าไม่กำหนด
 ถือเอาส่วนหนึ่งแห่งมณฑล แล้วพึง
 ถือเอาโดยความเป็นดินทั้งสิ้นด้วยภาวนา-
 จิต. คำว่า แม้นิมิต ความว่า
 แม้ปฏิภาคนิมิต ท่านเรียกว่า ปฐวีกสิณ
 โดยอุปจารแห่งเหตุ ถึงฌานก็เหมือนกัน.